This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

KARL WARBURG

SVENSK LITTERATURHISTORIA

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

Digitized by Google

Gift of

North Park College

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SVENSK

LITTERATURHISTORIA

I

SAMMANDRAG

LÄROBOK FÖR SKOLOR OCH SJÄLVSTUDIUM

AV

KARL WARBURG

ILLUSTRERAD UPPLAGA

(TILL TEXTEN LIKA MED SJUNDE UPPLAGAN)

STOCKHOLM
F. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

Digitized by Google

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM, 1908.

265/08

Digitized by Google

FÖRORD.

Sjunde upplagan ansluter sig i huvudsak till den föregående, och må hänvisas till dess förord. De partier, vilka undergått någon överarbetning, med tillgodogörande av nyare arbeten, äro det inledande kapitlet om fornnordisk odling, stormaktstidevarvet, där en mindre omordning ägt rum, samt översikten till Gustavianska tidevarvet.

I avseende på tillägget tillåter jag mig upprepa, att namnlistan å nyare författare givetvis icke är avsedd för skolans kurs, som väl får antagas sluta ungefär med Rydberg och Snoilsky.

Den i föregående upplaga antydda planen om en *litteraturhistorisk läsebok*, som skulle omfatta mera fylliga läsestycken i svensk litteraturhistoria, hoppas jag inom kort bliva i tillfälle att utföra.

Karl Warburg.

Digitized by Google

Digitized by Google

INLEDNING.

Med ett folks **litteratur** förstår man sammanfattningen av alla de skrifter, i vilka detta folks andliga odling givit sig uttryck.

Man skiljer — alltefter ämnenas art — mellan olika slag av litteratur, såsom den *vetenskapliga* litteraturen, den *religiösa* litteraturen, den *politiska* litteraturen, den *sköna* litteraturen eller *poesien*.

Litteraturhistorien i vidsträcktaste mening är redogörelsen för hela litteraturens utveckling och såsom sådan en viktig del av kulturhistorien. I det följande komma vi emellertid att fatta litteraturhistorien i en mera inskränkt betydelse och icke att sysselsätta oss med de bokalster, som uteslutande tillhöra den egentliga *facklitteraturen* (såsom den speciellt vetenskapliga, speciellt religiösa, speciellt politiska litteraturen o. s. v.), utan behandla huvudsakligen den s. k. *nationallitteraturen*, d. v. s. de på svenska språket avfattade litterära alster, i vilka nationens egendomligheter företrädesvis kunnat göra sig gällande och vilka kunnat komma en större del av nationen till godo. Hit höra då i främsta rummet alla alster av *diktkonst*, vare sig de äro avfattade på vers eller prosa, samt vidare även annan litteratur, som på grund av innehåll och framställningssätt kunnat tillgodogöras av den bildade allmänheten inom det svenska språkområdet. Av lätt insedda skäl räknas till det senare slaget en stor del av den *historiska* litteraturen. Däremot falla vissa vetenskaper, t. ex. högre matematik, medicin

Digitized by Google

m. fl., utom nationallitteraturen; de kunna svårligen bliva element av den allmänna bildningen, ej heller kunna de framställas så, att språkets behandling för dem är av väsentlig betydelse. Dock gives här ingen bestämd gräns, då nationallitteraturen alltmer strävar efter att tillägna sig delar av facklitteraturen.

Den poetiska litteraturen utgör alster av **skaldekonsten,** som är en av de sköna konsterna. Denna konst — även kallad **poesien** — skapar med språket såsom framställningsmedel för läsarens eller åhörarens *fantasi* en förklarad bild av den inre eller yttre verkligheten.

Poesien kan använda såväl *vers* (bunden stil) som *prosa* (obunden stil).

Versen kan vara antingen orimmad (enbart metrisk såsom den antika) eller rimmad.

De övriga sköna konsterna äro: *de bildande konsterna* (arkitektur, skulptur och måleri), vilka vända sig till människans sinnliga åskådning och verka för ögat genom ett yttre materials *form* och *färg*, samt *musiken*, vilken vänder sig till människans känsloliv och verkar för örat genom *tonen*.

I avseende på framställningssättet delas skaldekonstens alster i tre slag: *lyriska*, *episka* och *dramatiska*, allteftersom författaren företrädesvis ger uttryck åt sin känslostämning eller berättar en händelse såsom förfluten eller skildrar en handling såsom närvarande genom att låta olika personer uppträda såsom handlande och talande.

Dock äro dessa diktarter icke strängt åtskilda från varandra; övergångsformer finnas, och dessutom kan t. ex. en lyrisk dikt vara inlagd i en episk eller en dramatisk; i ett drama kan förekomma en episk berättelse; i en lyrisk eller episk dikt kunna direkta dramatiska samtal vara invävda o. s. v.

Digitized by Google

I. **Lyrik.** I lyriken uttalar skalden i sitt eget eller andras namn sina känslostämningar.

Lyriken använder nästan alltid versform. Men det har även förekommit s. k. lyrisk prosa (t. ex. vissa känsloutgjutelser i obunden form av 1700-talets naturivrare: Rousseau, Gessner, Thorild). Man skulle även kunna beteckna en god del vältalighetsstycken såsom lyrisk prosa.

De olika slagen av lyriska dikter kunna lämpligen sammanfattas under tre huvudgrupper: *hänförelsens lyrik*, *den omedelbara känslans lyrik* och *betraktelsens lyrik*.

1) I **hänförelsens** eller **lyftningens lyrik** är känslan uppåtvänd; skalden uttrycker sin hänförelse för något upphöjt föremål, stora, gudomliga, universella eller fosterländska idéer o. d.

a) **Hymn** kallas en dylik dikt, om det är en gud, en guds handlingar eller de eviga makter, av vilka människan känner sig beroende, som besjungas. Man har även givit namnet hymn åt kväden, som i samma anda prisa andra upphöjda föremål, såsom fosterlandet o. d. Hymnens folkligaste form är **psalmen.**

Inom den grekiska korlyriken var Pindarus den förnämste hymnsångaren: vad man äger kvar av hans hymner är sånger till segervinnarna vid nationalfesterna, i vilka sånger även episka inslag förekomma. En annan åldrig hymnform möter i Gamla testamentet (i Jesajas sånger, i Jobs bok, Davids psalmer). Vidare må erinras om medeltidens kyrkliga diktare, om senare tiders psalmer samt om hymner till fosterlandet, t. ex. Talis Qvalis' (Strandberg) »Ur svenska hjärtans djup», Wennerbergs »Hör oss Svea» och »O Gud, som styrer folkens öden».

b) **Ode** kallades under antiken en sångbar lyrisk dikt i allmänhet (Sapfo, Horatius). Numera förstås åter med *ode* en lyrisk dikt, som besjunger stora, universella idéer, makter och personligheter.

Exempel på senare slaget: Schillers »An die Freude», Oxenstiernas »Hoppet», Stagnelius' »Till aftonstjärnan».

c) Med **dityramb** förstods ursprungligen en sång till vingudens ära; numera begagnas detta namn vanligen för sånger, avfattade i oregelbundna strofer, vilka flamma av stark inspiration och som i hänförda ordalag prisa vare sig livets njutningar eller översinnliga, himmelska intryck.

Exempel: Bellman, Tegnér (slutet av »Svea» och »Sång till solen»). Stagnelius (»Gläd dig, o yngling»), Nybom (»Fatta kristallen»).

d) **Kantat** är egentligen namnet på ett musikverk, bestående av solosånger, ensembler och körsatser med instrumental ledsagning men har även överförts såsom benämning å dessa musikverks text, högstämda dikter eller diktcykler, besläktade med hymnen och avsedda att sjungas vid högtidliga tillfällen.

Exempel: Kellgrens kantat på nyårsdagen 1789; Fahlcrantz' »Låt dina portar upp» samt V. Rydbergs Jubelfestkantat 1877.

Digitized by Google

2) **Den omedelbara känslans lyrik: sången** eller den **enkla lyriska dikten** är den poetiska framställningen av en innerlig, inåtvänd känsla eller stämning, som skalden tolkar i en enkel, sammanträngd och lätt form, vanligen i lika byggda rytmiska strofer. Det folkligaste namnet på sången är **visa**, ett namn som i synnerhet brukas om de sånger, vilka vunnit vidsträckt spridning och tillägnats av vida kretsar. Sångens ämnen äro av mångfaldiga slag. Den besjunger fäderneslandet, kärleken, naturen, livet, döden, sällskapsglädjen, druvan, olika yrkesfröjder o. s. v.

Inom alla länders litteratur förekommer en rikedom av exempel på detta diktslag. Bland världslitteraturens största skalder inom den omedelbara känslans lyrik må nämnas Robert Burns, Goethe, Heine, Victor Hugo; bland nordiska diktare företrädesvis: Franzén, Atterbom, Runeberg, Snoilsky, Fröding; Kristian Winther, Björnson, Drachmann.

3) **Betraktelsens lyrik: »tankepoesien».** Här giver reflexionen över den känsla, som fyller skalden, sin prägel åt dikten, som framställer poetiska tankar i en kedja av sammanhängande bilder.

Till denna grupp hör främst **elegien.** Med elegi förstods ursprungligen (i Grekland) en betraktande dikt i allmänhet, under det att man numera härmed avser en klagodikt, i vilken uttryckes en mild, vemodsfull stämning, född av saknad eller längtan efter något för sångaren dyrbart föremål.

Exempel: Stagnelius, Malmström (»Angelika»), Edvard Bäckström.

Till elegien sluter sig **»epigrammet»** i antik mening, en sinnrik skrift utan den satiriska udd, som kännetecknar det moderna epigrammet (se sid. 9). Vidare räknas till betraktelsens lyrik en stor del **moderna reflexionsdikter** (»tankelyrik»), allvarliga **festsånger** m. m. En del av dessa har mer eller mindre **lärodiktande** syfte (se sid. 9).

Exempel: Schiller, Byron; Wallin (»Dödens ängel»), Tegnér (»Sången», »Det eviga», »Fridsröster»), Stagnelius, Viktor Rydberg, Wirsén, Heidenstam.

Till betraktelsens lyrik höra också vissa ursprungligen sydromanska diktformer (*sonett*, *canzone* o. d.), i vilka hänsynen till det rent formella spelar en väsentlig roll och i viss mån återverkar på innehållets art samt gör dikten mera reflekterad, mindre omedelbar.

Sonettskalder: Petrarca; Atterbom, Nicander, Böttiger, Snoilsky.

På övergången från lyrik till epik stå såsom mellanformer: **romansen** och **balladen,** korta berättande dikter, som framträda i lyrisk, sångartad form och äro genomdränkta av lyrisk stämning.

Benämningarna romans och ballad brukas ofta om varandra, så att gränsen är svävande.

Digitized by Google

Flertalet *folkvisor* äro ballader; av nyare skalder, som upptagit romans- och balladformen, märkas: Goethe (»Erlkönig» och »König von Thule»), Heine (»Lorelei»), Uhland (»Des Sängers Fluch»): Geijer (»Kolargossen», »Vikingen»), Tegnér (vissa av Fritiofsromanserna), Afzelius (»Näckens polska»), Stagnelius (»Näcken», »Fiskaren» m. fl.), Malmström (»Vi suckar det så tungt uti skogen?») m. fl.

II. **Epik.** I epiken framställes i berättande form en tilldragelse såsom förfluten. Detta kan ske antingen på *vers* (epos eller hjältedikt, versifierad berättelse o. s. v.) eller på *prosa* (roman eller novell). I epiken träder författarens person i bakgrunden; han endast *berättar* en följd av händelser, vilka organiskt utveckla sig ur varandra.

1) **Epik i versform.**

Här är först att märka de olika nationernas **folkepos,** hjältedikten i egentlig mening, som på ett naivt sätt skildrar en följd av storartade tilldragelser från en över det vanliga upphöjd värld, vanligtvis från folkens sagotid. Typiska för detta epos äro de grekiska forndikterna *Iliaden* och *Odysséen* av den mytiske skalden »Homerus», som så till sägandes utgöra »kanon» och den oupphinneliga urbilden för en hjältedikt; antagligen äro de alster av flera släktleds diktning.

Andra folkliga hjältedikter äro de stora indiska epopéerna, den tyska medeltidsdikten *Niebelungenlied* (fr. omkr. 1200), vilken behandlar samma ämneskrets som flertalet av den isländska *Eddans* hjältesånger, den finska *Kalevala*-sången, den angelsaxiska *Béowulfs*-dikten och de gamla gaeliska sånger, som legat till grund för Macphersons *Ossian.*

Viktiga episka alster äro ock de nordfranska **riddardikterna,** av vilka sången om *Roland* är den äldsta och märkligaste.

Bland de olika slag av *konstepos*, som framträtt, märkes först den **latinska epopéen,** vars förnämsta alster är Vergilius' Eneid, som är en reflekterad efterbildning efter det homeriska mönstret. Flera författare (under 1500—1700-talen) ha behandlat historiska eller föregivet historiska ämnen (gärna med övernaturliga väsen såsom ingripande) i den **»klassiska epopéen»** (även kallad pseudoklassisk) med Tasso (Befriade Jerusalem), Camoëns (Lusiaderna), Voltaire (Henriaden) o. a.

Den **romantiska hjältedikten** upptager till behandling något ämne ur riddarlivet eller ur folksagan, gärna med kärleken såsom huvudmotiv. (Ariosto: Rasande Roland). Hit kunna ock närmast räknas Oehlenschlägers Helge, Tegnérs Fritiofs saga, betraktade som ett helt.

Det **religiösa eposet** begagnar troslärans gestalter såsom självständiga hjältar. De berömdaste diktverken äro här: italienaren

Digitized by Google

Dantes (f. 1265, † 1321) Divina Commedia och engelsmannen Miltons († 1674) Det förlorade paradiset.

Det **borgerliga eposet** skildrar ämnen ur den borgerliga sammanlevnaden, ofta med idyllisk (se härom sid. 9) anstrykning. (Ex. Goethes »Hermann und Dorothea»; Tegnérs »Nattvardsbarnen», Runebergs »Älgskyttarna» och »Hanna».)

Ett egendomligt slag av epos är den **komiska hjältedikten,** som tager sitt ämne på ett skämtsamt sätt, oftast genom ett parodierande, förvändande, av den stora hjältedikten, i det man tillämpar dess höga uttryck på vardagslivets små förhållanden. (Ex. Holbergs »Peder Paars»; Rudbecks »Boråsiaden» och fosforisternas satiriska hjältedikt »Markalls sömnlösa nätter».)

Utom dessa episka dikter märkas i synnerhet inom nyare tiders litteratur ett stort antal versifierade **poetiska berättelser,** vilka behandla någon enskild episod ur den borgerliga sammanlevnaden, ur lantlivet, ur krigslivet, ur äventyrslivet o. s. v.

Ex.: Byrons Poetiska berättelser (»Giaurn», »Bruden från Abydos» m. fl.); Tegnérs »Axel»; Runebergs »Nadeschda» samt de flesta av Fänrik Ståls sägner; Sturzen-Beckers berättande dikter och Snoilskys »Svenska bilder».

Någon gång kan denna poetiska berättelse rentav utvidga sig till en bred »roman i vers». (Ex.: Byrons »Don Juan», Paludan-Müllers »Adam Homo».)

---

2) **Epik i prosaform.**

a) **Prosaromanen** skildrar med bredd och utförlighet ett helt livs utveckling genom en sammanhängande följd av tilldragelser och giver därigenom också ofta en bild av samhällslivet i dess helhet, sett från någon viss sida. Huvudintresset i en roman beror antingen på det spännande uti de omtalade händelserna eller — och detta är ett högre slag av romaner — på det djupgående och träffande i den psykologiska framställningen av personernas karaktärer och dessa karaktärers utveckling. Romanen kan antingen upptaga ett ämne ur samtidens liv eller ur förflutna tiders historia (»historiska romaner»). För övrigt har man även under äldre tider (1300—1600-talet) med förkärlek odlat ett slags fantastiska »riddarromaner», »heroiska romaner» och »herderomaner».

Den utmärkte spanske romanförfattaren Cervantes († 1616) satiriserar i sin »Don Quijote» tidens äventyrliga riddarromaner men skapar därmed samtidigt ett mästerverk av realistisk romandikt; en berömd äventyrsroman är engelsmannen De Foes »Robinson Crusoe» (början av 1700-talet), som av eftervärlden begagnats såsom ungdomsläsning; bland engelska romanförfattare hava f. ö. särskilt Richardson (känslosamma romaner under 1700-talet), Walter Scott

Digitized by Google

(historiska romaner) och Dickens (borgerliga tendensromaner) varit av grundläggande betydelse för senare tiders romandikt. Bland talrika svenska utövare av denna diktart märkas Fredrika Bremer, friherrinnan v. Knorring, fru Carlén, Almqvist, Wetterbergh, Blanche, Rydberg, Strindberg, Heidenstam, Selma Lagerlöf, Geijerstam.

b) **Novell** kallas en prosaberättelse, som skildrar någon enskild märkvärdig tilldragelse i en eller flera personers liv. Novellen påkallar i allmänhet en trängre ram än den mera utförliga romanen.

Novellförfattare: Björnson; Almqvist, Blanche.

c) **Sagan** eller **sägnen** behandlar — vanligen i prosaform — underbara tilldragelser, i vilka ofta övernaturliga, av folkfantasien skapade väsen spela en stor roll. De sägner, som framställa underbara tilldragelser knutna till något helgon, kallas »*legender*».

Utmärkta sagoförfattare och sagosamlare: Jonathan Swift (»Gullivers resor»); Charles Perrault; bröderna Grimm (samlare); H. C. Andersen; Asbjörnsen och Moe (samlare).

III. **Dramatik.** I dramatiken framställes en handling såsom omedelbart försiggående, genom flera olika talande och handlande personer, inför läsarens eller åskådarens egna ögon. De flesta dramer äro avsedda att uppföras (spelas) på en teater; andra åter äro endast »läsdramer». Dramat innehåller både episka och lyriska element; det skildrar en förfluten händelse men framställer den såsom närvarande genom uttalanden av själva de handlande personerna. Formen kan vara såväl vers som prosa. Även blandning av bunden och obunden stil finnes i vissa dramer (t. ex. Shaksperes).

Motsatsen mellan det tragiska och komiska, som även förekommer inom övriga diktarter, framträder skarpast inom dramat och har alltsedan antikens dagar orsakat dettas indelning i *tragedi* och *komedi*, vartill sedan slutit sig en tredje förmedlande art, det allvarliga skådespelet med lyckligt slut.

1) **Tragedien** eller **sorgespelet** behandlar ett allvarligt ämne med sorglig utgång, i det att tragediens hjälte dukar under för förhållandenas makt, antingen därför att han förgripit sig på den sedliga världsordningen eller att i hans bröst uppstått en konflikt mellan tvenne berättigade sedliga makter och han ensidigt gjort sig till målsman för endera.

Digitized by Google

Den forngrekiska tragediens yppersta namn äro Eschylus, Sofokles och Euripides; bland senare tiders sorgespelsförfattare märkas: Shakspere (f. 1564, † 1616), Calderon, Corneille, Racine, Schiller; Oehlenschläger, Ibsen och Björnson; bland svenskar: Leopold, Beskow, Börjesson, Runeberg, Strindberg.

2) **Komedien** eller **lustspelet** framställer på ett skämtsamt och roande sätt livets förvecklingar och komiska karaktärer samt åsyftar alltid ett lyckligt slut. Med hänsyn till den sida, varifrån ämnet uppfattas, indelas komedien i *situationskomedi* och *karaktärskomedi*, allteftersom det komiska mera utvecklas ur ödets spel, i vilket slumpen och intrigen korsa varandra, eller ur de komiska karaktärerna.

Inom komedien äro forntidens främsta namn greken Aristofanes (fantastiskt satiriska lustspel) och romarna Plautus och Terentius. Fransmannen Molière 1600-talet) samt Ludvig Holberg (1700-talet) räknas bland den nyare komediens främsta målsmän.

Bland svenska lustspelsförfattare märkas: Blanche, Frans Hedberg.

3) **Det allvarliga skådespelet med lyckligt slut (»dramen») är** en diktform, som arbetat sig fram vid sidan av tragedien och lustspelet. Det behandlar gärna en allvarlig, till och med tragisk konflikt inom det borgerliga livet, vilken dock finner en lycklig lösning. Åtskilliga estetici anse emellertid dessa skådespel höra antingen till den ena eller andra av de förut nämnda arterna och räkna dem till tragedien, ifall huvudintrycket av dramat utgöres av huvudpersonens allvarliga kamp, hans skuld och lidande, även om lidandet upphör och slutet blir lyckligt, men däremot till lustspelet, om konflikten är mindre djup och det lyckliga slutet liksom kastar sitt skimmer tillbaka över hela styckets grundstämning.

Bland moderna skådespelsförfattare märkas Augier, Dumas d. y., Ibsen, Björnson.

I en del stycken är *sång* inlagd. Tager denna ett mycket stort utrymme, kallas dramat **»sångspel»** eller **»vådevill»** (ett kortare sångspel). I dessa är dock det poetiska elementet avgjort överordnat det musikaliska. Om åter dramat blott tjänar såsom text för ett större musikverk, kallas det **opera** (eller, därest det är farsartat, **operett**), en konstform som emellertid endast i ringa mån kan räknas till poesien och huvudsakligen faller inom musikens område. I motsats till operariktningen har Richard Wagner i **musikdramat** velat återinsätta poesien i dess rätt och genom intim samverkan mellan olika konstarter sökt åstadkomma vad han kallat ett »Gesammtdrama».

Digitized by Google

Bland övriga oftare använda namn på diktarter torde böra märkas: **idyll, satir** och **didaktik.**

1. **Idyll.** Idyllisk säges en dikt (en visa, ett epos, ett drama) vara, när den skildrar enkla, naturliga livsförhållanden, vilka äro eller föregivas vara fria från all förkonstling. Idylliska dikter låta gärna andens stora frågor slumra. En sådan dikt hämtar vanligen sitt ämne antingen från folkens barndomstid eller från folkklasser, som leva oberörda av det oroliga och bullrande kulturlivet (lantbor, herdar).

Antika idyller äro t. ex. Teokritus' och Vergilius' i dialogisk form skrivna »Ekloger»; bland moderna märkas de idyllisk-episka dikterna Creutz' »Atis och Camilla», Goethes »Hermann und Dorothea» och Runebergs »Hanna». I lyriken tager idyllen gärna form av herdekväde, en under föregående århundraden mycket omtyckt form.

2. **Satir.** Satirisk kallas en dikt, som i en skämtsam form angriper och gisslar samtidens skevheter, dårskaper och laster. Satiren, som för att vara fullgod bör hava sitt ursprung ur en sedlig förtrytelse, begagnar oftast kvickhetens vapen för att kasta löje över den uselhet, som bestraffas. Någon gång är satiren **ironisk,** d. v. s. gör narr av något genom att (skenbart) berömma det för egenskaper, som det saknar, eller genom att låtsa lovorda ynkligheten.

Utom de gamles berömda satiriker — Horatius, Juvenalis, Persius — märkas från nyare tid: Swift, Voltaire, Heine, Holberg och i vårt land Dalin, Kellgren, Leopold, fru Lenngren, K. F. Dahlgren, Sjöberg, Fahlcrantz, Strindberg.

En egendomlig form av satir är **epigrammet** (i efter-grekisk mening), en kort dikt, i vilken det satiriska samlar sig i en punkt, *udden.*

3. **Didaktik.** *Didaktisk* eller *lärodiktande* kallas en dikt, som använder den poetiska formen för att inskärpa levnadssanningar eller rentav meddela kunskap.

Lärodikten kan framträda såväl i lyrisk, episk som dramatisk form.

Lärodikten i *lyrisk* form står betraktelsens lyrik nära. I de flesta folks äldsta litteratur men i all synnerhet i Österlandet förekomma små korta sentensartade dikter, **gnomer,** moraliska *tänkespråk,* som giva poetisk bild åt en abstrakt tanke.

När dylika tänkespråk sammanfattas i längre kedja, får man lärodikter sådana som den fornisländska Hávamál (efterbildad i Fritiofs sagas andra sång), Leopolds »Predikaren» och Fru Lenngrens skämtsamma »Några ord till min dotter».

Den äldsta, mest poetiska formen av *didaktisk epik* är **fabeln,** en berättelse i vilken icke-mänskliga varelser (djur eller döda ting) uppträda såsom människor och genom sitt handlingssätt åskådliggöra någon allmän moralisk sanning, ofta med satirisk tillsats.

Digitized by Google

Fabeldikten blomstrade i Orienten (Indien, Arabien) och Forngrekland (Esopus' fabler), senare spriddes fabeldikten under medeltiden i Europa och fick sin klassiska bearbetning under 1600-talet i Frankrike av Lafontaine. I Flandern och Nordtyskland utvidgade sig fabeln till ett längre djurepos om räven, »Reineke Vos», vilket i djurlivets skrud gav en satirisk återspegling av mänskliga intriger och som spriddes såsom folkbok även i vårt land.

Nära fabeln står **parabeln**, som gör någon av människans alldagliga sysselsättningar till symbol för en högre andlig sanning och som likaledes härstammar från Orienten.

Bibelns böcker innehålla talrika parabler: t. ex. den rike mannen, som berövade den fattige mannen hans får (i Samuels andra boks 12:e kap.); »den förlorade sonen» o. s. v.

Den *allegoriskt lärodiktande* berättelsen låter abstrakta begrepp eller naturkrafter uppträda såsom personer för att inskärpa någon sanning.

Exempel: Schillers »Jordens delning», Herders av Leopold översatta dikt »Sorgens son».
Ett *didaktiskt epos* inom vår litteratur är Stiernhielms »Herkules».

Bland lärodiktande *dramer* märkes Lessings »Natan den vise», byggt på en gammal parabel, som inskärper fördragsamhet mellan olika trosbekännelser.

Åtskillig didaktik är *rent undervisande* och faller då lätt utom poesiens gränser.

Den forngrekiske Hesiodus' »Verk och dagar» innehåller visa levnadsregler jämte undervisning i åkerbrukskonst; Vergilius gav i sin »Georgica» en lärobok i lantbruk, vilken dock adlades till poesi genom älskvärda idylliska skildringar; Lucretius Carus skrev ett filosofiskt system i versform; Horatius gav en versifierad poetik (senare efterbildad av Pope, Boileau, Gyllenborg). I senare århundraden (under pseudoklassiska tiden) behandlade man de mest opoetiska kunskapsämnen i versform, vilken ock var det enda, som skilde dikterna från rent vetenskaplig prosa.

I nära grannskap till den didaktiska poesien står den **beskrivande** dikten, som söker att genom versifierade skildringar framkalla bilder av yttre föremål. Härvid kan dock poesien lätt gå in dels på prosans, dels på måleriets område och bliva ett »måleri i ord», vilket mera tröttar än väcker poetisk åskådning.

Digitized by Google

Forntiden

(fornnordisk odling).

Man antager, att vårt land varit befolkat sedan tio tusen år tillbaka. Men de många släktled, som levat här under den vida största delen av denna tid, hava icke kunnat kvarlämna några skriftliga meddelanden åt sina efterkommande. Först under bronsåldern förekommer å berghällar en *bildskrift*, de s. k. *hällristningarna*, som väl antagligen åsyftat att hugfästa minnena av märkligare tilldragelser men som nu stå otydda och otydbara.

En verklig *bokstavsskrift* erhöll Norden först i och med *runskriften*, vilken torde varit känd här under den äldre järnålderns tid från omkring 200 e. Kr. Denna skrift är icke, såsom man tidigare antagit, av nordiskt ursprung utan har uppkommit genom lån från och ombildning av något bland de sydländska folkens alfabet (antagligen det latinska), vilket åter utgått ur den feniciska skriften.

Den *äldre runraden*, de s. k. samgermanska runorna, omfattar 24 tecken. De urnordiska inskrifterna äro avfattade på ett språk, som synes hava varit detsamma över hela Norden och som är besläktat med det gotiska språket, det äldsta kända germanska språk.

Inskrifter av detta slag äro bevarade dels på lösa föremål (märkligast var inskriften å ett av de slesvigska guldhornen från Gallehus, vilka senare förkommit) dels å några runstenar, (exempelvis Järsbergsstenen i Värmland, Möjebrostenen i Uppland, Vångastenen i Västergötland).

Digitized by Google

Inskrifter med den äldre runraden hava funnits över en stor del av den skandinaviska Norden ända från Slesvig och till Trondhjemsfjorden, från Gottland och till Norges västra kust.

Den omständigheten, att inskrifter förekomma både på saker, som användas i det dagliga livet, och på minnesvårdar över avlidna, synes visa, att kännedom om runornas bruk icke varit förbehållen endast åt ett fåtal.

Under vikingatiden (800—1050) undergick språket en omgestaltning av mycket grundlig art, de särskilda nordiska språken började utdana sig, och samtidigt uppstod en ombildning av vissa runformer, varjämte några runor uteslötes.

Så uppkom så småningom den *yngre runraden*, bestående av 16 mynder. Den är egendomlig för Skandinavien.

Denna runrad har följande utseende:

ᚠ ᚢ ᚦ ᚬ ᚱ ᚴ: ᚼ ᚾ ᛁ ᛅ ᛋ: ᛏ ᛒ ᛚ ᛘ ᛦ

f u th o r k; h n i a s; t b l m (slut-*r* eller *y*)

Genom tillägg av en punkt fick en och annan runa en något ändrad betydelse, t. ex.: ᚨ *y*, ᚵ *g*, ᛅ *e*.

De flesta till vår tid bevarade runskrifter förekomma inhuggna på stenar, oftast resta till minne av hädangångna, och äro vanligen mycket kortfattade. Man ristade ock runor på allahanda föremål.

Runstenar förekomma talrikast i Sverige, där bortåt 2000 runstenar funnits, av vilka hälften i Uppland. Endast ett fåtal av de bevarade härröra från hednatiden; största antalet är rest i början av det kristna tidevarvet. Icke få runinskrifter äro helt eller delvis avfattade på vers.

Den märkligaste *svenska* runskriften finnes på *Rökstenen* i Östergötland.

Efter en erinran om den man, till vars minne stenen är rest, följa å denna sten berättelser om häpnadsväckande bragder, som nio mansåldrar tidigare utförts av någon stor hjälte. En del av inskriften är på vers och skulle enligt en tolkning på våra dagars språk lyda:

Digitized by Google

Didrik den *d*ristige
sjöhjältars *d*rott,
*r*ed över
*R*eidhavets kust.

På gotiske *f*ålen
märingars *f*urste
nu sitter *r*ustad —
skölden i *r*em.*

Detta tros åsyfta den i hela den germanska världen berömde östgötakonungen Teoderik av Verona (»Didrik av Bern»).

I denna strof användes, såsom fallet oftast är vid de i bunden form avfattade runinskrifterna, den för fornnordiska skaldekonsten egendomliga vers, som kallas »*fornyrðeslag*». Dess välljud berodde dels på regelbundna tonhöjningar med tillhörande sänkningar och dels på den så kallade *allitterationen* eller *stavrimmet*, varmed förstås upprepandet av samma eller liknande ljud *i början* av enskilda ord. (Jfr de kursiverade bokstäverna i strofen här ovan.)

De kortfattade runurkunderna från *Sveriges* hednatid äro emellertid av större intresse för språkvetenskapen och fornkunskapen än för litteraturhistorien, vilken för Sverige egentligen icke kan anses börja förrän med medeltiden. Vi skulle svårligen kunna göra oss ett begrepp om de hedniska svenskarnas andliga odling, om vi icke kunde draga slutsatser från samsläktat håll, huvudsakligen från den *norsk-isländska* litteraturen. Ehuru denna upptecknats först i kristen tid (från och med 1100-talet), innehåller den nämligen talrika, ytterst värdefulla lämningar av hednisk diktning och hedniska myter samt skildringar av forntida odling och sedvänjor, vilka voro samnordiska.

På det fjärran liggande *Island* hade bildat sig ett fjärde nordiskt rike. Då Harald Hårfagre grundlagt sin envåldsmakt i Norge, utvandrade under åren 870—930 till Island dels norska storbönder, som funno de nya förhållandena i hemmet olidliga, dels vikingar, som kortare eller längre tid hade uppehållit sig på Irland eller närliggande öar, och

* Man märke likheten med en strof i Tegnérs Rings drapa i Fritiofs saga. Denna likhet var för Tegnér omedveten, eftersom Rökstenen först blivit tolkad efter hans död.

Digitized by Google

bildade på Island en fristat. Här bevarades till sena tider de litterära minnena från forntidens liv, under det ett ovist nit och olyckliga tillfälligheter utplånat det mesta i Nordens övriga länder.

Det märkligaste alstret av den norsk-isländska forndiktningen är den samling av folkliga *guda- och hjältesånger*, som blivit kallad »*Sämunds Edda*» (efter en isländsk präst, vilken med orätt antogs hava författat eller samlat dessa sånger) men som nuförtiden vanligen benämnes **den äldre eller poetiska Eddan.**

Man plägar indela dessa dikter i *gudasånger* och *hjältekväden.*

Bland *gudasångerna* märkes först *Vǫluspá*, valans spådom, en dikt i vilken en forntidens sierska täljer sina syner om världens skapelse, utveckling, undergång och förnyelse. Andra mytiska dikter handla om enskilda tilldragelser i gudarnas liv, exempelvis *Trymskvida* (om Tors hammarhämtning), *Lokasenna* (om Lokes träta med asarna) o. s. v. *Hávamál*, den höges, d. ä. Odins, sång, utgör egentligen en sammanfattning av flera dikter; särskilt märklig är den del därav, som omfattar en samling kärnspråk med sunda och världskloka levnadssanningar. På övergången mellan mytiska sånger och hjältekväden står *Vǫlundarkvida*, i vilket de även hos andra germanska folk kända sägnerna om den konstfärdige smeden Vǫlund och hans hämnd på konung Nidud täljes.

Av hjältekväden märkas främst *Vǫlsungakvädena*, som behandla sägnerna om vǫlsungar och niflungar och där vǫlsungen Sigurd Fafnesbane är den förnämste hjälten. De besjunga episoder ur en sagokrets, som går tillbaka till urgermanska myter men som omdanades under folkvandringstiden och som även behandlats i tyska dikter från 1200-talet (Niebelungenlied).

Andra hjältesånger behandla de nordiska sagohjältarna Helge Hjorvardsson och Helge Hundingsbane.

Digitized by Google

Språkformen är den *norröna* (*norsk-isländska*) dialekten. Versslaget är allitererat och giver dikten en prägel av kraftig, manlig, ehuru något hård skönhet.

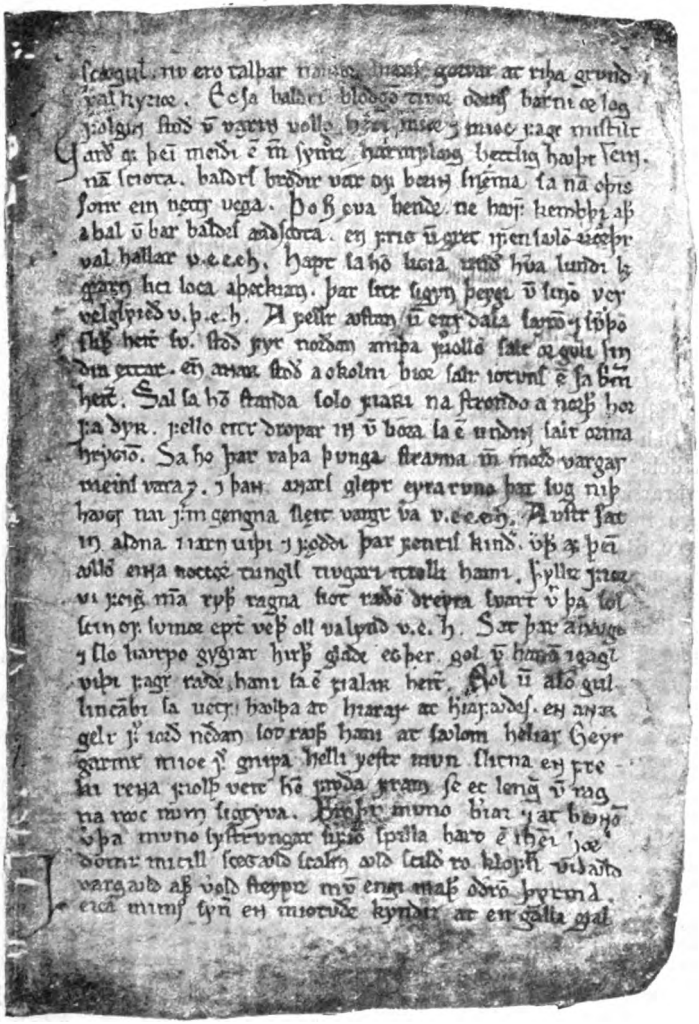

Blad ur den fornisländska Eddasamlingen.
(»Codex regius» i Köpenhamns k. bibliotek.)

Digitized by Google

De enskilda sångerna äro av olika ålder: enstaka delar av Hávamál torde vara från slutet av 800-talet; andra delar av samma sång samt Vǫlundarkvida och Vǫluspá från förra hälften av 900-talet. Nästan alla de övriga äro från tiden 950 till 1050, om de också vila på äldre förebilder eller gå tillbaka till gamla myter, sagor och sägner.

Redan den bekante författaren Snorre Sturleson (se nedan) hade under början av 1200-talet sammanfört en flock av dylika äldre sånger. Den samling, som nu bär namnet »den äldre eller poetiska Eddan», torde hava tillkommit vid 1200-talets mitt och blev år 1643 funnen på Island. Handskriften (»Codex regius») förvaras nu i Köpenhamn.

I Norge och på Island odlades även en mera konstlad diktning, »skaldediktningen», som utmärkte sig för talrika poetiska omskrivningar.

Den isländska prosalitteraturens viktigaste företeelse är **sagorna,** som dels behandla mytiska och heroiska ämnen (t. ex. Vǫlsungasagan, Hervararsagan), dels äro historiska, såsom konungasagor, av vilka många ingå i den s. k. »*Heimskringla*», som anses vara redigerad av **Snorre Sturleson** († 1241), och åtskilliga släktsagor (t. ex. Niáls saga).

En annan viktig isländsk prosaskrift är den väsentligen av *Snorre Sturleson* författade s. k. **prosaiska Eddan,** även kallad **Snorres Edda.** Den innehåller en redogörelse för de nordiska myterna, sådana en senare tid uppfattade dem, samt avser även för övrigt att lämna handledning vid utövandet av norrön diktkonst.

Det kan tagas för givet, att även i Sverige förekommit numera försvunna *gudasånger*, likartade med de isländska, särskilt om Tor och Frö, samt *trollsånger* (besvärjelseformler) m. m. Likaledes torde flera av de på Island bearbetade *hjältesagorna* hava behandlats i svenska stavrimmade kväden. Så hava de sägner, som ligga till grund för sångerna om Sigurd Fafnesbane, här varit väl kända, såsom framgår av bildristningar å Ramsundsberget och Gökstenen i Södermanland.

Digitized by Google

De germanska sägnerna om *Didrik av Bern* synas ävenledes hava skildrats i svenska hjältekväden; likaså pekar en angelsaxisk forndikt om *Béowulf* på tillvaron av svenska folkdikter över vissa däri besjungna tilldragelser.

Under hednatiden tillkommo de första *landskapslagarna*, vilka — åtminstone delvis — varit författade på stavrim efter samma metriska grunder som Rökstenens versinskrift och Eddan. De *nu* kända landskapslagarna äro dock från senare tid men bära spår av äldre former. Möjligt är, att de ristats med runor å trästavar (indelningen i »balkar» skulle kunna tyda härpå), men i allmänhet torde de nog hava fortplantats genom muntlig tradition.

Katolska tiden

(1200—1521).

1. Översikt.

Med kristendomens predikande trängdes de gamla folkföreställningarna undan; de gamla gudarna nedsattes till onda makter, och allt vad med deras dyrkan hade sammanhang, d. v. s. en god del av den hedna odlingen, betraktades såsom trolldom. Fastän gammal sed och gamla föreställningssätt icke lätt kunde utplånas, så var dock sambandet mellan den forna, inhemska odlingen och den nya, som de kristna lärarna införde, mycket ringa. Det dröjde ock länge, innan någon ny, inhemsk litteratur kunde uppspira. Under den första katolska tiden står vår odling mera avskild i förhållande till det övriga Europa, men under Folkungatiden, efter Skeninge möte, 1248, varder Sverige en länk med i den europeiska kulturvärlden och knytes in i den påvliga hierarkiens system. Vår medel-

Digitized by Google

tids odling var i det stora hela en återklang från den sydeuropeiska riddartidens halvt utblommade kulturliv, endast mindre starkt återgivande dess grundtoner. Vad bildningen vidkommer, leddes den hit genom kyrkan. Hon — »alla folks gemensamma moder» — var vårdarinnan av vetenskaper och konster. De hade sin rot i henne och levde genom henne. Icke blott den bildande konsten fann hos kyrkan sitt främsta och egentliga skydd, även musik och poesi trädde i hennes tjänst, och från kyrka och kloster utgick den vetenskapliga undervisning, som medeltiden lämnade, i det att undervisningsanstalterna mestadels voro knutna vid katedralerna (»domskolor») och klosterstiftelserna, särskilt dominikanernas, vilken orden redan 1221 — kort efter dess stiftande — grundat kloster i Uppsala och Lund.

Den medeltida vetenskapen var övervägande teologisk och sökte, med filosofien, företrädesvis den aristoteliska, såsom hjälpmedel, ofta på ett spetsfundigt sätt, bevisa de katolska trossatserna. Denna medeltida teologi benämnes vanligen »skolastik», efter sitt ursprung från domskolor och klosterskolor. En annan riktning inom medeltidsteologien är den mystiska, som mera bygger på känsloliv och svärmisk fantasi. Många av de framstående männen i vårt land voro påverkade av tidens allmänna kultursträvanden. Vetgiriga män från Norden uppsökte högskolorna i utlandet, såsom dominikanernas skola i Köln samt universiteten i Paris och senare i Prag och Nordtyskland. År 1477 grundlade ärkebiskop Jakob Ulvsson Uppsala universitet, som dock snart råkade i förfall. Av stor betydelse var den ursprungligen till Vadstena knutna birgittinerordens verksamhet.

Medeltidslitteraturen utgick här som annorstädes mest från klostren. *Latinet* var de lärdas tungomål och nyttjades för vetenskapliga skrifter, liksom det också delvis användes såsom kyrkospråk. Den på svenskt språk skrivna litteraturen

Digitized by Google

är — om lagverken undantagas — jämförelsevis torftig eller ter sig åtminstone så för vår tid. Ty då böcker vid denna tid spriddes genom avskrift och många handskrifter gingo förlorade vid den förstörelse, som under reformationstidevarvet drabbade klostren, vilka ägde de förnämsta boksamlingarna, kan den svenska medeltidskulturen anses endast ofullständigt återspeglad i den litteratur, som finnes kvar.

Språket, som till en början stått det norröna tungomålet helt nära, utvecklar sig under medeltiden så småningom till ett mera säreget svenskt tungomål med förenkling av böjningsformerna, införande av slutartikel, språkljudens omdaning (diftonger sammandragas till enkla vokaler; långt a-ljud övergår till å, dock ännu ej återgivet med å-tecknet) o. s. v., varjämte språkförrådet riktas från olika håll, bland annat genom inflytande från latinet (förnämligast kyrkliga ord). Språkforskningen skiljer för övrigt för denna tid mellan »den klassiska fornsvenskans period» (1200—1350), då ännu dialekterna äro starkt framträdande i litteraturen, och »den yngre eller medelsvenska perioden» (1350—1521), då dialekterna vika för ett gemensamt litteraturspråk, som antagit en modernare karaktär. Under denna senare tid framträder ock inflytande från lågtyskan (särskilt i ord, som röra handel och samhällsliv), liksom även danskans vekare former tränga in.

2. Litteratur.

a) Samhällelig litteratur.

Landskapslagarna äro i den form, vari vi nu äga dem, nedskrivna under 1200- och 1300-talen. De hade emellertid, som ovan omtalats, länge muntligen fortplantats, innan de upptecknades i skrift, och de nu kända uppteckningarna äro ingalunda de äldsta. De innehålla en mängd ovärderliga upplys-

Digitized by Google

ningar för kännedomen om fornsvenskarnas skaplynne, seder och samhällsskick. De äro uttryck för den germanska folkandans, särskilt den nordiskt germanskas, uppfattning av lag och

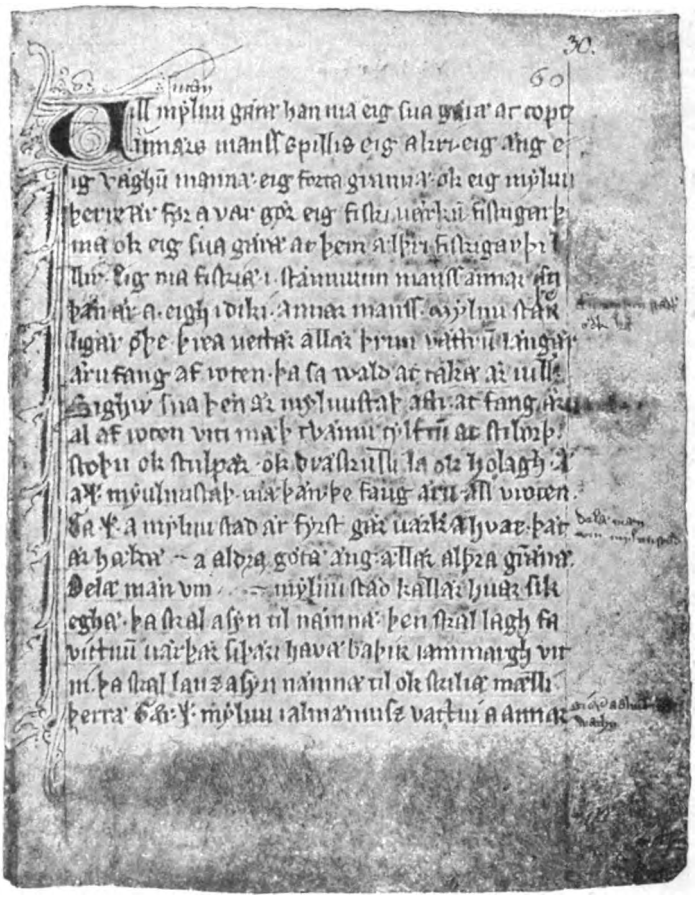

Ett blad ur äldre Västgötalagen.

rätt och vittna om den provinsiella självständighet, som landskapen hade, ehuruväl lagarna i sin nuvarande form just uppteckades vid den tid, då *landskaps*begreppet var på väg att giva vika för *riks*begreppet. Deras språk är kraftigt och bär

Digitized by Google

en något mera ålderdomlig prägel, än som tillhör den tid, då lagarna nedskrevos.

Den *äldre Västgötalagen* är den märkligaste och äldsta av dem alla; den redigerades under förra hälften av 1200-talet av lagman Eskil, Sturlesons samtida och gästvän; den bevarade handskriften är något senare. Vidare må nämnas *Upplandslagen* (stadfäst 1296), *Östgötalagen* och *Gutalagen*. (Den danska *Skånelagen* är från slutet av 1100.)

De övriga landskapslagarna tillhöra 1300-talet.

Magnus Erikssons landslag (omkr. 1350) är uttryck för riksenheten och konungamaktens utvidgade betydelse.

Um styrilsi kununga ok höfþinga (om konunga- och hövdingastyrelse) utgör ett sammandrag av medeltidens stats- och samhällslära och innehåller tillika en mängd levnadsregler och umgängesråd. Skriften är huvudsakligen en fri bearbetning av ett berömt utländskt arbete och utmärker sig för manlig världsåskådning och sunt omdöme, vartill kommer stilens osmyckade värdighet. Den härrör från början av 1300-talet.

2. *b*) **Religiös litteratur.**

Den största och viktigaste delen av medeltidens litteratur är av religiös art. På detta område möta vi världsbekanta namn.

Petrus de Dacia, en lärd gottländsk dominikanermunk (född på 1230-talet, † 1289), är berömd för sin på ypperligt medeltidslatin skrivna, svärmiska skildring av den unga extatiska Kristinas från Stumbelen liv och syner samt för sina brev till henne, alster av glödande mystik och uttryck för ett renhjärtat sinnelag.

Magister **Mattias,** som levde i förra hälften av 1300-talet, den heliga Birgittas lärare, var en lärd skolastiker men tillika en självständig tänkare, som i sin framställning röjer mystiska

Digitized by Google

drag. Han författade bland annat en religiös exempelsamling samt allegoriska utläggningar av bibeln, åtföljande en ur Birgittas krets utgången bibelöversättning.

Den berömdaste svenska medeltidsförfattaren är **Birgitta**, det första bildningens stornamn, som från Sverige utgått över världen, en djärv, fantasirik sierska, vilken slutligen av kyrkan förklarats för helgon. Hennes »*Uppenbarelser*» utgöra fromma, svärmiska utgjutelser, vilka hon antager vara dikterade av Gud men som helt igenom bära prägeln av henne själv och hennes tid, uttala hennes av mystiskt grubbel fyllda hopp, hennes längtan, sorg och glädje, fördomar och villfarelser, hennes kärlek till Kristus, såsom vars brud hon betraktar sig, allt tolkat i ett färgrikt och livligt språk, uppfyllt med talrika och kraftiga bilder, ofta med uttryck av vitt gående naturalism. Såsom de flesta liknande verk lida dessa »uppenbarelser» av oreda och planlöshet. Ursprungligen nedskrivna på svenska, översattes och omskrevos de omedelbart på latin och överflyttades senare ånyo till svenska i början av 1400-talet.

Levnad: *Birgitta*, dotter till den utmärkte upplandslagmannen Birger Pedersson och Ingeborg av Folkungasläkten, föddes på Finsta gård i Uppland omkring 1303. Hon åtnjöt en för sin tid högst utmärkt uppfostran och var ej heller främmande för praktiska värv, ja hon deltog även med intresse i sin tids politiska strävanden. Hon sysselsatte sig redan i barnaåren med religiösa betraktelser och fick tidigt syner och uppenbarelser. Vid unga år blev hon gift med den adertonårige lagman Ulv Gudmarsson. Efter att hava varit hovmästarinna vid sin frände Magnus Erikssons hov, mot vars yppighet hon ganska myndigt ivrade, företog hon med sin make och ett stort följe en vallfärd till den helige Jakobs grav i Spanien. Ulv avgav löfte att vid hemkomsten ingå i kloster, som ock skedde, då de båda togo sin bostad i Alvastra. Hon greps, i synnerhet efter mannens död (1344), ofta av religiös hänryckning och beslöt att stifta en egen klosterorden (birgittinerorden), som skulle hava sitt säte på det ställe, där nu Vadstena är beläget. År 1349 vandrade hon till Rom, som likväl icke då var påvens residens (han bodde den tiden i Avignon). Hon stannade där i mer än 20 år, ivrande för påvens återflyttning till Rom. Efter att hava gjort en pilgrimsfärd till Jerusalem dog hon 1373 i Rom.

Digitized by Google

I synnerhet från birgittinerorden (klostren i Vadstena och Nådendal) utgick en viktig *översättningslitteratur av en del av bibelns böcker* (Judits, Esters, Ruts och Mackabéernas böcker, Josua bok, Johannes' uppenbarelse, Apostlagärningarna) ävensom *predikolitteratur*. Predikningarna äro visserligen i allmänhet skrivna på latin men höllos för folket på modersmålet. Den latinska avfattningen var nämligen avsedd för prästerna. Predikanterna (i synnerhet dominikanerna) använde i sina predikningar ofta populära sagor och anekdoter, hämtade ur utlandets berömda *exempelsamlingar* (»järtecken»), och bidrogo härigenom väsentligen till folksagornas spridning från land till land. Av betydelse är ock *legendlitteraturen* om helgonens liv och underverk, däribland det i slutet av 1200-talet tillkomna *fornsvenska legendariet* samt en uppbygglig novellsamling: *Själens tröst.*

c) **Historisk litteratur.** Den svenska medeltidens historiska litteratur tål ingen jämförelse med den isländska (Snorre Sturleson) eller den danska (Saxo). Den omfattar huvudsakligen *rimkrönikor* samt ett arbete, »Chronica Gothorum», av Ericus Olai, vilken är den förste svensk, som för sin hävdateckning anlitat samtida handlingar.

Rimkrönikorna äro historiska berättelser, skrivna på knittelvers, en från Tyskland lånad versform med parvis rimmade rader och tämligen fri meter (vanligen fyra höjningar).* Deras poetiska värde är ringa, om man än här och var påträffar friska och livliga skildringar, varemot de erbjuda historiskt intresse, såsom lämnande de första utförliga framställningarna av vår medeltids historia; oftast äro de dock starkt partifärgade och äga karaktären av politiska pamfletter. Den viktigaste, *Gamla*

* Exempel på knittel:

Tha böd konung Erik ouer alt sit rike
Bade riddare oc riddare like
Sva oc bönder oc tiänistomen
Sva som herra pläga oc än.

Digitized by Google

eller *Erikskrönikan*, handlar om folkungastriderna till 1319 och är sannolikt skriven vid denna tid. Författaren, som är en varm beundrare av hertig Erik, Magnus Ladulås' son, möjligen någon man i hans hov, skildrar entusiastiskt dennes ridderliga tapperhet.

Nämnas må ock den prosaiska krönikan, där de svenska konungarnas ättelängder föras tillbaka till Noak och de svenska götarna antagas vara samma folk som goterna.

d) Poetisk litteratur.

Under riddartiden utbildade sig på kontinenten, särskilt i Nordfrankrike, en rik episk diktning, »riddarromaner» på vers, som omhandlade bl. a. sägnerna om Karl den store och hans paladiner samt den bretonske sagohjälten kung Artus och riddarna av runda bordet. En ringa återspegling av dessa riddardikter äga vi i de s. k. **»Drottning Eufemias visor»**, tre längre episka dikter på knittelvers. Dessa bearbetningar företogos (vid början av 1300-talet) på föranstaltande av norska drottningen Eufemia, Håkan Magnussons maka — därav deras namn —, och lämnades såsom gåva till hennes måg, den ovannämnde hertig Erik Magnusson. (Den handskrift vi äga kvar är emellertid från omkring 1400.)

De tre dikterna äro:

Herr Ivan Lejonriddaren, en kärleks- och äventyrssaga, knuten till dikterna om konung Artus men vilande på en ytterst gammal österländsk folksägen om den underbara källan; den är med mycken skicklighet översatt till svensk vers från en norsk prosabearbetning av den utländska sagan;

Hertig Fredrik av Normandie, vilken dikt numera endast finnes kvar i den nordiska bearbetningen men som antagligen är översatt från tyskan och liksom den förra upptager till behandling riddarlivets djärva och käcka sida; även den hör till Artus-gruppen;

Flores och Blanzeflor, som behandlar kärleken mellan en yngling och en flicka, vilka ända från barnaåren älskat varandra och som trots skilsmässa och olyckor troget bevarat sin kärlek. Deras namn, Flores och Blanzeflor, blomma och vitblomma, ros och lilja, antyda allegoriskt kärlek och oskuld. Denna dikt står i löst sammanhang med den karolingiska sagokretsen.

Digitized by Google

Även av andra medeltidens berömda sagor hava översättningar spritts i vårt land, fastän de flesta torde hava förkommit. Av sagan om **Konung Alexander** föranstaltade Bo Jonsson (Grip) en bearbetning från latinsk prosa till synnerligen god svensk knittelvers. I ett manligt språk och med livlig stil återgivas här de ohistoriska sägner, som utspunnit sig om Alexanders av Macedonien hjältedåd.

Biskop Tomas' kväden. *Tomas Simonsson* (biskop i Strängnäs, rådsherre, deltagare i de politiska striderna och rådslagen under Erik av Pommern och Karl Knutsson, † 1443) uppgives såsom författare av trenne till vår tid bibehållna skaldestycken i en från latinska kyrkohymner lånad versform. De äro: *Sången om Engelbrekt*, vari skalden med trohjärtad enkelhet besjunger denne det svenska folkets nationalhjälte; *Friheten*, som besjunger frihet såsom »thet betzta thing» här på jorden, ett poetiskt uttryck för unionstidens frigörelsesträvanden, samt slutligen det allegoriska kvädet *Troheten*.

Biskop Tomas är den förste namngivne skald, som diktat på svenska.

Utom de **latinska hymner,** som diktades i vårt land — exempelvis den av biskop Nils Hermansson författade »Rosa rorans» —, förekomma ock enstaka **svenska psalmer,** bland dem den ursprungliga förebilden till n:r 424 i vår psalmbok (Then signade dagh).

»Folkvisor». Folkvisorna leda sitt ursprung från medeltiden, ehuru vi i allmänhet endast känna dem i vida senare upptecknigar, vanligen i den form, vari de bevarats genom muntlig tradition hos folket (härav namnet). De äro dock icke, annat än i undantagsfall, diktade av män ur folkets bredare lager utan av personer ur mera bildade kretsar eller ock av vandrande sångare, »lekare», som föredrogo dem vid riddersmännens fester eller borgarnas gillen. Under tidernas

Digitized by Google

lopp hava de utbrett sig allt vidare och slutligen stannat kvar hos allmogen.

Folkvisorna äro till sitt ursprung icke säreget svenska. De nordiska folkvisorna, av vilka de danska äro de talrikaste, äro sinsemellan nära besläktade. Ofta äro de samfällt germanska; resande sångare förde dem från land till land. Rörande folkvisornas tillkomsttid äro meningarna delade; de äldsta svenska visorna torde härröra från 1200-talet, varefter folkvisdiktandet pågått under medeltidens två sista århundraden och reformationstiden. (En del såsom urgamla ansedda visor äro tillkomna under vida senare tid men hållna i avsiktligt ålderdomligt språk. Detta är fallet t. ex. med Eriksvisan.)

Innehållet är ofta episkt — det är vanligen en berättelse, som meddelas —, men formen är lyrisk, d. v. s. visan är avdelad i *strofer* och ledsagas av melodi. (De flesta folkvisorna tillhöra alltså *ballad-* och *romansdikten.*) Framställningssättet är kraftfullt och gripande, berättelsen får ofta liv av yttranden i samtalsform. Stilen är okonstlad och enkel, skildringen gärna avbruten och språngartad; beskrivningen sker i raska drag men utan djupare själsmålning. Åtskilliga av visorna äro av gladare art, men genom flertalet av de nordiska folkvisorna tonar en vemodig stämning, som även återgives av den musik, med vilken de vuxit samman. Versformen är byggd på accenten men är ofta oregelbunden; versraderna förbindas med slutrim. Nästan alla folkvisor hava s. k. »*omkväde*», en versrad som återkommer i slutet och någon gång även i mitten av varje strof och som, utan egentlig förbindelse med berättelsens utveckling, upprepar visans grundstämning.

Folkvisan var oftast förenad med en lugn och stillsam *dans*, besläktad med vissa våra folklekar, och den hade delvis sitt ursprung såsom *dansvisa*, härav namnet *ballad* (som betyder dansvisa).

Digitized by Google

De ämnen folkvisorna besjunga äro ganska omväxlande. Några visor äro *naturmytiska*, d. ä. röra sig kring naturgudomligheter och deras förhållande till människan. Sådana äro de sånger, i vilka näcken, bergkonungen, älvor, skogsrån o. d. förekomma, t. ex. visan om *Grevens döttrar vid Älvabolid* (»Där bodde en greve vid Älvabolid») eller *Den bergtagna* (»Och jungfrun hon skulle sig åt ottesången gå»). Andra visor (»*kämpavisorna*») tälja om det gamla kämpalivet och beröra ämnen, som äro besläktade med de gamla sagokretsarnas, t. ex. visorna om *Tor av Havsgård*, om *Didrik av Bern*, om *Olger Danskes strid med Burman*, om *Habor och Signill*. Åter andra besjunga *riddarlivet* med dess huvuddrag: kärleken, tapperheten och fromheten. Hit höra exempelvis *Kung Vallemo*, *Hertig Fröjdenborg och fröken Adelin* (typisk för besjungandet av troheten), *Ebbe Skammelson*, *Sven i Rosengård* o. a. I en del visor spelar tonen över på legendens område (t. ex. *Duvans sång på liljekvist*). Av särskilt intresse äro de visor, som hugfästa någon *historisk* tilldragelse eller besjunga någon historiskt känd personlighet (t. ex. *Tord Bondes mord*). Man får dock vara försiktig med att på grund av historiska namn bestämma en visas tillkomsttid, ty visan kan hava överförts på någon historisk personlighet med samma eller liknande namn som visans hjälte. Genom folkvisornas förebild hava en del ålderdomliga språkformer och uttryckssätt bevarats även i nyare tiders skaldespråk.

Även en del *folksagor* och *folksägner* torde leda sitt ursprung från medeltiden. Många bland dem behandla ämnen, som äro samfällt europeiska men som hos oss iklätt sig en folkegen dräkt, andra äro knutna vid någon viss, känd person eller vid något bestämt ställe.

Sverige har tvivelsutan haft ett kyrkligt *drama* under medeltiden, av vilket dock alla spår äro så gott som bortsopade.

Digitized by Google

Reformationstidevarvet

(1521—1611).

1. Översikt.

Det är olika strömningar, som med reformationstiden bryta in i Sveriges kultur, dels och framför allt den religiösa reformationen, dels också vida svagare böljslag från renässansens och humanismens rörelser på vetenskapens och konstens områden. Med *renässansen*, som alltifrån 1300-talet blomstrat i Italien, förstår man den världsåskådning, som väckts till liv genom studiet av antikens konst och vetenskap. Renässansen betecknar en *pånyttfödelse* av det mänskliga och individuella, som kuvats under medeltiden, den betecknar avkastande av skolastikens bojor och andlig frigörelse inom samhällsliv, samhällssed, konst och vetenskap. *Humanismen*, som utgår ur renässansen och närmast betecknar den sida av denna, som var riktad på de klassiska studiernas återupplivande, fann utmärkta målsmän såväl i Italien som i Tyskland, Holland och England. Den erhöll icke blott vetenskaplig utan ock samhällelig betydelse genom de människovänliga idéer, för vilka den gjorde sig till tolk.

I vissa avseenden voro den lärda humanismen och den folkliga *reformationen* besläktade — Luther tillämpar ju individualitetsgrundsatsen på det religiösa livet —, i andra avseenden åtskilda. I Sverige löpa båda strömningarna jämsides, men reformationens inflytande är vida övervägande och behärskar hos oss 1500-talet och förra hälften av 1600-talet.

Till en början verkade icke Gustav Vasas reformationsrörelse främjande för bildningen. Tvärtom: i sitt arbete för att krossa kyrkans makt och indraga dess rikedomar förstörde konungen även många av de bildningshärdar, som levde i dess

Digitized by Google

skydd, och sörjde icke för deras ersättande med nya. De åtgärder, som under hans regeringstid vidtogos till undervisningens höjande, skedde huvudsakligen på bröderna *Petris* initiativ. Under Gustavs tre söner, som alla voro bildade renässanspersonligheter, uppmärksammades den lärda odlingen vida mera. Redan under Erik och Johan återupptogs arbetet för en inhemsk högskola, och 1595 — två år efter Uppsala möte — återupprättades Uppsala universitet såsom en protestantisk högskola. Av betydelse äro 1571 och 1595 års skolordningar. Såsom framstående främjare av undervisningsväsendet i slutet av 1500- och början av 1600-talet märkas *Laurentius Paulinus* (professor i Uppsala, biskop i Strängnäs, ärkebiskop, † 1646) och *Johannes Rudbeckius* (professor i Uppsala, biskop i Västerås, † 1646), som båda verkade även under Gustav Adolfs tidevarv, vilket utgör den svenska reformationstidens fullbordan.

Märkas må i övrigt, hurusom religionsförändringen väsentligen bidrog att förbereda en svensk odling, genom frigörelsen från påvedömet, genom gudstjänstens hållande på modersmålet, genom arbete för folkundervisningen; härtill medverkade ock boktryckerikonstens utbredande i Sverige. (År 1483 trycktes den första boken i vårt land.)

Under detta tidsskede är inflytandet från Tyskland bestämmande för hela vårt andliga liv, ej blott det religiösa. Även renässansens och humanismens idéer nådde hit över Tyskland. Tidens lyrik bestod av psalmer samt »folkvisor» och andra världsliga visor; de berättande dikterna utgjordes av några andefattiga rimkrönikor samt översättningar från Tysklands folkböcker; dessutom förekommo flera rent didaktiska poem; dramat var ett »skoldrama», d. v. s. utgjorde medel för skolundervisningen; till en början behandlade det endast bibliska ämnen men upptog sedan även ämnen ur sägnen och historien. Latinsk poesi odlades såsom språkövning.

Digitized by Google

Den vetenskapliga litteraturen var övervägande *teologisk*, i synnerhet under 1500-talets strider på detta område (Olaus Petri, »reformationens grundläggare»; Laurentius Petri, »ortodoxiens grundläggare»; Laurentius Andreæ m. fl.; dessutom *historisk:* Olaus Petri, Peder Svart, Erik Göransson Tegel, vilka skrevo på svenska, bröderna Johannes Magnus — Sveriges siste katolske ärkebiskop — och Olaus Magnus samt Johannes Messenius, som begagnade latinet; vidare *statsvetenskapligt politisk* (Erik Sparre; Laurentius Paulinus).

I *språket* visar sig å ena sidan — företrädesvis i kanslispråket — fasthållande och befordrande av »unionssvenskan», d. v. s. det av danskan starkt påverkade språk, som användes i en stor del av unionstidens litteratur; å andra sidan, i bibelöversättningen med flera skrifter, utrensning av danska ord och försök att återuppliva fornsvenska uttryck och böjningsformer. För övrigt vinna nu högtyska och romanska ord alltmera insteg i språket. Bibelöversättningen såväl som reformatorernas övriga skrifter äger förtjänsten av stor reda och självständighet i språkets behandling. Bruket av flera nu gällande skrivtecken (t. ex. å) stadgas under denna tid, men rättstavningen företer under detta och nästa tidevarv alltjämt stor regellöshet.

2. Skriftställare.

Olaus Petri — »Mäster Olov» — (född 1493, † 1552), Sveriges egentlige reformator, en av de ädlaste och mest storslagna personligheterna i vår odlings historia, är tidevarvets mest betydande skriftställare och representerar i sin person reformationstidens alla litterära strömningar, i det att han är teologisk författare, bibelöversättare, andlig skald, historieskrivare och bibeldramatiker, på en gång en *lärd* man och en *folklig* författare. Rastlöst och oförfärat arbetade han på alla

Digitized by Google

områden för sitt stora mål: att bliva sitt folks andlige frigörare. Han författade en mängd folkliga **ströskrifter** för reformationen, i vilka han — besjälad av Luthers ande — med övertygelsens kraft, med glödande nit och i en ypperlig stil angrep den gamla läran, och detta på ett, oaktat stridens häftighet, värdigt och hovsamt, sällan bittert sätt. Särskilt märkes skriften »*Om Guds ord och människors bud*», som kanske är det ädlaste och djupsinnigaste av hans arbeten; vidare en **postilla** »till rättelse för enfaldiga klerker och kyrkopräster», utmärkt för en sträng, allvarlig bibelförklaring med kort tillämpning, fri såväl från exempelpredikans anekdoter som från skolastiska spetsfundigheter. Han utgav *handböcker* för gudstjänstordningen samt *psalmer* (original och översättningar), varibland flera bibehållits i svenska kyrkans nuvarande psalmbok, t. ex. n:r 21 och 49 samt översättningen »Vår Gud är oss en väldig borg». Han tog ock en viktig del i **bibelöversättningen**; huruvida han är upphovsman till 1526 års översättning av *Nya testamentet* är omstritt, däremot har han säkert medverkat vid 1540—41 års fullständiga översättning av *Den heliga skrift*, som med skäl kallats den viktigaste tilldragelsen inom vår litteraturhistoria. Han anses även vara författare av ett bibeldrama (Tobie Comedia).

Olaus Petri är vidare vår förste mera kritiske hävdatecknare genom sin berömda **svenska krönika** (Sveriges historia till Gustav Vasa), vilken är utmärkt för fördomsfri och sanningskär undersökning av källorna samt strävande att utfinna historiens lärdomar. Krönikan, som av politiska skäl förbjöds av Gustav Vasa, spreds emellertid i talrika handskrifter.

Av *Olaus Petri* äro ock de kärnsunda, äkta humana **domareregler**, som läsas framför den svenska lagboken.

Olaus Petris stil är enkel, kraftig, klar och flärdlös och har en personlig prägel.

Digitized by Google

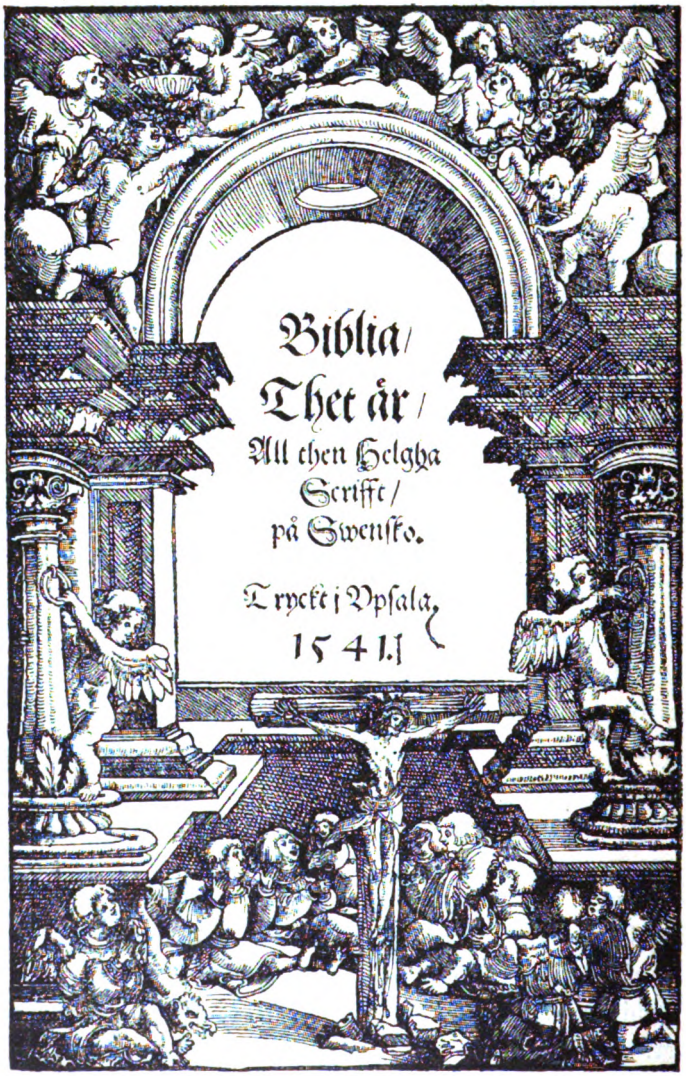

Faksimile av titelbladet till bibelöversättningen 1541.

Levnad: *Olaus Petri* var smedson från Örebro och mottog sin första undervisning där och i Uppsala. År 1516 kom han till Wittenberg och rycktes med i den luterska rörelsen, som uppstod under hans

Digitized by Google

studenttid därstädes. Hemkommen till Sverige, blev »Mäster Olov» den nya lärans apostel. Efter någon tids tjänstgöring i Strängnäs kallades han genom Gustav Vasas försorg till Stockholm som stadens sekreterare (1524) och predikade tillika i dess kyrkor, dock utan att vara prästvigd. Nu började han reformationsverket med full kraft, på sätt som av historien är känt. Åren 1531—33 var han Gustavs kansler, en syssla vartill han enligt konungens senare uttalande — då brytning dem emellan inträtt — var lika skicklig »som en frisisk ko till att spinna silke». Ovänskap uppstod nämligen mellan Gustav och Olaus Petri, föranledd av frimodigheten i Olaus' predikningar, av för konungen obehagliga yttranden i krönikan samt framför allt av meningsskiljaktigheter om reformationens innebörd, vilken för Gustav var av mera världslig än andlig art. Olaus Petri åtalades slutligen och blev verkligen på grund av en i juridiskt avseende bristfällig anklagelseskrift dömd till döden (för det han skulle uraktlåtit yppa ett i bikten honom anförtrott anslag mot konungens liv) men benådades och blev 1543 kyrkoherde i Stockholm. Han dog 1552.

Laurentius Petri (född 1499, † 1573, Sveriges förste luterske ärkebiskop) var broderns medhjälpare och skrev, liksom denne, en mängd arbeten i religiösa ämnen. Den stora **bibelöversättningen** (1540—41) företogs under hans ledning, liksom han senare ånyo tolkade flera bibelns böcker. Han översatte tillika *psalmer* samt utgav *predikningar* och religiösa småskrifter. Laurentius var en nitisk ivrare för språkets renhet, i syfte att man icke måtte »förbistra de enfaldige, som icke främmande ord förstå kunna».

* **Laurentius Andreæ** (ärkedjäkne i Strängnäs, en tid Gustav Vasas sekreterare och ledare av den fosterländska kyrkopolitiken, 1539 i onåd och åtalad, † 1552) blev av Olaus Petri vunnen för reformationen, främjade kraftigt reformationsarbetet och verkade även för bibelns översättande.

Gustav Vasa var en framstående *talare*. Även hans brev utmärka sig för ett kraftigt, träffande framställningssätt, ofta kryddat av humor.

Såsom *dramatiker* och *historiker* verkade på gränsen mellan detta och nästa tidevarv:

Johannes Messenius (född 1579, professor i Uppsala, hovrättsassessor, från 1616 i fängelse, † 1636).

Digitized by Google

Hans avsikt var att i 50 »komedier» och »tragedier» framställa Sveriges historia; han medhann likväl endast sex, bland vilka må nämnas *Disa*, som uppfördes av studenter vid *Dis*-tingsmarknaden i Uppsala 1611, samt *Signill* (skildrande Hagbarts och Signes kärleksöde och uppförd av uppsalastudenter vid hertig Johans bröllop 1612). Trots brister i karaktärsteckning och dramatisk hållning äga hans dramer intresse på grund av det fosterländska ämnesvalet. Anmärkningsvärda äro folklivsskildringarna samt en del inlagda visor.

Ojämförligt mera betydande var Messenius som *historiker*, på vilket område hans lärdom var synnerligen omfattande. Utom en mängd smärre historiska skrifter, författade under professorstiden, utarbetade han under sina tjugu fängelseår ett stort verk på latin: *Scondia Illustrata*, vari han utförligt och med stor beläsenhet och forskningsnit tecknade Sveriges öden. I synnerhet framställningen av de tider, som lågo Messenius närmast, är av mycket värde och har varit till stort gagn för senare forskare, varemot han för den äldre tiden slöt sig till Johannes Magnus' fantastiska skildring av vår äldre historia.

Levnad: *Johannes Messenius* var mjölnarson, född i Östergötland, ej långt från det nuvarande Motala. Efter förberedelse i Vadstena skola sändes han vid 16 års ålder (1595) till en polsk jesuitskola, där han erhöll en grundlig vetenskaplig bildning, varefter han promoverades till filosofie doktor vid ett tyskt universitet. Efter att år 1608 hava kommit till Sverige, avsvor han katolicismen och anställdes av Karl IX, som i den 30-årige vetenskapsidkaren såg en dugande man, såsom juris professor vid det nyuppväckta universitetet i Uppsala. Messenius utvecklade här en idog och mångsidig lärar- och skriftställarverksamhet. Studenterna flockade sig omkring den nye läraren. Emellertid råkade Messenius, som var en härsklysten man, i strid med den utmärkte professor Johannes Rudbeckius och dennes parti vid universitetet. Det var just denna strid, som framkallade Messenius' svenska skådespel, genom vilka han tävlade med Rudbeckius, som uppförde latinska. Då trätorna blevo alltför svåra, så att de till och med urartade till slagsmål mellan varderas anhängare bland studenterna, förflyttades båda lärarna till andra platser. Messenius anställdes först såsom arkivarie samt erhöll 1614 plats såsom assessor i den nyinrättade Svea hovrätt. Snart fick han även i Stockholm vedersakare och angavs våren 1616 för att förehava stämplingar till förmån för polska grenen av Vasaätten. Messenius hade i varje fall, trots sin ed, åter trätt i förbindelse med katolikerna. Han insattes — vid 37 års ålder — i

Digitized by Google

fängelse på obestämd tid och fördes till Kajaneborg, där han rönte en grym behandling, som först mot slutet av hans liv mildrades. Sin fängelsetid använde han till oavbrutna vetenskapliga studier.

Johannes Messenius.
Målning å Gripsholm.

Magnus Olai Asteropherus (rektor i Arboga, sedan kyrkoherde, † 1647) författade efter utländska mönster *En lustigh Comædia vidh nampn Thisbe*, det bäst byggda dramat inom vår äldre litteratur, vari han på ett verkligt dramatiskt sätt, med en för tiden ovanlig formfulländning, behandlade den antika sagan om Pyramus och Tisbe. Stycket är på sina ställen äkta komiskt men mer än lovligt plumpt.

Även ett antal andra dramer finnas kvar från denna tid.

Digitized by Google

Folkvisdiktningen fortsättes även under detta skede, men balladdiktningen har dock nu mist sin ursprungliga friskhet. Bland senare folkvisor äro de långa s. k. »romanvisorna», t. ex. kärleksromanserna om *Axel och Valborg* och *Torkel Trundeson;* vidare en dikt om *Liten Karin*, som ursprungligen var en legend, vilken omdiktades till sentimental riddarvisa; *herr Karl och nunnorna*, en humoristisk visa, som skämtar med klosterlivet, o. a. Utom de episk-lyriska balladerna förekommer en mängd rent lyriska visor med erotisk färg, ofta något fadda och entoniga i sin klagan över de »klaffare», som lägga sig emellan de älskande. I en del av tidens visor uppenbarar sig en frisk renässansanda, i andra gör sig åter känslosamheten bred.

Utlandets *folkböcker*, behandlande gamla sagor och novellämnen, börja under denna tid spridas i vårt land såsom förströelselitteratur och även översättas. Anmärkningsvärt är särskilt det berömda djureposet om *Reineke Vos*, som var känt här redan under Gustav Vasas tid; det äldsta tryck man har kvar av den skickligt utförda svenska versifierade översättningen härrör dock först från 1621.

En särskild litteratur under denna tid bilda samlingarna av ordspråk, bordrim, bordseder och sentenser.

En sammanfattning av sådana visdomsord är **Martin Aschaneus'** förträffliga dikt *En liten husregla*, utmärkt för kärnsund kraft och bred humor.

Stormaktstidevarvet

(1611—1718).

1. Översikt.

Detta tidevarv bildar i flera avseenden fortsättningen och fullbordandet av den föregående nydaningstiden; särskilt ut-

Digitized by Google

göra Gustav Adolfs tid och Kristinas förmyndarregering i kulturellt avseende ett övergångsskede. Men efter trettioåriga krigets slut bryter en ny europeisk kulturström in och blir härskande under Kristinas egen regering och det karolinska tidevarvet, tack vare den beröring med utländska förhållanden, som krigen hade i sitt följe och som skönjes i samhällssed, litteratur och konst. Reformationstidens andliga intressen hade varit nästan uteslutande religiösa; nu göra sig vid sidan härav även andra gällande, och *renässansen*, som förut icke lämnat synnerligen djupa spår i svensk odling, behärskar i sitt sista skede — *senrenässansen* — sjuttonde århundradets kultur.

Gustav Adolf förde icke blott fosterlandets yttre välde till en oväntad storhet, även den svenska bildningen tog under hans tid stolta steg framåt. Den grund, som lagts av Paulinus och Rudbeckius i skolbildningen, satte frukt, och konungen själv uppfattade med samma säkerhet kulturens krav som statslivets och krigskonstens. Han var den högre undervisningens egentlige nyskapare. Under detta tidevarv befästes och utvecklades Uppsala universitet, och nya högskolor upprättades i Dorpat (1632), Åbo (1640) och Lund (1668), liksom gymnasier nyinrättades och förbättrades, i det de reala vetenskaperna började tillkämpa sig ett rum vid sidan av de för prästbildningen avsedda läroämnena.

Även folkbildningen höjdes, enkannerligen under Karl XI:s tid; från medlet av 1600-talet uppstodo flerstädes sockenskolor. Allmogens egentliga lärare och undervisare voro emellertid prästerna genom sina *predikningar*, vilkas verkan — vid sidan av den religiösa uppbyggelsen — torde motsvarat den folkliga läsningens i våra dagar. Man hade för övrigt mycken vidskepelse och okunnighet att utrota. Att vantron även var spridd bland de högre klasserna, därom vittna häxprocesserna, denna sorgliga fläck på tidevarvets kultur, en andlig farsot

Digitized by Google

som rasade över Europa. I skarp motsats till denna vantro stod den omfattande men stundom urartade bildning, som under den konst- och vetenskapsälskande Kristina funnit inträde vid hovet. Utom en del mindre betydande personligheter vistades här under hennes tid också sådana den tidens stormän som den nyare filosofiens grundläggare, fransmannen *Cartesius* (Descartes) och den store holländske rättsläraren *Hugo Grotius*. På den svenska bildningen i dess helhet utövade väl icke dessa vetenskapsmäns blotta härvaro något egentligt inflytande, men andra utlänningar, vilka längre tid stannade i landet, ingrepo icke oväsentligt i den svenska odlingen. Även Karl XI och Karl XII intresserade sig för vetenskapens främjande.

Konst och vetenskap funno ock uppmuntran från aristokratien, vars intresse härför ökats under beröringen med utlandets furstar och herrar; såsom oförgätliga beskyddare av vetenskap, vitterhet och sköna konster stå män som Axel Oxenstierna, Johan Skytte, Per Brahe, Magnus Gabriel De la Gardie, Erik Lindschiöld (den sistnämnde själv en skicklig vitterhetsidkare).

Enväldet satte naturligtvis sin prägel på stats- och kyrkolära och lade i flera avseenden band på ordets frihet. Den religiösa ivern, som under reformationstiden varit så brinnande, hade nu stelnat, och de maktägande intresserade sig mera för enhet i bekännelsen, varifrån avvikelser strängt straffades, än för religiöst liv, vadan ock mot slutet av tidevarvet en pietistisk rörelse framträdde såsom ett bakslag.

Tidevarvets vetenskapliga litteratur stod mycket i beroende av andra länders och begagnade övervägande *latinet* såsom uttrycksmedel. Dock skönjes en avgjort fosterländsk strömning inom flera vetenskapsgrenar, framför allt forn- och språkforskning.

Inom hävdateckningen kan man anteckna två riktningar. Den ena är den officiella rikshistoriografien för nyare tider,

Digitized by Google

som förnämligast odlas av hitkallade utlänningar, bland vilka den berömde rättsfilosofen *Pufendorf*. Den andra sysselsatte sig mest med skildringen av äldre tider och med fornkunskap. Här lät man sig dock ofta ledas av irrbloss och av åtrån att giva fäderneslandet så höga anor som möjligt. Mycket i och för sig aktningsbjudande arbete ägnades åt denna patriotiska dröm, men för det fantastiska åsidosattes icke helt och hållet det faktiska. *Johan Bure* gav stöten till den ivriga verksamheten och följdes av *Stiernhielm*, *Verelius*, *Schefferus*, *Peringskiöld* samt den mera nyktert forskande *Hadorph*, genom vilkas nit bland annat isländska sagor översattes, runminnesmärken upptecknades, gamla urkunder utgåvos. *Olov Rudbeck* den äldre nedlade ock stor lärdom på detta område och framställde de djärvaste hugskott om vår urgamla odling i sin »Atlantika». Inom lagfarenheten gåvos värdefulla bidrag till kännedomen om vår gamla rättshistoria av tidens största vetenskapliga förmåga, *Johan Stiernhöök*, »den svenska laghistoriens fader», som tillika framhållit de verkligt säkra källorna till svensk fornhistoria och utmönstrat de osäkra. Viktiga förarbeten gjordes till nästa tidsskedes stora lagverk, och under denna tid utarbetades och stadfästes den ännu gällande kyrkolagen (1686).

Studiet av de klassiska språken drevs med mycken flit.

Vid sidan av det teologiska studiet tager även det *filosofiska* mera fart vid universiteten, framkallat av den store Cartesius' epokgörande skriftställeri. Icke utan strid fann denna filosofi inträde hos oss, och från Uppsala universitet hördes klagomål, då ett par professorer började lära densamma. Saken vart slutligen föremål för ett kungligt beslut av år 1689, vari, med förbehållande av helgd för statskyrkans lära, »efterlåtes filosofiens fria bruk och övning, sanningen med goda skäl och experimenter att utleta och styrka samt alla lovliga vetenskaper att föröka», ett uttalande av tankefrihet, åtminstone i grundsats.

Digitized by Google

Även *naturvetenskaperna* började nu odlas. Bland de mera framstående namnen äro *Olov Rudbeck* och hans inom zoologien arbetande, liknämnde son, läkaren *Urban Hjärne* samt mekanikern *Kristofer Polhem*.

Inom *poesien* beteckna de första årtiondena en övergångstid, under vilken dels de gamla strömningarna fortfara, dels väg brytes för de nya poetiska riktningar, som från Kristinas dagar och under den karolinska tiden bliva härskande. Det är den svenska renässansdiktens tid. Den främste mannen på detta område är *Georg Stiernhielm*, som genomför nya metriska grundsatser, i det han bland annat söker lämpa den antika formgrundvalen för svenskt språk och lär — såsom han själv sagt — »sånggudinnorna dikta och spela på svenska». Det är, kan man säga, *konstpoesiens* gensaga mot enbar *naturdikt*, som nu gör sig gällande, en reaktion mot den forna formlösheten, som dock stundom urartade på inspirationens bekostnad. Poesien odlas flitigt för världsliga och andliga syften under brottning med det språkliga materialet. I rent poetiskt avseende lider tidens diktning i allmänhet av brist på originalitet, och under denna eljest så ursvenska tid står skaldekonsten i det mest avgjorda beroende av utlandets litterära alstring, närmast Tysklands (Opitz och hans skola) och Hollands (Cats m. fl.) men även Italiens, varifrån ju renässansdikten utgått, och Frankrikes. Inom *lyriken* utvecklar sig en rent litterär, konventionell *kärleksdikt*, som saknar verklighet och passion och mest utgör eftersägningar av kända motiv och uttryck, som gå tillbaka ända till renässanslyrikens ättefader, Petrarca. Vidare odlas flitigt *dryckesvisan* (även den stundom konventionellt) samt *tillfällighetsdikten*, särskilt som bröllops- och begravningsdikt. Men därjämte utvecklas ock en svensk poetisk *psalmdiktning*, som fått varaktig betydelse.

Digitized by Google

Lärodikten intager ock ett brett rum i tidevarvets poesi, och tidens märkligaste poem är en lärodikt i episk form.

Dramatiken leddes under denna tid i skilda spår; dels fortsattes *skoldramat*, dels uppfördes vid hovet s. k. *baletter*, ett slags dramatiska upptåg (rimmade sångspel med dans, musik och präktiga dekorationer), vilka nu voro mycket på modet.

Mot tidevarvets slut skönjas enstaka inflytelser från den franska »klassicismen», vars stora period till tiden sammanfaller med vårt stormaktstidevarv. Detta inflytande är märkbart dels i vissa litteratursatirer dels inom dramat, där påverkan av den franska tragedien kommer till synes hos en del unga författare. Men det är dock först under frihetstiden, som den fransk-klassiska riktningen blir härskande i vår litteratur

Även under denna tid sprides alltjämt såsom *folkböcker* en stor del av den utländska förströelselitteraturen (sagor, noveller o. d.), däribland »Griselda», »Amor och Psyke», »Jungfrun i glasberget» o. a., som förblivit en kär folkläsning ända till våra dagar.

Vad *språket* vidkommer, led det under hela denna period av den barbariska oseden att inblanda ord ur latinet och franskan, så att — som Rudbeck skrev — »när somliga hava lärt åtskilliga språk och skola skriva några svenska rader, så lappa de där in ord ur alla dessa, så att det rätt ser ut som en pickelhärings (narrs) dräkt eller tiggares, vilken haver sammanlappat sina kläder av alla de slags lappar, han funnit på gatorna». *Stiernhielm* och andra av de mera framstående skriftställarna ivrade för språkets rensning och för införande av ord ur fornspråket och allmogemålen, ja, Stiernhielm vågade till och med dana nya ord av förutvarande friska stammar; men deras bemödanden kröntes endast delvis med framgång. På språklärans och ordbokens områden utfördes flera arbeten.

Digitized by Google

I rättstavningsfrågan fördes ivriga strider. Skriftspråkets böjning och stavningssätt undergingo förändring, syftande till större enhet och motsvarighet med talspråket. Den ånyo översedda bibelöversättningen (»Karl XII:s bibel» av 1703) är även i språkligt avseende av betydelse. Den är »fornspråkets sista gränsmärke».

---

2. Skriftställare.

Lars Wivallius (född 1605, † 1669) är den bäste representanten för den *äldre* visdiktningen under denna tid och var en mycket framstående poet. Hans skaldskap visar en frisk och originell uppfattning av livet och naturen. Med alla sina laster är han en egendomlig typ för det av alla skrankor obundna renässanslynnet, en skepnad sådan som förekommer i flera länders litterära hävder. Hans skaldskap står i formellt avseende kvar på den gamla bottnen, men hans strofbildning är rikare och rimmen ledigare än hos övriga skalder från den för-stiernhielmska tiden. Han besjunger med poetisk uppfattning naturens skönheter, frihetens välsignelse, skriver religiösa sånger med känsla för bibelns poesi och även erotiska dikter av dels glad, dels vemodsfull stämning. Genom dessa dikter blev han en mycket populär skald, vars visor trängde djupt ner, vilket särskilt var fallet med den berömda sång han diktade, när han fördes i fängelset: *Varer nu glad, mine fiender all!* Nämnas må ock: *Klagovisa över en lång kall vår.*

Levnad: *Lars Wivallius* var fogdeson från Örebrotrakten (Vivalla), reste såsom student till utlandet under trettioåriga krigets tid och förde en tid ett högeligen äventyrligt liv, dragande sig fram från land till land genom mångahanda talanger och mångahanda skälmstycken, varom en del ulspegelsanekdoter voro gängse. Vid hemkomsten kulminerade hans äventyrliga bedrifter, då han under falskt namn — baron Erich Gyldenstierne — lyckades vinna en skånsk adelsmans, herr Wulff Grijps, dotter och ingick gifte med henne. Detta framkallade en skilsmässeprocess, varunder Wivallius i sina mästerligt skrivna inlagor lade å daga

Digitized by Google

glödande vältalighet och stor fyndighet. (Ett exempel på hans galg humor är försvaret för det falska namnet: Jeg Eriche Gyldenstierne = Jeg er ikke Gyldenstierne.) Emellertid dömdes han 1634 till fångenskap å Kajaneborg, där han satt i sju år. Efter frigivandet blev han advokat i huvudstaden samt flyttade slutligen till sin födelsebygd.

Den förnämste målsmannen för de nya strömningarna inom stormaktstidens vitterhet var, såsom nämnt:

Georg Stiernhielm (f. 1598, † 1672). Hans verksamhet inskränkte sig dock icke enbart till poesien. Såsom äktboren son av renässansens tidevarv var han en mångfrestare, som splittrade sina krafter åt olika vetenskaper (juridik, språkforskning — han utgav början till en ordbok, Gambla Svea och Götha måles fatabur —, fornforskning, matematik, fysik). Men främst må han dock ihågkommas såsom diktkonstens omdanare, i det han genomförde en omvälvning i versifikationen, som han byggde på antika metra. Han kallades därför ock den svenska skalde*konstens* fader. Han var ingalunda någon ung man, då han företog sig att reformera den svenska poesien. När han skrev sina första kända dikter, räknade han redan 40 år. Det synes, yttrar Geijer, som om han gripit verket an i patriotisk vrede över de hinder språkets barbari lade i vägen för uttrycket av hans tankar. »Med medfödd bergsmannaskicklighet drev han svenskans rena klingande metall ut ur de rostade ämnen, varav denna kärna omhöljdes.» Stiernhielms förtjänst inskränker sig emellertid icke till att hava odlat för det svenska språket nya versslag; man möter också i hans diktning en kraftig, kärnfull, poetisk anda och ett äkta svenskt sinnelag.

Stiernhielms mest betydande skaldestycke är hans år 1648 fullbordade allegoriska dikt *Herkules*, vari den gamla sägnen om Herkules' »vägeval» mellan rättrådigheten (Fru Dygd) och den sinnliga njutningen (Fru Lusta) tjänar såsom omklädnad för en skildring av skaldens samtid. I Herkules har han sinnebildligt framställt en representant för dåtidens svenska ungdom,

Digitized by Google

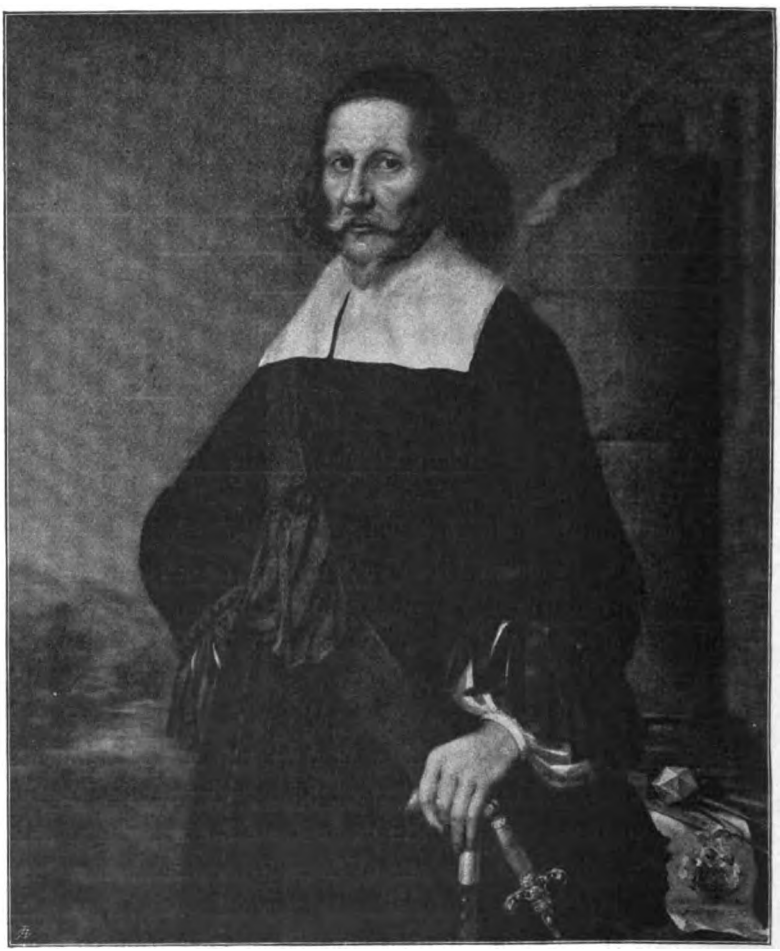

Georg Stiernhielm.
Målning av Ehrenstrahl 1663. Gripsholm.

stående i valet mellan flärd och dugande id. Å ena sidan satiriserar Stiernhielm träffande svagheten och ytligheten i dåtidens hovliv, å den andra framställer han såsom motbild därtill de höga uppgifter, som då ställde sig för en svensk yngling. Dikten andas ädel harm och sedligt allvar och äger

Digitized by Google

även humoristiska punkter. Slutet med dess skildring av förgängelsens makt är gripande poetiskt. »Herkules» är epokgörande i avseende på versformen: *hexametern*, vilken här för första gången får medborgarrätt i vårt språk och som av Stiernhielm behandlas med ovanlig kraft och skicklighet. Han vet att träffa hexameterns rätta ton.*

GEORGI STIERNHIELMI
S.R.M.tis Consil. Milit.

MUSÆ SUE-
THIZANTES,
Thet är
Sång-Gudinnor /
Nu först lårande Dichta och Spela på
Siwenska/
Tedde i några sina Werk och Dichter/ som på andra
Sijden förmåles

Cum Privilegio

STOKHOLM/
Uplagde och Trykte/hoos Sahl. Georg Hantschs
Efterlefwerska/med hennes Bekostnad/Ahr 1668.

Faksimile av titelbladet till Stiernhielms diktsamling.

I *Bröllopsbesvärs ihugkommelse* har skalden med godmodig humor och en kraftig realism skildrat den möda och det stök, som voro förbundna med ett bröllop i en svensk landsbygd.

* Även *alexandrinen* användes av Stiernhielm, som också diktat några sonetter samt överfört sapfiska och anakreontiska versslag till vårt språk.

Digitized by Google

Under vistelsen i Stockholm biträdde Stiernhielm vid anordnandet av hovets *baletter*, till vilka han skrev flera texter på svensk vers. I dem förekomma lyriska poem på omväxlande rimmade och orimmade versmått. De vackraste dikterna innehållas i *Den fångne Cupido* (vari bl. a. drottning Kristina själv uppträdde).

Levnad. *Göran* (Georg) *Stiernhielm* var son av bergsmannen Olov Marquardson och föddes i Svartskärs by i Dalarne. Ehuru föräldrarna voro fattiga, erhöll han en god uppfostran och blev även i tillfälle att företaga resor i utlandet, där han studerade vidare. Av sin gynnare biskop Johan Rudbeckius befordrades han år 1626 till lektor vid det utmärkta gymnasiet i Västerås men lämnade snart denna syssla för att verka i huvudstaden, dels såsom lärare vid Riddarhusets »Collegium illustre», dels såsom sekreterare i rådet. Då Johan Skytte 1630 tillträdde sitt ämbete såsom generalguvernör över Östersjöprovinserna, åtföljde Stiernhielm honom till Livland, där han under de närmaste åren fick sin verksamhet. Han blev nämligen assessor i Dorpats hovrätt och mottog flera andra viktiga uppdrag i dessa gränsprovinser. Året därefter — 1631 — erhöll han, som dittills burit ett gammalt släktnamn *Lilja*, förnyelse på sitt adelskap och kallade sig då *Stiernhielm*. Han fortsatte i Livland med iver sina vetenskapliga sysselsättningar: matematiska, språkliga, filosofiska, antikvariska. Hans ekonomiska villkor voro ytterst tryckta, och endast med stor svårighet slog han sig igenom. Emellertid fick han såsom ämbetsman det vitsordet, »att han fuller kan göra Ed. Maj:t gode tjänster uti vad occasion E. M:t täckes honom bruka låta». Detta ådagalade han ock i de nya uppdrag, som kommo honom till del. Han kallades nämligen 1642 till Stockholm för att deltaga i lagkommissionens arbeten, bevistade även riksmötena 1643 och 1644 samt utskottsmötet 1645. Under dessa år, som utgjorde hans mest lysande och glada tid, började han pröva sina krafter i Sånggudinnans lek och besjöng bl. a. den vittra drottningen. Hans ställning var emellertid fortfarande allt annat än lysande, ty han erhöll endast en ringa del av de inkomster, som lovats honom. År 1645 återvände han till Livland men kallades 1648 åter till Stockholm, i det han utnämndes till riksantikvarie i st. f. den ålderdomsbräcklige Bure. Han företog nu ock på regeringens uppdrag en resa till Holland för att göra bokinköp och knöt då förbindelser med flera berömda lärde. Under de följande åren synes Stiernhielm även ha trätt hovet närmare, och det var nu han författade sina baletter. Med framstående representanter inom ämbetsmannavärlden trädde han i vänskapsförbindelser men synes även hava förskaffat sig ovänner, som motverkade honom. År 1651 måste han återvända till Livland för att tillse sina gods. I Livland mötte honom nya uppdrag och nya bekymmer. Under ryska

Digitized by Google

kriget år 1656 brändes och utplundrades hans gård, och han nödgades med hustru och barn bege sig hem till Sverige. Ett par år var han utan syssla men fick senare nya ämbeten och blev till slut 1667 president i det då inrättade antikvitetskollegiet. Ännu på sena ålderdomen arbetade Stiernhielm oförtrutet i vetenskapliga ämnen. Han dog vid 74 års ålder 1672. — Många av Stiernhielms arbeten — i synnerhet de vetenskapliga — förblevo styckeverk. Men såsom personlighet är han *en hel man*. Han var en för sin tid ovanligt lärd man och har tagit djupa intryck av antik och nyare filosofi samt var en ivrig sanningssökare. Av denna jordens goda hade han föga — men hans lust var, såsom han svarade en person, vilken sporde efter vinsten av hans idkeliga studerande och skrivande, »att veta sitt namn nämnas med berömmelse, när han ej mera var till». Motgångarna bar han utan att mista sitt goda lynne, och det berättas att vid ett skeppsbrott han tröstat kamraterna och sökt muntra upp dem med tokroliga upptåg, sång och dans. På sin gravsten ville han ock hava ristat: Vixit dum vixit lætus (Han levde glad, så länge han levde).

»Skogekiär Bergbo» var en pseudonym, som på 1650-talet diktade en del smärre erotiska *Visor* samt den första svenska sonettsamlingen *Venerid*, omfattande 100 sonetter, med den franska sonettskalden Ronsard såsom närmaste förebild, ehuru hela genren pekar tillbaka till Petrarca. Han är en av de första, som ikläda sin lyrik *herdekostymen*, ett maner som sedan breder ut sig hos tidens diktare och som håller sig långt ned i följande århundrade. Man har brukat antaga, att bakom denna pseudonym dolde sig Stiernhielms umgängesvän, den framstående juristen **Gustav Rosenhane** (född 1619, † 1684), men detta författarskap har ock dragits i tvivel.

Bland Stiernhielms närmaste efterföljare voro en del uppsalastudenter under 1660-talet och främst bland dem hans lärjunge och personlige vän **Samuel Columbus** (född 1642, kanslist i antikvitetskollegiet, † 1679), en fri och ädel skaldenatur av milt skaplynne. Han skrev välljudande och känsliga lyriska poem och en större religiös dikt, »Den bibliske verld», samt är tillika en av de första, som givit den svenska psalmsången en verkligt poetisk form. Hans diktning utmärkes av en musikalisk grundton. Nämnas må särskilt »Lustvins gavott med de fem sinnena», inlagd i hans dramatisering av Herkules. Columbus har ock författat ett språkvetenskapligt arbete av värde.

Digitized by Google

Peter Lagerlöf (född 1648, professor i »poeteri», d. v. s. latinsk skaldekonst, rikshistoriograf, † 1699), utmärkt såsom latinsk skald och vältalare, skrev även på svenska flera vackra kväden, däribland den berömda *sången till Elisandra*, vilken under många årtionden utgjorde älskande hjärtans förtjusning, ävensom *psalmer* (»Hit, o Jesu, samloms vi» och »Således är vår kyrkogång»). Såsom lärare i skaldekonst uppträdde han emot de orimmade antika metras tillämpande i svenskan och förordade tämligen ensidigt endast jambiska och trokeiska versmått, varigenom han gav anledning till en nog stel behandling av versen.

Urban Hjärne.
Kopparstick. Självporträtt utfört i Paris 1670.

Urban Hjärne (född 1641, arkiater, upptäckare av Medevi hälsobrunn, † 1724), den berömde läkaren och frejdade kämpen mot häxprocesserna, ägnade sig i sin ungdom åt poesien och skrev (omkring 1660) såsom student en rätt märklig tragedi, *Rosimunda*, som var efterbildad efter ett latinskt stycke av en holländare och som uppfördes av hans kamrater i Uppsala. Den behandlar den gamla longobardiska hjältesagan om Rosamunda, som dräper sin make, konung Alboin, vilken efter att ha dödat hennes fader tvungit henne att dricka ur en bägare, gjord av hans huvudskål. Man äger även i handskrift bevarad en liten roman av hans hand, i vilken han under diktade namn skildrat sin egen kärlekshistoria.

Lasse Johansson, kallad »**Lucidor den olycklige**» (född 1638, student, språklärare, † 1674), kan törhända anses vara Sveriges förste yrkespoet. Han står väl icke i formellt avseende på samma grund som Stiernhielm och hans skola och bekymrar sig i det hela föga om formen, men hans diktning

Digitized by Google

röjer en skaldenatur av äkta renässanskynne, som bland mycket tillfällighetskram även diktat flera visor av värde, t. ex. dryckesvisan *Skulle jag sörja, då vore jag tokot*, som uttrycker en spotsk likgiltighet för ödets växlingar, ävensom *psalmer*, i vilka botkänslan ger sig ett sublimt ehuru något vilt uttryck (omskrivna såsom n:r 465 och 467 i vår nuvarande psalmbok). Lucidors dikter utgåvos efter hans död under titeln *Helikons blomster*.

Rörande *Lasse Johanssons* levnadsomständigheter hava länge sanning och dikt varit hopvävda, och man har också genom förblandning med en helt annan person utspunnit en romantisk kärlekshistoria om honom och en viss Magdalena Sjöblad. Den verklige Lucidor var son av en kapten Johan Ericsson. Efter studier i Uppsala och utrikes resor slog han sig ned i Stockholm. Han anlitades mycket som tillfällighetsrimmare. I ett brudkväde hade han emellertid en gång råkat att stöta en hög ädling för huvudet; han blev anklagad och förvisades på ett år från Stockholm. Återkommen dit, dödades han år 1674 av en löjtnant Storm efter en ordväxling på källaren Fimmelstången. Lucidor var en mångbeläst och bildad man, vars obundna leverne dock gjorde honom olämplig för allvarligare sysslor.

Johan Runius (född 1679, sekreterare och informator i ett högadligt hus, † 1713) lyckades vid början av 1700-talet i hög grad vinna samtidens bifall och var otvivelaktigt den mest omtyckte diktaren i skalderaden mellan Stiernhielm och Dalin; han kallades ock sin tids »skaldefurste». Väl förefaller denna titel eftervärlden något hög, men säkert är, att Runius, jämte sin ovanliga rimmartalang, som frestade honom att rimma på alla tänkbara ställen, besatt en sällsynt realistisk skildringsgåva, därtill friskhet, hurtighet, älskvärd gladlynthet, ett livligt natursinne och en oneklig kvickhet, som gärna yttrar sig i ordlekar. Bland hans dikter märkas *Rimdanz i fastlagen* och *Friskens och Runii resa till Dalarön;* därjämte flera sällskapskväden.

Trots sin fattigdom och svaga hälsa var *Runius* städse munter och gladlynt. Betecknande för hans liv och skaldelynne är vad som täljes om hans sista stunder. Kort före sin död, som inträffade på hans födelsedag, den 1 juni 1713, begärde han en bägare och drack så tre skålar: en till erkänsla för livets ingång, en till tack för dess framgång, en till välönskan för dess utgång. Dagen förut, den sista maj, hade han rimmat:

Har majus varit svår och bitter tid för Runius,
så ger väl honom Gud en ljuv och rolig junius.

Digitized by Google

Israel Holmström (född omkring 1660, krigsråd, generalauditör, † 1708) var, liksom Runius, en av de lyckligaste bärarna av den karolinska tidens muntra sällskapspoesi och röjer i sina kväden ett

Johan Runius.
Gravyr efter teckning av Brenner.

frimodigt och glatt sinne samt var utomordentligt populär. Bland hans mest omtyckta stycken äro visorna *Elin älskar jag rätt mycke* samt *En suputs försvar* ävensom epigrammet över Karl XII:s hund *Pompe*.

Digitized by Google

Dessutom är han en av de första odlarna av den satiriska sedeskildringen efter franskt mönster.

Sofia Elisabet Brenner (född Weber 1659, död 1730) var likaledes mycket omtyckt på sin tid men är en mera allvarsam skaldinna. Hennes alsterrika skaldskap — till god del en nog torr lärodikt — utmärker sig för en ren *form;* hon tillhör dem bland tidevarvets skalder, som allra bäst lyckats upparbeta det svenska diktspråket; man har flera täcka smådikter av hennes hand.

Några bland tidens skalder ansluta sig till en allmänt europeisk strömning, närsläktad med barocken inom den bildande konsten, och odlade i motsats till de moraliserande eller realistiskt skildrande skalderna företrädesvis en bildrik, ömsom svulstig, ömsom sirlig poesi. Den förnämste målsmannen för denna riktning, som f. ö. ägde flera representanter inom ämbetsmannaaristokratien, var **Gunno Dahlstierna** (född 1661, före adlandet Eurelius, son till en präst i Dalsland, död som lantmäteridirektör 1709). Han tolkade till svenskan en av tidens mest berömda italienska herdedikter, men hans märkligaste arbete är en sorgesång vid Karl XI:s död, *Kungaskald*, i vilken han på den romanska epikens versform »ottave rime» (likvisst med användande av alexandrinen) besjunger det svenska storhetsväldet och härvid använder storståtliga bilder, i vilka det sublima stundom berör det löjligas gräns (»ögats pärledike», »himlens silvervårta»). Den yppiga sydländska grannlåten passar ej alltid den svenska sångmön, men med allt sitt ordprål är Dahlstierna dock värmd av en fosterländsk stämning, av en hänförelse för Sveriges stordåd, som visserligen stundom svallar över. Honom brukar ock tillskrivas den patriotiska dikten »*Göta Kämpavisa om Konungen och herr Peder*».

Av icke ringa betydelse är tidens *religiösa* och *moraliska* diktning, som dels framträder i psalmdiktning, dels i läro-

Digitized by Google

Håkan Spegel.
Gravyr av El. Brenner 1715.

dikter och religiöst epos. Flera av de redan nämnda författarna hava verkat på detta område, men den mest typiske målsmannen för denna litteratur är **Håkan Spegel** (född 1645, biskop i Skara och Linköping, ärkebiskop i Uppsala, Karl XI:s rådgivare i kyrkliga och undervisningsärenden, † 1714), som även på skaldekonstens område förvärvat sig ett högt aktat namn såsom framstående *psalmist;* av hans hand finnas 18 originalpsalmer (t. ex. n:r 430) och ett tiotal översättningar intagna i den nuvarande psalmboken. Hans psalmdiktning är kärnfull och folklig såsom ingen annan samtidas. Dessutom författade Spegel efter utländska mönster ett stort epos om skapelsehistorien *Gudz wärck och hwila* (på alexandriner). Spegel var ock andlig vältalare och har verkat mycket för utbredande av folkbildning; »han ville, att var bonde skulle kunna läsa i bok». Han har ock verkat för den nya bibelöversättningen (»Karl XII:s bibel»).

Jesper Svedberg (född i Dalarne 1653, död såsom biskop i Skara 1735) är den andre av kyrkans stormän vid denna tid, som nitiskt ägnade sig åt litterär verksamhet. Särskilt ivrade han för en förbättring av svenska psalmboken och lyckades under loppet av 1690-talet, ehuru med stora person-

Digitized by Google

liga uppoffringar, genomdriva en sådan. Hans egen psalmboksupplaga indrogs visserligen på yrkande av ett biskopsmöte, men hans förslag lades till grund för 1695 års numera s. k. »gamla psalmbok». Bland hans egna psalmer må framhållas barnapsalmen »O Gud, som ej de spädas röst föraktar» (n:r 342 i den nuv. psalmboken). Svedberg deltog även i arbetet för den förbättrade *bibelöversättningen*, därvid han dock icke lyckades vinna framgång åt sin önskan om ett mera troget återgivande av originalet än i den gamla översättningen. Sina reformförslag i språkets rättskrivning utvecklade han i »Schibboleth» gentemot Urban Hjärne. Striden mellan dessa gamla vänner var utomordentligt bitter. (Svedberg önskade återuppliva de gamla böjningsformerna, något som ej lyckades, varemot han genomdrev bl. a. vokalförenkling i stavsättet.)

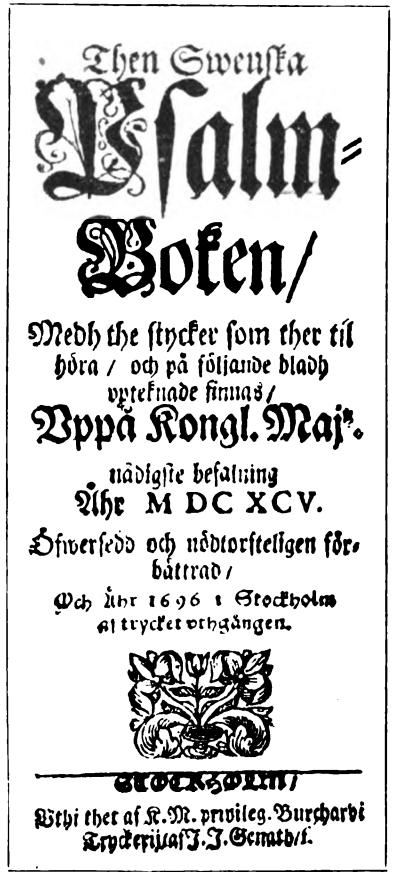
Then Swenska
Psalm=
Boken/
Medh the stycker som ther til
höra / och på följande bladh
uptekknade finnas/
Uppå Kongl. Maj:
nådigste befalning
Åhr M DC XCV.
Öfwerseedd och nödtorftteligen förbättrad/
Och åhr 1696 i Stockholm
af trycket uthgängen.
STOCKHOLM/
Uthi thet af K. M. privileg. Burcharbi
Tryckerij af J. J. Genath/i.

Faksimile av 1695 års psalmbok.

Jakob Arrhenius (född 1642, räntmästare och professor i Uppsala, † 1725) var en framstående psalmsångare, mera elegisk, mild och vek än hans samtida. Ur hans 1689 utgivna »psalmeprover» äro flera psalmer bibehållna i den nuvarande psalmboken (däribland 213).

(Bland tidevarvets psalmdiktare har man ock brukat nämna konung **Gustav Adolf,** vilken man tillskrivit det tyska originalet till »Förfäras ej, du lilla hop», men detta författarskap är högst osäkert.)

Digitized by Google

En religiös diktare, som står på övergång till nästa tidevarv, är: **Jakob Frese** (född omkring 1691 i Finland, kanslist, † 1729). Börjande med bröllopskväden och kärleksdikter i tidens vanliga stil, blev han dels under intrycket av fäderneslandets olyckor, dels till följd av en svår sjukdom allt allvarligare och anslog i sin diktning en mera elegisk sträng. I *Vårbetraktelser under en sjukdom* ger han uttryck åt en ädel andes svärmiska trängtan från jordelivets kval till ett högre liv (»sorg i himmelsblått»); i sina *Passionstankar* (betraktelser över Kristi lidande) röjer han släktskap med den samtidigt sig utbredande »lagpietistiska» rörelsen och angriper skenheligheten. Med sin milda, elegiskt känsliga diktning intager Frese ett fristående rum bland tidens skalder, och särskilt i hans »vårbetraktelser» visar — har det sagts — den finska diktaranden för första gången sina egendomliga drag.

Samuel Trievald (född 1688, tjänsteman i holsteinsk tjänst, lämnade Sverige 1728, † 1743) är en representant för franskklassicitetens begynnande inflytande på vår diktning; han efterbildar i sina dikter den franske satirikern Boileau samt skämtdiktaren Lafontaine. Genom sina *satirer om dem som inbilla sig vara poeter* och *Emot våra dumma poeter* o. a. angrep han såväl de andefattiga rimmerierna som de svulstiga överdrifterna hos tidens skalder och röjde sålunda marken för den smak, som blev härskande under nästa tidevarv. Man har även av hans hand kvicka epigram och skämtberättelser på vers.

Bland tidsskedets vetenskapliga författare märkes särskilt **Olov Rudbeck** den äldre (född 1630, medicinsk professor, † 1702), en storslagen målsman för tidens mångfrestande lärdom: läkare, anatom, botaniker, tekniker, fornforskare, Uppsala universitets i dubbel mening mäktigaste personlighet under slutet av 1600-talet. Han utförde ett nästan omätligt arbete i vetenskapens och det allmännas tjänst. Samtiden beundrade mest hans väldiga verk *Atland eller Manheim* (»Atlantikan»), som

Digitized by Google

Olov Rudbeck d. ä. förklarar Atlantikan för jordens vise.
Samtida kopparstick av Padt Brugge.

utgör höjdpunkten av tidens djärva patriotiska drömmar på fornforskningens område men tillika är frukten av mycket betydande lärdom. Här söker han bl. a. med hjälp av en godtycklig etymologi (t. ex. Herakles = häraklädde; hyperboré =

Digitized by Google

yverboren) och med samgjutning av saga och historia bevisa, att Sverige var det först odlade landet på jorden, Platos sagoland, Atlantis — den västerländska, jafetiska kulturens vagga. Det hela var ett snillrikt jättehugskott, på en gång ett lärt arbete och en dikt, framlagt i ett rättframt, omedelbart, hänfört språk.

Levnad: *Olov Rudbeck* var född i Västerås, son av den utmärkte biskopen och bildningsfrämjaren Johannes Rudbeckius, Messenius' gamle motståndare. Till Uppsala kom han vid unga år, och efter utländska resor, som han företog på drottning Kristinas bekostnad, fick han också där hela sitt livs verksamhet. Han gjorde vid 22 års ålder en märklig anatomisk upptäckt (av de s. k. lymfatiska kärlen), höjde medicinens och botanikens studium, byggde en anatomisk lärosal, planterade och vårdade med stora uppoffringar universitetets botaniska trädgård, inrättade en teknisk skola i förening med ett manufakturverk vid Fyrisån, där studenter, som ville ägna sig åt praktiska sysslor, fingo undervisning, ledde ungdomens musikaliska övningar, utgav landskapslagar och sagor och deltog tillika i stadens offentliga värv på ett sätt, som vid hans död framkallade det trohjärtade erkännandet: »*Allt, som skulle göras, gjorde han i sta'n.*» I allt lade han i dagen en eldig, duglig och vaken om också mycket självrådig natur. — Vid den stora branden i Uppsala i maj 1702 uppbrunno hans dyrbara samlingar, den outgivna fortsättningen av Atlantikan, ävensom en del av hans stora botaniska planschverk (Campi Elysii) jämte en mängd i trä skurna figurer till detta verk. Med själsstyrka såg den gamle frukterna av trettio års mödor gå till spillo och glömde sina egna förluster för den allmänna olyckan. Ett halvt år senare skattade han själv åt förgängelsen.

Digitized by Google

Frihetstiden

(1719—1772).

1. Översikt.

Efter Karl den tolftes död och stormaktstidens slut började ett nytt skede i Sveriges historia, och detta både i politiskt och kulturhistoriskt avseende. Om i förra fallet detta tidevarv, på samma gång det ägde obestridliga förtjänster (ej minst i fråga om det representativa statsskickets utveckling), även led av lyten, så är det i fråga om den andliga odlingen i visst fall Sveriges mest glänsande period.

Det är vår *nysvenska litteraturs*, vår *konsts* och vår *vetenskaps* vårliga blomstringstid, det är särskilt vår *naturvetenskaps* storhetstid. Varken förr eller senare har vår lärdomshistoria — och icke månget annat lands heller — haft att uppvisa en sådan rad av lysande namn. Det såg ut, som om Sverige vore på väg att i andliga idrotter återerövra vad det genom Karl XII:s krig förlorat i yttre makt.

Blomstringen kom dock icke genast. Nöden och lidandena under krigsåren måste låta sina efterverkningar försvinna. Den tjuguåriga fredstid, som rådde under Arvid Horns styrelse, bidrog väsentligen till främjandet av den vetenskapliga utvecklingen, och friheten, ehuru ofta missförstådd och missbrukad, visade sig i hög grad gynnsam för odlingens framsteg. Lade än partilidelsen ej sällan hämmande band på den fria yttranderätten, så berörde detta dock mindre den egentliga vetenskapen och skönlitteraturen än det politiska skriftställeriet.

I hög grad välgörande för vetenskap, vitterhet och skön konst var det intresse, som ådagalades för den högre odlingen från de ledande männens sida. Uttryck för detta deltagande

Digitized by Google

Erik Benzelius.
Samtida målning. Gripsholm.

voro bland annat de *akademier* och lärda sällskap, som efter dåtidens utländska föredömen stiftades under detta tidevarv. Redan kort efter Poltavaslaget hade *Erik Benzelius* den yngre († som ärkebiskop 1743), en av frihetstidens yppersta kulturpersonligheter, med några få likasinnade vänner stiftat en vetenskaplig förening i Uppsala, ur vilken under frihetstiden »Vetenskapssocieteten» utgick. År 1739 stiftade *Linné*, Höpken och Johan Alströmer i förening med ett par andra vetenskapsidkare *Vetenskapsakademien*, vilken i synnerhet ägnat sin omvårdnad åt naturvetenskaperna; år 1735 grundade drottning Lovisa Ulrika *Vitterhetsakademien* för den i skön form klädda hävdateckningen samt skaldekonst och vältalighet. Denna akademis verksamhet avbröts emellertid efter revolutionsförsöket 1756 för att senare i annan form återupptagas. Dessutom uppstodo under denna tid flera enskilda vittra samfund.

Ur den år 1753 av den store konstvännen Karl Gustav Tessin bildade ritarskolan utvecklade sig en *målar- och bildhuggarakademi* (nu Fria konsternas akademi), och i frihetstidens sista år stiftade Gustav III *Musikaliska akademien*. Även må erinras om den 1737 inrättade *kungliga svenska skådeplatsen*, där under adliga stormäns skydd icke få original-

Digitized by Google

stycken uppfördes; den svenska teatern undanträngdes dock på 1750-talet av franska teatersällskap, som omhuldades av det nya hovet.

Av vetenskaper gynnades särskilt de, som ägde praktiskt syfte, vilket stod i samband med hela tidevarvets riktning mot det *nyttiga*, en riktning som präglar ej blott vetenskapen utan ock skönlitteraturen. Särskilt stod Sverige på naturvetenskapens område snart nog jämbördigt med vilken kulturstat som helst och räknade under frihetstiden inom djur- och växtkunskapen stormän sådana som tidevarvets ypperste naturforskare Karl Linnæus, adlad *von Linné*, och hans många efterföljare, inom mineralogien och kemien *A. F. Cronstedt*, *Torbern Bergman* och *Karl Vilhelm Scheele*, vilken sistnämnde dock först under nästa tidevarv utförde sina märkligaste upptäckter, inom fysiken *Anders Celsius*, samt den på olika områden verksamme *Emanuel Svedenborg*.

Även inom hävdaforskningen, som nu bedrevs mera kritiskt och nyktert, utfördes ett framgångsrikt arbete av *Olov Dalin*, *Sven Lagerbring* — århundradets förnämste historiske forskare — samt av biskop *Olov Celsius d. y.* och *Anders Botin*.

Språkforskningen frigjorde sig från de egendomliga griller, vilka under förra tids-

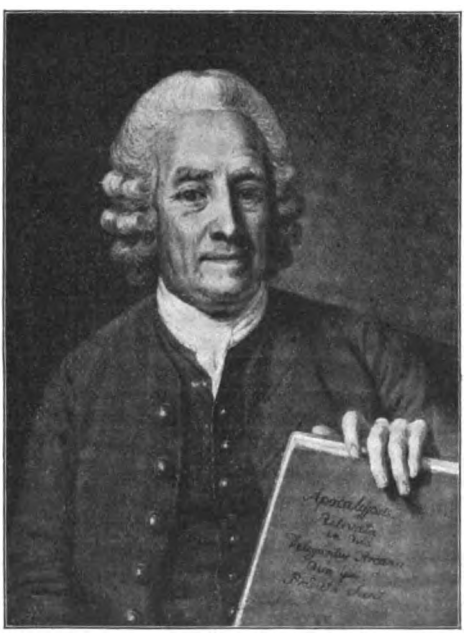

Emanuel Svedenborg.
Målning av Per Krafft d. ä. Gripsholm.

Digitized by Google

skedet framkallat så många underliga kombinationer, och fann i *Johan Ihre* en mästare. Även *Abraham Sahlstedt* arbetade på detta fält såsom grammatiker och ordboksförfattare.

På *lagstiftningens* område har ifrågavarande tid satt sig ett minnesmärke i den ännu till god del gällande, under *Gustav Cronhielms* presidium utarbetade *1734 års lag*, till vilken dock föregående tidevarv i betydlig mån medverkat genom förarbeten. Bland de många *politisk-ekonomiska* skriftställarna märkas den nitiske men vidlyftige och oredige *Nordencrantz*, hans lärjunge, den snillrike, framsynte och stilistiskt förträfflige finske prästmannen *Anders Chydenius*, samt utgivaren av hattpartiets organ vid 1756 års riksdag, *Nils Oelreich*.

Inom *filosofien* är *Anders Rydelius* (professor och biskop i Lund) det mest betydande namnet; hans på kartesianismen byggda filosofiska verksamhet hade pågått redan under föregående tidevarvs senare årtionden, men i början av frihetstiden utgav han sina *Nödiga förnuftsövningar för allt slags studerande ungdom*, i vilka han lät vetenskapen tala svenskt tungomål, en för sin tid epokgörande gärning; han var ock lärofader för en del av tidens berömdaste män (Dalin, Lagerbring o. fl.) — Nya tankesystem såsom det leibniz-wolffska och det lockeska funno under detta tidevarv förkämpar å svensk botten. Bland dessa fick särskilt engelsmannen *Lockes* erfarenhetsfilosofi en genomgripande betydelse för detta och följande tidevarvs bildning. Den harmonierade med tidens sinne för naturvetenskap och praktiskt tillämplig dikt: lärodikt. Det är ock nu, som »*upplysningstidens*» idéer, varom mera längre fram, börja göra sig gällande i vårt land, till en början i en mildare form, sedan med mera utpräglat fritänkeri.

På det religiösa författarskapets område äro att nämna författaren av Sveriges mest spridda predikosamling, *Anders Nohrborg*, samt tänkaren och andeskådaren *Emanuel Svedenborg*, vilken vunnit världsrykte.

Digitized by Google

Inom *vitterheten* visar sig en ny blomstring. Såsom förut nämnt, hade redan under slutet av förra tidevarvet inom vår poetiska litteratur märkts spår av inflytande från den *fransk-klassiska smaken*, vilken under denna tid var så gott som en-

Anders Rydelius.
Samtida kopparstick.

samt rådande i hela Europa och som slog allt djupare rötter även hos oss. Den kom såsom en nödvändig och nyttig reaktion mot de överdrifter, vartill renässansdikten urartat med sin grannlåt och sitt tillfällighetskram. År 1635 hade Richelieu grundat Franska akademien och därmed stadgat den »*fransk-klassiska*» stilen såsom en envåldsmakt inom litteraturen, och

Digitized by Google

för poesien hade, i synnerhet genom *Boileau* (vars skrifter översattes till svenskan omkring 1720), med Horatius såsom förebild, uppställts en mängd lagar och regler, av vilka många voro sunda och riktiga, andra åter onödigtvis klavbundo fantasien. Skaldekonsten blev övervägande förståndssak; »korrekthet» och »finhet» fordrades framför allt. Därtill kom, att poesien alltjämt uppfattades huvudsakligen ur synpunkten av det nyttiga. »Hon borde på ett behagligt sätt framställa sanna och träffande tankar, vilka kunde vara till nytta.» — Hela skaldekonsten fick en prägel av hovstämning. Man skildrade mest de högsta klassernas liv — ifall man icke iklädde de höga herrarna och damerna, liksom för ro skull, en alltifrån renässanstiden gängse herdekostym, vilken det brast all sanning men som skulle gälla såsom »menlös» —; man använde i större dikter så gott som uteslutande en viss bestämd meter: den ståtliga alexandrinen, som var synnerligen passande för det franska språkets metrik men som för germanska tungomål föll sig tung och släpande; man pålade inom dramatiken författaren en del onaturliga band, under det man i epiken i stället för de antika gudaskepnaderna använde ett slags personifierade egenskaper såsom allegoriska personligheter, och man älskade att omdana lyriken, som för övrigt ofta tog skepnad av lärodikt, till ett slags versifierad vältalighet.

Denna smak hade — under så utmärkta bärare som bl. a. de storà tragöderna *Corneille* († 1684) och *Racine* († 1699) och lustspelsförfattaren *Molière* († 1673) samt till följd av den övermakt, som Frankrike både i politiskt och kulturhistoriskt avseende vid denna tid innehade i Europa — spritt sig över hela den bildade världen. Den hade nu så småningom även kommit hit — ett skådespel av Racine hade översatts redan 1690 — och verkade mycket välgörande för hyfsande och regelbindande av vårt skaldespråk ävensom till smakens utbildning och förädling i allmänhet. Mycket barbariskt och

Digitized by Google

rått behövde bortrensas, ögat måste öppnas för det enklas, klaras och genomskinligas skönhet — i motsats till den föregående tidens kaotiska tillstånd —, och om man också både nu och senare slog över till en något stel formalism, så har likväl den fransk-klassiska smakriktningen i vår litteratur verkat i hög grad välgörande genom att rensa och ordna, genom att binda och sammanhålla, och under inflytande av denna smak har åtskilligt av det skönaste på svenskt tungomål diktats. Jämte denna något äldre franska smak framträda ock inflytelser från den mera lekfulla, lätta efterklassiska franska poesi, som närmast motsvarar rokokotiden inom den bildande konsten; detta inflytande skönjes särskilt inom lyriken (»poésies fugitives») och herdedikten.

Vid sidan av dessa franska riktningar — delvis sammanflytande härmed — gör sig gällande en *engelsk* strömning, vilken här fann desto bättre jordmån, som Englands samhällsskick i flera avseenden harmonierade med vår frihetstids. Denna riktning skiljer sig icke i det poetiska framställningssättet från den franska, vars smak då övade stort inflytande i England, men den ger sig förnämligast uttryck i den allmänna andan, den moraliskt satiriska hållningen i prosalitteraturen. De engelska »moraliska veckoskrifterna» funno sin förnämsta efterföljare i den skrift, som grundlägger vår nyare prosastil, Dalins *Argus*, och det var till god del under påverkan från detta håll, som vår *prosa* vann sin egentliga utveckling.

Även från Danmarks litteratur röner Sverige under denna period inflytande, i det att den store komediförfattaren och moralsatirikern *Holbergs* verk vunno stor spridning i landet, översattes och efterbildades.

Den gamla *visdiktningen* odlas fortfarande — vid sidan av den högre allvarligare poesien — av mera framstående skalder som Dalin och Bellman, delvis under påverkan från den lätta franska chansonen. Politiska visor förekomma talrikt.

Digitized by Google

Omkring år 1763 upphöra flera av de författare, vilka företrädesvis giva frihetstiden dess prägel, med sitt skriftställeri. Detta år utslockna nämligen trenne för den svenska vitterheten betydelsefulla liv: Dalin, fru Nordenflycht och romanförfattaren Mörk; Creutz reser ut och byter skaldekonsten mot diplomatien, och även G. F. Gyllenborg låter för någon tid sin lyra vila. Men å andra sidan framträder just vid denna tid den självständige *Karl Mikael Bellman*, som nu diktar flera av sina yppersta sånger, liksom även andra författare av betydenhet göra sig gällande.

Språket utbildas nu med omsorg, och såsom ovan är nämnt, finner språkforskningen god omvårdnad. Det är under detta tidsskede, som *nysvenskan* fullt stadgas. Skriftställarna, enkannerligen Dalin, lägga mycken vikt vid en god och ren språkbehandling, om också franska glosor allt fortfarande vinna inträde i språkets ordförråd. Av språkliga minnesmärken är för övrigt — jämte Dalins »Argus» — 1734 års lag att framhålla såsom det största konststycke i stilistisk väg, som svenska språket på flera sekel har att uppvisa, utmärkt för korthet, kraft och bestämdhet i uttrycken. Dess ton är visserligen fornartad, men den upptager de nya böjningsformerna.

2. Skriftställare.

Olov Dalin (adlad *von Dalin*, född 1708, ämbetsman, † 1763) är mer än någon annan typisk för frihetstidens vittra verksamhet, målsman för upplysningstidens äldre skede och tillika för de moderna franska och engelska vitterhetsriktningarna, dem han omplanterade på svensk mark; populär vetenskapligframställare, skald, moralsatiriker och särskilt förtjänt att hågkommas såsom *den nysvenska prosans grundläggare och mästare.* I sin vecko-

Digitized by Google

skrift »*Then Swänska Argus*», 1733—1734,* gisslade han efter *engelska* mönster (Addison och Steele) tidens dårskaper i en skämtsam stil och på ett rent och kraftigt språk, som gjorde fullkomlig epok. Före denna tidskrift hade — enstaka företeelser oräknade — tidnings- och tidskriftspressen endast bestått i meddelandet av en och annan krigsnyhet o. d. Här åter röjer sig en självständig, kvick och lekande behandling av en mängd olika frågor inom moralen, samhällslivet o. s. v. Allvaret är ofta iklätt en skämtsam form, och nära nog alla samhällsklasser äro föremål för Argus' satir. Icke sällan förekomma små berättelser, dikter, dramatiserade stycken o. d. Storartat var det uppseende, som Argus på sin tid väckte; varje torsdag, »argusdagen», motsågs med längtan, och en samtida författare skriver, att man gick till läsningen av denna tidning, »såsom då man går till bords med hungrig mage», och att, när Argus upphörde, »blev det liksom tomt, och man sörjde över hela riket liksom över ett besynnerligt dödsfall». Till och med 1734 års riksens ständer uttalade i ett riksdagsbeslut sitt förord för den då ännu

Olov von Dalin.
Samtida porträtt. Gripsholm.

* De första numren utkommo i dec. 1732.

Digitized by Google

ej namnkände författaren. (Dalin lyckades nämligen under hela utgivningstiden bevara sin anonymitet.)

Redan i Argus framstår Dalin såsom en utmärkt satiriker på prosa, och även i senare arbeten har man dråpliga prov på hans skämt i obunden stil, av vilka några drabbade det överdrivna, ovetenskapliga svärmeriet för fornsaker, andra det onödiga inblandandet av främmande ord i svenska språket o. s. v. I sin bekanta *Saga om hästen* berättade Dalin under bilden av en häst och hans olika ryttare svenska folkets och dess regenters öden från Gustav Vasa till Karl XII:s död. Denna saga, som utmynnar i ett politiskt slutstycke, var tillkommen efter engelskt mönster (Swift) och framkallade talrika efterbildningar i synnerhet av politiskt innehåll. Bland hans satirer i bunden form framstår *Aprilverk om vår härliga tid.*

Men Dalin skulle även skänka tiden vad den krävde: en tragedi, en komedi och en episk dikt i den gällande smaken. För den nya svenska skådeplatsen, som invigts 1737, skrev han sorgespelet *Brynhilda eller den olyckliga kärleken*, som vann stor framgång och enligt Leopolds ord »slog nationens ögon med glansen av en förut osedd skönhet». I enlighet med den fransk-klassiska tragediens regler behandlade den ett motiv ur den forntida Sigurdssagan, som han dock omformat till ett rent kärleksdrama i anslutning till Racines Andromaque. Vidare skrev Dalin en komedi, *Den avundsjuke*, närmast påverkad av Holbergs stil.

Mest berömmelse hos samtiden vann dock hans epos *Svenska Friheten* (1742). I denna dikt, som är påverkad av utländska förebilder (bl. a. Voltaires berömda »Henriade»), låter Dalin Friheten inför den nyligen avlidna drottning Ulrika Eleonora tälja sina öden i vårt land och drottningen sedan hos Svea inskärpa dess bevarande, medan hon tillika varnar för partisplitet. Stycket är skrivet på alexandriner och gjorde

Digitized by Google

Then
Swänska
ARGUS,
N:o I.

Omne tulit punctum qui miſcuit utile dulci. Horatius.

STOCKHOLM,
Tryckt hos Benjamin Gottlieb Schneider.

Faksimile av »Then Swänska Argus».

Digitized by Google

ett likartat intryck på tiden efter det olyckliga kriget 1741—43 som Tegnérs »Svea» sju årtionden senare.

Bland Dalins *smärre skaldestycken*, som för vår tid äro njutbarare än hans stora poesi, märkas främst en rad förträffliga visor, genom vilka han vann en vidsträckt popularitet: Vårvisan, den ironiska Ängsövisan i folkvisans ton, »En Celadon gav fröjderop», »Skatan sitter på kyrketorn» m. fl. och vidare en otalig mängd kvicka och älskvärda småvers och epigramartade skämt.

Såsom hävdatecknare är Dalin ryktbar för sin *Svea rikes historia*, vilken med sannfärdighet och klart förstånd skildrar Sveriges öden till Karl IX:s död och som i synnerhet genom stilistiska förtjänster intager ett framstående rum i den svenska hävdateckningen; framställningssättet är nämligen allmänfattligt. Det är sagt om Dalin, att han »flyttade historien från väggarnas bokhyllor ned i svenskarnas hjärtan».

Levnad: *Olov Dalin* föddes i Halland, där fadern var präst. Redan som mycket ung kom han till Lund, varest han åtnjöt ledning av den framstående filosofen Anders Rydelius, vilken även utövade ett välgörande inflytande på ynglingens skaldeanlag. På dennes förord erhöll Dalin plats såsom lärare i ett förnämt hus i Stockholm, från vilket han snart infördes i flera av huvudstadens finaste och mest ansedda kretsar. I dessa, liksom i det 1732 stiftade riddarsamfundet »Awazu och Wallasis», en orden som för övrigt bestod av unga ädlingar (mest av hattpartiet), vilka särskilt med värme vårdade Karl XII:s minne, lät han ofta sin skaldeådra flöda. Sedan han blivit känd såsom författare till Argus, vart han föremål för flera ynnestbevis och utnämndes 1737 till kunglig bibliotekarie. Åren 1739—1740 företog han en utrikes resa; i synnerhet dröjde han i Paris. Efter sin hemkomst inkallades han i Vetenskapsakademien och fick — efter offentliggörandet av »Svenska friheten» — i uppdrag av ständerna att författa en svensk rikshistoria. I politiskt avseende drog han sig alltmera från hattpartiet, med vilket han förut sympatiserat. År 1751 blev han anställd som lärare för kronprins Gustav och slöt sig härefter helt och hallet till Lovisa Ulrika, förströende hovkretsarna med en mängd små tillfällighetspoem, oftast obetydliga men ej sällan täcka uttryck för en harmlös glädje. Han adlades, blev kansliråd, sekreterare i den nystiftade Vitterhetsakademien och rikshistoriograf. Men hans förbindelser med hovet invecklade honom i olagliga politiska stämplingar

Digitized by Google

Karl Gustav Tessin.
Kopparstick av Akrel efter målning av G. Lundberg.

till konungamaktens utvidgande, och en del andra oförsiktigheter i litterär väg vållade ett åtal, som slöt med att Dalin år 1756 genom domstols utslag förvisades från hovet. Endast genom skydd av mäktiga vänner lär han ha räddats från dödsstraff. Nu vistades han någon tid hos ett par högadliga gynnare, bl. a. på det av honom så vackert besjungna Ängsö, och använde sin lediga tid till sitt historiska verk, intill dess han kallades tillbaka till ämbetsverksamheten såsom kansliråd. År 1761 upphävdes förvisningsdomen från hovet, och 1763 utnämndes Dalin till hovkansler. Han avled samma år.

Digitized by Google

Tidevarvets flesta övriga författare äro målsmän för samma smak som Dalin, och särskilt verkade på den vittra prosans område flera utmärkta skriftställare.

Karl Gustav Tessin (f. 1695, överintendent, riksråd, kanslipresident, † 1770) är en av frihetstidens märkligaste kulturpersonligheter, i främsta rummet genom sin verksamhet för den bildande konsten. Men även såsom skriftställare har han utmärkt sig, och han utgav bl. a. *En gammal mans brev till en ung prins* (kronprins Gustav), vilka behandla en mängd olika ämnen i undervisande syfte och vari man återfinner tidens jämlikhetsidéer, levnadsvisdom och pedagogiska grundsatser samt nitälskan för människosläktets uppfostran. Såsom framstående *vältalare* i politiska och vittra ämnen är han en av de första målsmännen för den glänsande, ordrika, cirklade stilen i vältaligheten.

Anders Johan von Höpken (född 1712, riksråd, kanslipresident, † 1789) är likaledes en representant för tidens vältalighet; hans *tal* (såsom talet om yppighetens nytta samt *äreminnena* över Ekeblad och Tessin) kännetecknas av styrka i tanken, kraft i uttrycket och renhet i språket och utmärka sig fördelaktigt i ett slag av författarskap, vilket eljest lätt nog frestas att urarta till skal utan kärna. Tacitus var hans förebild. Bland hans arbeten äro ock märkliga politiska aktstycken.

Jakob Henrik Mörk (född 1714, kyrkoherde, † 1763) är tidens mest representative *romanförfattare*. Hans romaner — de först utgivna på svenskt språk — äro av moraliserande art, skrivna i en avmätt, högtidlig stil med korta satser. Den första, *Adalrik och Götilda* — författad gemensamt av Mörk och *A. Törngren* —, utgör en framställning av tvenne älskandes öden under den skandinaviska forntiden men innehåller bakom den fornnordiska dräkten mer eller mindre förtäckta anspelningar på samtidens personer och tilldragelser, något icke ovanligt i tidens skönlitteratur (t. ex. i de talrika allegoriska

Digitized by Google

Karl Gyllenborg.
Samtida kopparstick.

Digitized by Google

sagorna). Författarnas närmaste förebild var Fénelons berömda »Télémaque». Mörks andra roman, *Tekla*, skildrar en kristen trosmartyrs öden under Neros tid.

Jakob Wallenberg (född 1746, skeppspräst, † såsom kyrkoherde 1778) läses — i motsats till Mörk — ännu i vår tid med nöje. Av honom är den i humoristisk stil hållna reseskildringen *Min son på galejan*, dagboksanteckningar från en färd till Ostindien åren 1769—1771. Denna skrift — som först utgavs efter Wallenbergs död — röjer Dalins skola på samma gång som inflytande från den engelske humoristen Swift och från dansken Holberg. Stilen är frisk, naturlig och enkel, och boken genomströmmas av ett glatt och kvickt lynne samt yppar en intelligent och käck författarpersonlighet, som har öppet öga för vad som möter honom här i världen.

Karl Gyllenborg (född 1679, hattarnas bekante chef, kanslipresident, † 1746) var en av stödjepelarna för den år 1737 inrättade *svenska teatern* och riktade den med det första svenska originalstycke, som där uppfördes: komedien *Svenska sprätthöken*, som förlöjligade de unga sprättarnas lust att efterapa franska seder och därmed flyttade över på scenen ett i Argus ofta använt motiv.

Reinhold Gustav Modée (född 1698, hovrättsassessor, bekant lagsamlare, † 1752) var tidevarvets bäste lustspelsförfattare och skrev efter Molières och Holbergs mönster komedierna *Fru Rangsjuk* och *Håkan Smulgråt*.

Anders Odel (född 1718, ämbetsman, † 1773) författade såsom ung student år 1739 den ryktbara *Malcolm Sinclairs visa*, som i så hög mån bidrog att göra det då påtänkta kriget mot Ryssland populärt. Dikten skildrar, hurusom den mördade Sinclair kommer till de Elyseiska fälten och där träffar Sveriges hjältar, särskilt Karl XII. Visan — 90 strofer lång — sjöngs ännu i början av 1800-talet över hela landet. — Han skrev ock politiskt allegoriska sagor.

Digitized by Google

Hedvig Charlotta Nordenflycht (född 1718, † 1763) var medelpunkt för en vitter krets, till vilken bl. a. **Creutz** och **G. F. Gyllenborg** hörde och som utgav diktsamlingen »*Våra försök*» (sedermera utkommen i ny, omarbetad upplaga under

Hedvig Charlotta Nordenflycht.
Målning av J. H. Scheffer. Uppsala universitets museum.

titeln »Vitterhetsarbeten»). Denna krets betecknade i förhållande till den dalinska riktningen *en vida mera framskriden »upplysningsståndpunkt»* och sympatiserade livligt med den franska upplysningstidens förkämpar; i poetiskt avseende lade i synnerhet dess yngre medlemmar an på en mera elegant, smakren

Digitized by Google

form och en mera förfinad och aristokratisk hållning än Dalins folkligare författarskap. Den utgör en direkt föregångare till den gustavianska tiden.

Fru Nordenflycht, som kallar sig »*H*erdinnan i *N*orden» (anspelning på hennes initialer), företer i sin lyriska skaldeverksamhet tvenne skeden. Under hennes första utvecklingstid, som torde kunna anses omfatta 1740-talet och ett par år in på nästa årtionde, offentliggör hon diktsamlingarna *Den sörjande turturduvan* och *Kvinnligt tankespel*, den senare en poetisk årsbok; de däri inrymda dikterna äro ömsom idylliska, ömsom känslosamma, alltid innerliga uttryck för ett lidelsefullt hjärta. — Från år 1753, då omkring henne samlades en krets av yngre vitterlekare, ägnade hon större omsorg åt diktens formella sida, liksom hon med allvar hängav sig åt studiet av tidens upplysningsfilosofi. Hennes senare diktning röjer ock mera formfulländning, men då hon griper sig an med större ämnen, såsom exempelvis i den episka dikten *Försök till Caroliade*, rör hon sig på ett för henne mera främmande område, än då det gäller att tolka det egna hjärtats rörelser. Av särskild betydelse är fru Nordenflychts uppträdande för kvinnans rätt att deltaga i tidevarvets andliga arbete.

Levnad: *Hedvig Charlotta Nordenflycht*, dotter till kamreraren i kammarkollegium And. Nordenflycht, visade redan som barn så stor vetgirighet, att den ingav föräldrarna farhåga för att hon skulle bliva en »lärd i stubb», vilket stred mot den tidens »goda ton». Förbud mot läsning hjälpte dock föga; i smyg skaffade hon sig medel att tillfredsställa sin läslust. Av sin döende fader övertalades hon att vid sexton års ålder trolova sig med mekanikern Joh. Tideman, som dock efter tre års förlovning avled. Kort därefter blev hon bekant med en prästman Jakob Fabricius, själv en förtjänstfull skriftställare. De förälskade sig i varandra, men genom en släktings motstånd uppsköts giftermålet fyra år. Äntligen firades bröllopet 1741, men deras förening blev av kort varaktighet, ty redan samma år avled Fabricius. Hennes sorg var gränslös; hon flyttade till ett torp på landet utanför Stockholm, varest hon gav uttryck åt sin sorgsna stämning i den ovannämnda samlingen elegier, »Den sörjande turturduvan». År 1744 återflyttade hon till Stockholm och knöt där längre fram, som nämnt är,

Digitized by Google

bekantskap med flera av tidens unga vitterlekare samt höll i sitt hem en »litterär salong». Bland de vittra vännerna, som omgåvo henne, fanns ock en ung man vid namn Johan Fischerström. I honom förälskade sig den fyrtiotreåriga skaldinnan med den svärmiska häftighet, som var henne egen, men väckte icke hans genkärlek. Man har påstått, att hon av sorg och svartsjuka kastat sig i Mälaren, i grannskapet av Skokloster, varest hon på ett litet torp »Lugnet» hade tillbragt sin sista tid, och att hon visserligen räddats men avlidit ett par dagar senare. Åt tillnamnet »den svenska Sapfo» gavs sålunda även den bimening, att hon liksom den grekiska skaldinnan av detta namn skulle hava sökt döden i vågorna.

Bland skalderna i den nordenflychtska kretsen märkas tvenne, som tillsammans utgöra ett i vår litteraturhistoria ensamt stående fostbrödrapar: *Creutz* och *G. F. Gyllenborg*.

G. F. Creutz.
Målning av P. Krafft d. ä. Uppsala universitetshus. 1785.

Gustav Filip Creutz (född i Finland 1731, flyttade 1763 till utlandet såsom svenskt sändebud, varvid hans diktning

Digitized by Google

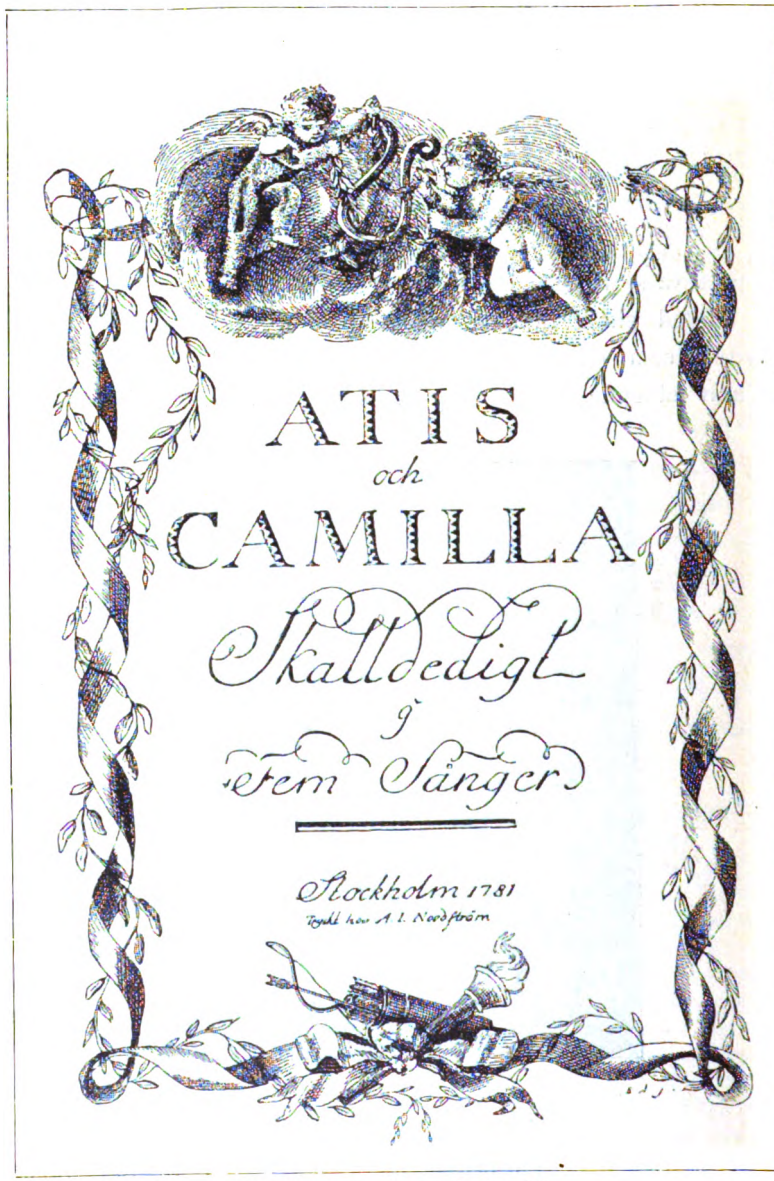

Titelblad till Atis och Camilla.

Digitized by Google

avbröts, hemkom 1783, kanslipresident, † 1785) är utan gensägelse av dessa båda den mest betydande skalden, om än hans diktarverksamhet blott omfattar ett årtionde. Hans herdeidyll *Atis och Camilla* gjorde på sin tid ett uppseende motsvarande det, som på 1800-talet Tegnérs Fritiofs Saga och Rune-

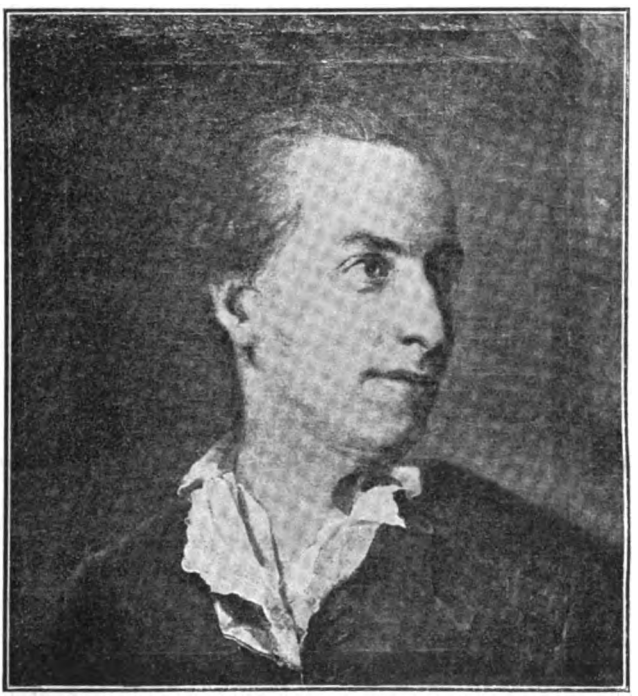

G. F. Gyllenborg som ung.
Samtida målning i Frescati.

bergs Fänrik Stål väckt, och den var älsklingsboken synnerligast hos det kvinnliga släktet. Den skildrar ett oskuldsfullt kärleksförhållande mellan en ung lejonjägare, Atis, och Dianas prästinna, Camilla, deras prövningar och lidanden samt slutliga förening. Dikten är författad på välljudande alexandriner. Att poemet numera på oss icke gör ett lika mäktigt intryck,

Digitized by Google

beror därpå, att språkets utmärkta skönhet icke är så överraskande för dem, vilka äro förtrogna med senare tiders skalder, som den var för Creutz' samtid, och jämväl därpå, att handlingen är obetydlig i förhållande till de nog vidlyftiga målningarna av natur och personer. Man har även från Creutz' hand andra värdefulla dikter, bland dem *Dafne*.

Gustav Fredrik Gyllenborg, Karl Gyllenborgs brorson (född 1731, sammanträffade 1751 med Creutz, kansliråd, † 1808), var utgången ur en släkt, som före honom räknat fyra skalder. Hans diktning är »romarvulen», sträng, ofta ett uttryck för missnöje och världsförakt, för övrigt mycket formfulländad. Bland hans dikter äro att märka de beskrivande naturmålningarna *Årstiderna* — tillhörande en på denna tid i Europa synnerligen omtyckt avart av skaldekonsten, den beskrivande diktningen (»måleri i ord»), — samt en del lärodikter, hållna i en manlig och ädel ton. Dessutom var Gyllenborg en god satiriker, imiterande de romerska satirikerna, t. ex. i *Världsföraktaren*. Av ett satiriskt lärodiktande skaplynne äro även hans *Fabler* (ett hundratal), vilka tillhöra det bästa, som av detta slag finnes skrivet på svenska. Svagare är hans något långtrådiga epos *Tåget över Bält*, om vilket Tegnér skrev, att »även dikten har sin frusna våg», liksom de dramatiska skrifter, som han författade under nästa skede. — Av den gustavianska tidens skalder betraktas Gyllenborg såsom en »fader».

Olov Bergklint (född 1733, lektor, kyrkoherde, † 1805) var en av den senare frihetstidens mera betydande skalder, företrädesvis inom »reflexionsdikten»: *Ode över motgången*; *Den blinde*. Han är därjämte en framstående *smakdomare* — i vissa fall den förste estetiske kritikern i vårt land —, liksom han författat några av denna tids bästa *minnestal*.

Digitized by Google

Karl Mikael Bellman (född 1740, hovsekreterare, † 1795) står på övergången mellan detta och nästa tidevarv men hade redan före 1772 års statsvälvning fullt utvecklat sin helt och hållet egendomliga skaldenatur. Hans första förebild var ock Dalin, sådan denne framträdde i sina muntrare visor och satirer. Under frihetstiden diktade Bellman till god del de originella sånger, som gjort honom så ryktbar, och var redan då mycket populär. Hans visor sjöngos över hela landet, och då Gustav III kommit på tronen, tog han den »vilda sångfågeln» i sitt hägn. Från 1780 inträder en avmattning i hans vittra alstring.

Olika har väl domen fallit över Bellmans skaldeverksamhet, särskilt med hänsyn till de ämnen, som han valde att besjunga, men alla äro dock ense om hans överlägsna snille, och för det bildade omdömet står han även såsom en känslig och varm målsman för glädjen i vår litteratur, ty det klappar ett hjärta bakom hans ystra sånger, om vilka Tegnér yttrat, att

»det finns ej tid, som dessa toner söver,
det finns ej land, som deras like har».

Hans skaldskap spritter av liv och sanning, däri röra sig levande gestalter från det glada huvudstadslivet inom vissa kretsar under 1760- och 1770-talen —, gestalter vilka i sig själva bära vittnesbörd om sin naturtrohet och sanning och som faktiskt voro gripna ur livet.

Bellmans bästa sånger äro samlade i tvenne serier, *Fredmans epistlar* och *Fredmans sånger*, till största delen diktade åren 1766—1777 och redan då kända i vida kretsar men samlade utkomna från trycket först på 1790-talet. I dessa framträda egenheterna i hans skaldelynne mest bestämt och utpräglat. Bellman är *humorist*, glädje och sorg tona förenade i hans sång; bakom de mångskiftande, ytterst komiska, ja till och med grovt burleska figurer, som han med sådan målande sanning och kraft framtrollar, en Fredman, en Mollberg, en Movitz,

Digitized by Google

Bellman.
Porträtt av Per Krafft d. ä. Gripsholm.

Digitized by Google

en Ulla Vinblad, skall en uppmärksam iakttagare stundom finna uttryckt en vemodsfull tanke på jordelivets ringhet och förgänglighet, och i den glädjebägare, som skalden kredensat, finnes nog mer än en droppe sorg och bekymmer. Tegnér har ock påpekat detta »vemodsdrag» i Bellmans skaldskap, »en sorg i rosenrött». Men man får ej göra det till huvudsak; *glädjen* över livets och naturens skönhet och fröjder är dock det avgjort *övervägande* draget i hans diktning och det, som gjort honom populär inom de mest olika kretsar.

Bellmans humor är icke blott ett uttryck för hans eget hjärtas känslor, utan — såsom redan är antytt — den framträder förkroppsligad i en mängd natursanna och åskådligt skapade figurer. Han är en överlägsen *skildrare* med sinne för det konkreta. I nära samband härmed står, att oaktat Bellmans sånger till sitt skaplynne äro lyriska, ett berättande element gärna är inlagt i dem.

Man märke vidare den *idylliska* ton, som genomgår många av hans sånger, i synnerhet då naturens skönheter besjungas; ingen svensk skald har haft ögat så öppet för landskapets fägring som han; framhållas må i detta avseende sånger som *Opp*, *Amaryllis*, *Vila vid denna källa*, *Fjäriln vingad syns på Haga* och mångfaldiga andra, i vilka han livfullt skildrar Stockholmstraktens sköna nejder.

I Bellmans diktning är *musiken* på det närmaste förenad med poesien, och även om han lånade snart sagt alla sina melodier från andra håll, förstod han att välja dem och lämpa dem så väl till sina sånger, att melodierna nu nästan blott leva i samband med dessa och för det allmänna medvetandet stå såsom fullt bellmanska.

Levnad: *Karl Mikael Bellman* föddes i Stockholm, den äldste av 21 syskon. Han fick i föräldrahemmet en vårdad uppfostran, och hans undervisning erhöll en vitter riktning, liksom också ett i familjen ärftligt musikaliskt sinne hos honom utvecklade sig. Han bestämdes emellertid av sin fader, som var ämbetsman, till samma bana, för

Digitized by Google

vilken dock hans sorglösa och något lättsinniga lynne icke passade, så att han på denna väg misslyckades för att dess mera vinna framgång på en annan. Efter att hava tjänstgjort till mycket liten båtnad i riksbanken (där han för oordentlighet måste lämna sin tjänst) och tullverket, utnämndes han år 1776 — genom Gustav III:s bemedling — till sekreterare i nummerlotteriet, där han dock föga eller obetydligt tjänstgjorde, blev tillika hovsekreterare med någon pension och ingick vid denna tid giftermål.

Bellmans luta.
Svenska statens historiska museum.

De sista åren av hans levnad klappade nöden ofta på hans dörr. Den 11 februari 1795 avled han i en svår bröstsjukdom, ännu mot slutet av sitt liv sjungande vid cittran de sånger, med vilka han så ofta glatt sina vänner.

Liksom om hans skaldskap hava även olika omdömen fällts om Bellmans person, i vilken en och annan — med anledning av den sfär, vari hans personer röra sig — företrädesvis velat se en lättsinnig rumlare och intet annat. Att Bellman icke föraktade glasets njutningar är säkert, men han synes icke hava varit någon länkbunden slav under den last han i sina sånger så ofta beskriver. Hela hans liv var en inspirerad sångares, och för världens praktiska krav hade han föga sinne. Han var en klen hushållare och skral ämbetsman, men han var ock en godhjärtad människa och vän.

Bland de talrika **vetenskapliga författare,** vilka utgöra detta tidevarvs stolthet, vände sig rätt många, efter *Rydelius'* föredöme, även till en större allmänhet och gjorde denna förtrolig med de resultat, vartill de genom sin forskning kommit, något som låg i hela tidevarvets anda och även påkallades av förändrade förhållanden.

Vid sidan av *Olov Dalin*, vars verksamhet på detta område ovan är skildrad, äro här företrädesvis att nämna följande:

Digitized by Google

Johan Ihre.
Målning av Hallman. Gripsholm.

Sven Lagerbring (född 1707, professor i Lund, adlad, hette förut Bring, † 1787) är den märkligaste av tidens hävdaforskare. Man äger från hans hand en *Svea rikes historia* (från äldsta tider in på 1400-talet), ett verk av grundlig lärdom och stort skarpsinne, samt ett mindre sammandrag av våra hävder ända till år 1772, vilket var sin tids mest använda lärobok. Hans styrka låg i den vetenskapliga forskningens grundlighet och i kritisk skärpa, varutinnan han överträffade Dalin. Hans stil utmärker sig för en viss trygg och trevlig realism, en naturlig enkelhet, som skiljer den från den eljest vanliga grannlåtsstilen. Han torde härutinnan, som i andra fall, ha påverkats från Danmark.

Johan Ihre (född 1707, professor i Uppsala, † 1780) var en snillrik och skarpsinnig språkforskare, som spred ljus över vårt modersmåls art och utveckling. Han kan anses vara grundläggaren av det verkligt vetenskapliga studiet av vårt språk, och hans forskningar skaffade honom anseende över hela Europa. Ihres mest berömda arbete är en stor historisk ordbok över svenska språket, *Glossarium Sviogothicum*. Även på andra områden — historiens, fornkunskapens, statsvetenskapens — utmärkte han sig och hävdade bl. a. varmt lämpligheten av att använda modersmålet i vetenskapliga skrifter.

Digitized by Google

Karl von Linné.
Målning av Roslin. Vetenskapsakademien.

Karl von Linné (född 1707, samma år som Lagerbring och Ihre, professor i Uppsala, † 1778) har mer än någon annan svensk vetenskapsman samkat ära över sitt fosterland, i det han på ett epokgörande sätt gripit in i naturvetenskapernas utveckling. Men Linné skrev icke blott för vetenskapsmännen; också inom den populära framställningens område tillkommer honom ett högt rum. Enkelt, okonstlat, stundom barnsligt, stundom med lyrisk stämningsfullhet har han skildrat naturens företeelser, och hans *resebeskrivningar* (Västgötaresa m. fl.) från olika delar av vårt land tillhöra det bästa, som i denna väg finnes skrivet på svenska. Naturföremålen upptogo härvidlag icke uteslutande hans intresse; även av folket, dess seder och bruk, levnadssätt, handel och näringar, har han lämnat skildringar av sällsynt kraft.

Levnad: *Linné* föddes på Råshult i Småland. Redan i hans föräldrahem var växtvärlden älskad, och det berättas, att fadern, kyrkoherden Nils Linnæus, plägade smycka den lilles vagga med blommor samt ofta föra honom ut i trädgården, där gossen, liggande i gräset, fick leka med örter såsom andra barn med leksaker. — Bestämd till präst, sändes Karl Linnæus vid tio års ålder till Växjö skola, där han stannade ända till sitt nittonde år, utan synnerligt stora framsteg i andra ämnen än de naturvetenskapliga, vilka då icke sattes mycket högt på lärdomsskalan. De flesta lärarna tillrådde också kyrkoherden

Digitized by Google

Gustavianska Tiden 1772-1809.

AKADEMISKA	NYROMANTISKA
1 Ras	
Romersk	Tysk--Skandinavisk
2 Physologisk	
Intellektuell: klarhet, reda, universell nivellerande	Känsla: oklart, varmt, djup exempel, detaljer individualisera
3 Historiska	
Progressiva: kritik kosmologisk reformera	Regressiva: mytologiska patriotism mönstren
4 Reformera	
Demokratiska: lag, rätt	Aristokratiska: privilegier furstar, snille
5 Moraliska	
Anständighet: allmänna meningen	Dygder: samvete
6 Naturen	
Vetenskapliga:	Poetiska:
7 Religiösa	
Rationalism: otro	Tro: vantro

Digitized by Google

Digitized by Google

Linnæus att sätta pilten i något hantverk, men lyckligtvis lät fadern honom fortsätta studierna vid akademien, ehuru icke med prästämbetet utan med läkarsysslan till framtidsmål. Först i Lund, sedan i Uppsala arbetade nu Linné i naturvetenskaperna, kämpande mot fattigdomens börda. Han utmärkte sig emellertid så mycket, att han snart fick i uppdrag att föreläsa vid Uppsala universitet, vilket emellertid väckte avund på grund av hans ungdom. Linné företog då en färd till Holland, där han ernådde medicine doktorsgraden. Genom sitt därstädes utgivna verk »*Systema Naturæ*» vann han ryktbarhet i den vetenskapliga världen. Han fick nu de fördelaktigaste anbud att kvarstanna i Holland, men längtan till fosterlandet och till hans trolovade förde hans steg åter mot Norden (1738). Icke genast stod honom här någon plats till buds, men tack vare Tessin öppnade sig snart för honom en verksamhetskrets i Stockholm (han deltog, som ovan nämnts, i stiftandet av Vetenskapsakademien), och år 1741 anställdes han såsom professor i Uppsala, dit vetgiriga lärjungar inom kort strömmade från alla länder för att lyssna till »blomsterkonungens» lärdomar.

Gustavianska tiden

(1772—1809).

1. Översikt.

Den gustavianska tiden fortsätter den riktning, som inslagits under det föregående skedet.

Redan under frihetstidens senare skede hade, såsom ovan är nämnt, »upplysningstidevarvets» läror vunnit insteg i Sverige, men först under Gustav III:s tid och särskilt genom Kellgrens organ Stockholmsposten kunna de nya åsikterna sägas hava slagit rot hos en större allmänhet.

Utmärkande för upplysningstidevarvets huvudriktning, vilken utgick från England men vars förnämste målsman blev den store franske författaren *Voltaire* (1694—1778), är en hänsynslös granskning av alla hävdvunna åsikter med det mänskliga förståndet såsom norm. Fritänkeriet i dess många olika

Digitized by Google

skepnader var under detta tidevarv mycket allmänt bland de bildade klasserna. Trots sina fel — däribland den ytlighet och ensidighet, varmed man sökte göra förståndsupplysningen gällande, och det misskännande, som man från sin abstrakta ståndpunkt visade förgångna tider och deras utveckling — har upplysningtidevarvet åstadkommit mycket gott genom att skingra vidskepelse och villfarelser, genom att predika fördragsamhet och samvetsfrihet, genom att låta rättvisare och mänskligare åsikter göra sig gällande i lagstiftningen och i förhållandet människor emellan. — En särskild riktning inom tidevarvet betecknas av den franske skriftställaren *Rousseau* (1712—1778); i motsats till förståndsupplysningens män hävdade han och hans lärjungar — ofta med överdrift — *känslans* oinskränkta rätt och predikade naturtillståndets idealitet gentemot kulturens överförfining.

Gustav III:s regering betecknar upplysningsidéernas seger i vårt land och utmärkes av flera reformer i människovänlig anda.

Den rent vetenskapliga odlingen i Sverige står under gustavianska tidevarvet icke så högt som under det föregående, om än en del av frihetstidens stormän levde in i den gustavianska tiden (Linné, Lagerbring och Ihre) och om än det företrädesvis var under detta, som Scheele utförde sina mest betydande arbeten. Bland namn på det lärda området må i övrigt framhållas de båda finnarna *Henrik Gabriel Porthan*, historiker och språkforskare, Åbo-universitetets medelpunkt, och *Mattias Calonius*, framstående rättslärd, samt historikerna *Jonas Hallenberg* och *Anders Schönberg*. Från detta skede föreligger ock ett antal memoarer av framstående personer.

I *vittert* avseende är detta tidevarv ett av de mest lysande i våra hävder. Väl betecknar det icke något skarpt avbrott mot det föregående; tvärtom hade redan under frihetstiden till en god del den vittra smak i olika riktningar utvecklats,

Digitized by Google

som präglar även detta tidevarv, av vilkets författare flera under frihetstiden mottagit sin bildning. I Gustav fingo emellertid vitterhet, vältalighet och skön konst en skyddsherre, på samma gång de blevo alltmera folkkära. Själv hyllande den rådande franska smaken och de regler, som i denna smaks hemland gjort sig gällande, ådagalade konungen dock fördomsfrihet och välvilja även mot författare, som avveko härifrån. Värd all aktning är också den fosterländska riktning, som han ville giva åt litteratur och konst, låt vara att den inskränkte sig mest till valet av ämnen, men tiden hade en alltför kosmopolitisk anstrykning för att tillåta någon i djupare mening nationell litteratur att uppspira. I konungens fotspår trädde härvid de honom närstående författarna. Även detta drag att välja nationella ämnen särskilt för skådespelen var framkallat av franska exempel: Voltaire ivrade för en nationell tragedi, och även andra franska författare, som särskilt Gustav valde till mönster för sina historiska skådespel, hade behandlat ämnen ur den nationella historien.

Såsom frukter av Gustavs fosterländska strävanden torde återupprättandet av *Svenska teatern* och stiftandet av *Svenska akademien* böra betraktas. Det var i början av år 1773, som Gustav åter öppnade en kunglig svensk teater, på vilken till att börja med övervägande operor uppfördes (skrivna delvis efter hans egna planer); senare (på 1780-talet) inrättades en särskild skådeplats för dramatiska stycken; mera folkliga lustspel uppfördes på en enskild »komisk teater». Svenska akademien inrättades år 1786 efter mönstret av den av Richelieu stiftade franska och fick i uppdrag att uppodla *språket*, befordra *vältalighet* och *skaldekonst* samt ära minnet av stora svenska män. Ledamöterna skulle vara 18 till antalet. Själv utnämnde konungen 13 medlemmar, som utsågo de övriga 5. Bland dessa akademiens första ledamöter voro *v. Höpken*, *Kellgren*, *Oxenstierna*, *Adlerbeth*, *von Rosenstein*, *Gustav Fredrik*

Digitized by Google

Gyllenborg och *Leopold.* Samtidigt med stiftandet av Svenska akademien ombildade Gustav Lovisa Ulrikas vitterhetsakademi till en »vitterhets-, historie- ooh antikvitetsakademi» med huvudsakligen historiskt och arkeologiskt syfte.

De skalder, som tillhörde Svenska akademien eller slöto sig nära till dess krets och bland vilka Kellgren, Leopold och fru Lenngren äro de förnämsta, odlade företrädesvis odediktningen, lärodikten, den kvicka satiren och den lätta skämtdikten, varjämte inom prosan det praktfulla men föga sakrika »äreminnet» stod högt i kurs. I andligt avseende stod den akademiska riktningen under förståndsupplysningens välde. Men även en annan riktning gör sig gällande i tidevarvets litteratur, det är den mot förståndsupplysningen oppositionella känsloströmning, som hos oss äger sina främsta namn i *Thorild* och *Lidner* och som står i nära samband med företeelser i de tre kulturländerna, främst med Rousseaus naturdyrkan och känslosvärmeri, vilka redan i fru Nordenflycht ägt en apostel. Men vad poesien beträffar, ägde denna rörelse ock förutsättningar i vissa brittiska litteraturföreteelser av känslosam art, att särskilt nämna *Macphersons* omdiktning av de keltiska fornkväden, som han lät utgå under *Ossians* namn och som vann en mottaglig jordmån i besläktade sinnen över hela Europa.

Icke mindre viktig för Sverige var den nyare tyska diktningen, som under detta skede på vissa håll åter börjat uppmärksammas. Här framträdde *Klopstock* († 1803) såsom målsman för en känslosamt religiös diktning och tillika för den orimmade versen; vidare förde tänkaren och diktaren *Lessing* († 1781) sin strid mot franskklassiciteten, särskilt på dramats område, där han uppställde den store engelske dramatikern Shakspere såsom mönster, och utredde skillnaden mellan de olika konstarterna; *Herder* († 1803) gjorde gällande folkpoesiens betydelse hos olika folkslag.

Digitized by Google

I deras fotspår gingo många av de yngre tyskar, vilka, fyllda av stormiga, trängtande revolutionära känslor (»Sturm und Drang»), krävde en obunden frihet för känsla och böjelse gentemot samhällets skrankor. De båda största namnen bland dessa voro *Goethe* (1749—1832) och *Schiller* (1759—1805), vilka lyfte den tyska litteraturen till en betydelse, som den ej ägt sedan medeltiden. Deras ungdomstids jäsande författarskap (Goethes Werther, Schillers Die Räuber) avlöstes av en mognare, av den klassiska litteraturen påverkad, harmonisk skönhetskult, som senare kom att öva inflytande även hos oss.

Under denna tid är det företrädesvis känslosvärmeriet (Ossian, Klopstock, Goethes Werther), som hos författare av den icke akademiska riktningen vinner genklang. En återverkan av den känsligare stämningen skönjes dock även hos enstaka akademiska skalder i deras senare produktion.

* * *

Efter Gustav III:s död inträffa i vissa avseenden betydande förändringar. En del av de mest framstående författarna, Lidner, Bellman, Kellgren, följde konungen inom kort i graven. Däremot utvecklar en författarinna, som stod den akademiska kretsen nära, fru *Lenngren*, först nu till fullo sin utmärkta skaldebegåvning.

Stämningen i Europa var i allmänhet nedtryckt och modlös till följd av franska revolutionens överdrifter, vilka utgjorde ett sorgligt svar på de ljusa förhoppningar om en välgörande omdaning av samhällets brister, som tidens största män knutit vid denna omvälvning. En känsla av *resignation*, föga gynnsam för litteraturen, utbredde sig överallt. Under Reuterholms välde (till 1796) visade man sig särskilt onådig mot Svenska akademien, där de gamla gustavianerna innehade väldet. Reuterholm — en underlig blandning av despot och frihetsvän, av aristokrat och jakobin, av upplyst och vidskep-

Digitized by Google

lig — lät genast utfärda en tryckfrihetsförordning, som upphävde all censur, men han inskränkte snart åter tryckfriheten, och sedan franska revolutionen börjat urarta, blev han allt mer och mer skuggrädd även för de oskyldigaste meningsyttringar. Harmsen över att ej hava invalts i Svenska akademien, tog han sig anledning av några uttalanden i ett minnestal över Fersen att suspendera akademiens verksamhet.

Med Gustav Adolfs eget tillträde till regeringen vart visserligen riktningen till en början något friare. Bl. a. tilläts Svenska akademien att åter upptaga sina arbeten. Men snart skulle det visa sig, att Gustav Adolfs styrelse var ännu mera avogt stämd emot tankefriheten. Han sökte på allt sätt utestänga de moderna frihetsidéerna samt, där de inträngt, kväva dem; han visade sig böjd för inskränkningar i läro- och tankefrihet, och i synnerhet var han skygg för nyheter på filosofiens område, vadan han bland annat hindrade den utmärkte tänkaren *Benjamin Höijer*, som var starkt påverkad av den nyare tyska filosofien (Kant), från att erhålla den filosofiska professorsstol, som han 1799 sökte, emedan han ansågs vara alltför frihetsvänlig och gynna de »filosofiska nyheterna». Ja, då Höijer 1806 begärde tillstånd att få utgiva en vetenskaplig tidskrift, vägrades detta, »emedan konungen ej ville ha flera än *en* tidskrift i sitt rike». — Hos den stora allmänheten fanns emellertid mycket intresse kvar för den sköna litteraturen. Och vid sidan av de gamla författarna från Gustav III:s dagar, vilka fortsatte sitt skriftställarskap och till och med utvecklade det under inflytelser från nyare strömningar, framträdde yngre krafter, bl. a. *Franzén*, vars ungdomsdiktning står i nära samband med den nyare tyska lyriken och bådar en ny tid, samt *Wallin*, som dock först i nästa skede får sin egentliga betydelse.

Därjämte lades ock sådd till en ny tid genom *tidskriftslitteraturen* (särskilt de av Gust. Abr. Silverstolpe under 1790-talet utgivna litteraturtidningarna).

Digitized by Google

Märkas må den vänliga beröringen mellan dansk-norsk och svensk vitterhet under 1790-talet; den förra var icke utan inflytande på den svenska (Kellgren, fru Lenngren och Franzén).

2. Skriftställare.

a) *Den akademiska kretsen.*

Gustav III var själv verksam såsom författare på dramats och äreminnets områden. Icke få av de operor, vilka under denna tid uppfördes, äro av honom planlagda, mer eller mindre utförligt. Så är bl. a. fallet med den av Kellgren versifierade populära operan *Gustav Vasa*. Han skrev även ett antal historiska skådespel och komedier, däribland *Gustav Adolf och Ebba Brahe*, skildrande den bekanta kärleksförbindelsen dem emellan, vilket skådespel sedan av Kellgren omskrevs till opera, samt framför allt det berömda stycket *Siri Brahe och Johan Gyllenstierna*, i vilket Gustav på ett lyckligt

Gustav III.
Kopparstick av Floding efter porträtt av L. Pasch d. y. utfört 1772.

Digitized by Google

sätt och med god blick för scenens krav sammanfört motiv, hämtade från olika håll, till ett verkningsrikt lustspel med livlig handling, som han låter spela på historisk mark. Stundom har Gustav III nöjt sig med att lokalisera utländska stycken genom att lämpa dem efter svenska förhållanden. Gustav III författade också ett av akademien prisbelönt äreminne över Torstensson och var en framstående *vältalare.*

Kellgren.
Gravyr av J. F. Martin efter Sergels 1781 modellerade medaljong.

Johan Henrik Kellgren (född 1751, publicist, konungens sekreterare, † 1795), av sin motståndare Thorild kallad »behagens skald», är en betydande målsman för upplysningstidens idéer och den akademiska skolans mest framstående skald. Mer än någon annan av dess ledamöter genomgick han en utveckling till friare vyer och djupare känsla.

Kellgrens betydelse är flerfaldig. Han var sin tids mest ansedde smakdomare, en framstående satiriker, en utmärkt lyriker, en ypperlig prosaförfattare. Genom tidningen *Stockholmsposten*, vari han från år 1778 var medarbetare och vars

Digitized by Google

ägare och ledare han blev ett årtionde senare, »*var* och *verkade* han» — såsom Tegnér yttrat — »som *nationalvett*» och »slog de stora slagen, de blixtrande, för sanning, rätt och vett». I detta dagblad uttalade han politiskt frisinnade åsikter, slöt sig i filosofiskt avseende till Voltaire, bekämpade med förnuftets vapen vidskepelsen och vantron i deras många olika yttringar (bl. a. andeskåderiet och det därmed förenade mystiska ordensvurmeriet) samt utövade en vitter kritik, som för hyfsning och smak var av välgörande inflytande. Med *Thorild* utkämpade Kellgren en bitter strid, varom mera nedan. Under och efter denna strid vidgades emellertid alltmera hans blick både såsom tänkare, smakdomare och skald, och han ägnade uppmärksamhet även åt andra länders litteratur än Frankrikes, särskilt åt den nyvaknande danska.

Kellgrens skaldeverksamhet omfattar huvudsakligast *satir* och *lärodikt*, men han har också författat *rent lyriska* stycken av stort värde. Bland de dikter av Kellgren, som alltid skola leva, må nämnas de satiriska poemen *Mina löjen*, där författaren beler svagheterna hos olika samhällsklasser och slutar med de orden: »Då jag högt åt andra skrattar, jag åt mig själv i tysthet ler»; *Man äger ej snille för det man är galen*, ett mästerstycke av kraftigt näpsande satir, ett ord i sinom tid mot det än vidskepliga, än enfaldiga nitet för fördolda kunskaper och hemliga ordnar, vilket då var på modet just i de högsta samhällslagren, i vilken dikt skalden bland annat gjorde gällande, att därför att de stora andarna i ett eller annat avseende låtit komma sig dårskaper till last och snavat något fjät, borde icke vanligt folk inbilla sig bliva deras likar genom att härma deras svagheter; *Ljusets fiender* (efterbildning från tyskan), ett av de kvickaste styckena till förmån för »upplysningen», däri dennas ovänner visa sig vara just sådana, som av en eller annan anledning hava skäl att sky ljuset och älska den slöja mörkret kastar över deras

Digitized by Google

N:o 1.

Stockholms Posten.

Torsdagen d. 29 October 1778.

Sådan är Titeln af en skrift, til hwars utgifwande twänne gångor i wecka et Sällskap här i Staden förenat sig. Anledningen hå til och Innehållet af detta Blad äro twänne omständjgheter, hwarom det Allmänna äger rättighet, at nu strax fordra upljsning. I en tid, då genom den wisaste Konungas outtröttelige bemödande, et fordom i djupaste förnedring, willerwalla och fördärf störtadt Rike, upnådt högden af åra, ordning och wälmåga, i en så lycklig tid, tyckes ingen tiug wara lofwärdare, än at på alt möjeligt sätt föröka medlen til det allmänna nöje, öfwer Fädernes landets lyckeliga belägenhet, för hwars delande med Sin Höga Person, Kongl. Maj:t funnit för godt, at Rikets Ständer för det närwarande sammankalla. I en Monarchisk regering, där folket är endtledigat från alt bekymmer om egen wälfärd, där en arbetar och millioner njuta, är ingen ting farligare, än at lämna hopen åt den sysloslöshet, som en oafbruten sällhet nödwändigt medförer. Menniskan, wårfsam af naturen, har en sådan fasa för ledsgaden, denna förminskning af deß wareije, at hon hellre arbetar på at skada sig sjelf, än hon samtycker, at gjöra aldeles intet. Et trumpet och okunnigt folkslag, som fordom sysloſatte med Politiske twister, wanwårdat och föraktat Snillets läckra och oskyldiga nöjen, tyckes i sonnerhet tarfwa, at blifwa muntradt och uplyst. Detta är et ändamål, som några stilla Lärdoms-Idkare, brinnande af et upriktigt, fastän förhända wanmågtigt nit, at i sin mån bidraga til Regeringens wisa affigter, och öfwertygade, at kunskap är et lysande öfwerflöd, då den ej leder til medborgeelighet; hafwa föresatt sig med denna Skrifts författande. Andamålet är klanderlöst; deß winnande wore lyckeligt. Wi äga wäl förut flere Tidningar och Journaler; men til mästa delen inskränkte innom mindre rymliga gränsor, Dagligt Allehanda undautagit, som utan twifwel är öfwerhopat af et alt för stort förråd af ämnen, för at ej hindra sin Utgifware i det wal och skyndsamhet, hwarmed de böra framställas för Allmänhetens ögon. Wårt Blad, hwilket, som förut sagt är, har til affigt at gagna och behaga Läsare af alla särskilta Stånd och särskildt smak, kommer således at innehålla saker af alla slag, såsom de märkwärdigaste Ut- och Jarikes Tidningar, Bref, Reflexioner, Förslag, Anecdoter, små Poesier, Critiquer, m. m. Utom alt sådant, som wi sjelfwe samla och utarbeta, och för hwars duglighet wi gjöra oß answarige, tilbjuda wi oß, at utan betalning och oförfalskadt införa, hwad som hälst wäre Landsmän behaga oß tilsända *). At göra oß förtjente af et sådant förtroende, anse wi för wår skyldighet, at jämte en grubbelig tystnads i akttagande om Författarnes namn, så mycket mindre uphäfwa oß til granskare öfwer de skrifter, dem någon på egit answar wil låta införa, som Censors ämbetet långt för detta af en

*) Då det inlämnas i Holmbergs Boklåda; äfwen som derstädes emottages Rollificationer, til införande i detta Blad, emot lindrig betalning.

Faksimile av Stockholmspostens första nummer.

svagheter, samt den allmänt bekanta dikten *Dumboms leverne*, en löjligt godmodig framställning av snusförnuftigheten, med motiv hämtade ur en gammal fransk visa.

Av Kellgrens rent lyriska dikter, som utmärka sig för välljud och fin poetisk uppfattning, stå de högst, som härröra

Digitized by Google

från skaldens senaste år, beroende på förändrad livsåskådning och nya litterära intryck, framför alla *Den nya skapelsen*, vilket poem liksom bebådar en kommande, mera känslorik diktning. Kellgren besjunger här det nya ljus, som den nyfödda kärleken kastar över hela skapelsen, vilken i detta ljus synes som en fullkomligt ny värld, i alla sina mångfaldiga former återspeglande den älskades bild. En annan ädel sång från hans senare år är poemet *Till Kristina*, skrivet på orimmade jamber, i vilket han framställer sig under skepnaden av en trött levnadsvis, som dragit sig undan världens åsyn och finner tröst i naturen och glädje vid att se, huru kärleken med oupplösliga band binder två makars hjärtan.

Kellgrens poetiska förmåga användes, som nämnt är, även av konungen för utförandet av flera *dramatiska* utkast (t. ex. operorna *Gustav Vasa* och *Gustav Adolf och Ebba Brahe*). Bland många enskildheter av bestående värde, som i dessa operor förekomma, må exempelvis påpekas kören »Ädla skuggor, vördade fäder» i »Gustav Vasa».

Även såsom *prosaförfattare* har Kellgren anspråk på att räknas bland de mera framstående i vår litteratur. Hans artiklar i Stockholmsposten samt hans *Företal till Bellmans skrifter* tillhöra det bästa, som under upplysningstiden författades i Norden; de prosaiska noterna till »Man äger ej snille för det man är galen» samt hans *Strödda reflexioner* innehålla en mängd kvicka och tankedigra satser.

Levnad: *Johan Henrik Kellgren* var född i Floby prästgård i Västergötland, son av kyrkoherden Jonas Kjellgren, som själv var bondson. Fadern hade förut varit präst i Finland, där han genomlevat ett ödesdigert liv, i det att han blivit skild från sin första maka och åtalad, churu såsom oskyldig frikänd, för dråp å hennes fader. Sedan Johan Henrik besökt Skara gymnasium, sändes han med sin äldre broder till Åbo, där han efter några års studier år 1774 anställdes såsom docent i vitterheten. Länge stannade han dock icke i Finland, ty tre år senare, vid 26 års ålder, flyttade han till Stockholm såsom lärare i en enskild högadlig familj. Han var genom sina bidrag till Åbo tid-

Digitized by Google

ningar m. fl. blad föregången av ett gott skalderykte, och detta befästes ytterligare genom »Mina löjen» samt ett par poem, som vunnit pris i Vitterhetsakademien. I det vittra sällskapet »Utile dulci» kallades han till ledamot och sekreterare och var från år 1778, som ovan nämndes, medarbetare i tidningen Stockholmsposten. År 1780 utnämndes Kellgren till konungens bibliotekarie och fick snart uppdraget att samarbeta med honom i dramatik, vilket egentligen icke riktigt överensstämde med Kellgrens skaldelynne; han arbetade helst på egen hand och älskade ej att skriva »efter förelagd plan på förelagd tid». Kellgren upphörde aldrig att såsom publicist bibehålla sitt fulla oberoende av konungen, och han kom icke till honom i ett så förtroligt förhållande som t. ex. Leopold, liksom han föga deltog i hovlivet. — Såsom förut nämnts, inträder så småningom en förändring i Kellgrens författarlynne, han blir mera mångsidig, mera allvarlig. Man plägar räkna denna förändring från tiden närmast före 1790. (Samtidigt utvecklas ock hans politiska åskådning till ett utpräglat frisinne, som stod franska revolutionstidens idéer nära.) Redan år 1795 avled han efter en lång och plågsam sjukdom. Han var vid sin död blott 44 år — men om hans tid varit kort, hade den varit desto innehållsrikare. Han var en fin och ädel man, icke lätt tillgänglig, men för dem, som kände honom, öppnade han ett människovänligt och varmt hjärta. För vitterheten hyste han — såsom han själv sade — en verklig passion.

Karl Gustav av Leopold (född Leopoldt 1756, adlad, statssekreterare, † 1829) var den lärdaste av gustavianerna. På grund av att han levde långt in på 1800-talet, kom han att för den nya skola, som i dess början framträdde (fosforisterna), stå såsom det »gamlas» främste målsman och vart därför mer än någon annan föremål för denna skolas angrepp. Leopold deltog såväl i den kellgren-thorildska striden, i det han under Kellgrens sjukdom å hans och egna vägnar fortsatte kampen, som ock i försvaret av de gamla grundsatserna mot »nya skolan». Historien om Leopolds långa levnad är på visst sätt historien om upplysningslitteraturen i Sverige, ty han inverkade på den gestalt densamma hos oss fick, han bidrog kraftigt att göra den härskande, han överlevde dess fall.

Leopolds första skaldskap (under Gustav III:s tid) utgjordes av eleganta *erotiska sånger*, som skatta åt tidens smak och ej bäras av djupare känsla, *oden* i praktfull stil samt fint och behagfullt utförda, ömsom kvicka, ömsom högtidliga *skaldebrev*

Digitized by Google

(däribland flera skrivna till Gustav III under kriget). — Efter Gustavs död antog Leopolds lyriska poesi en mera lärodiktande och moraliserande prägel. En känd lärodikt av Leopold är skaldestycket *Predikaren*, som av samtiden mottogs med mycken

K. G. av Leopold.
Kopparstick av A. U. Berndes.

förtjusning. Här har Leopold i en vältalig form framlagt sin »vishetslära», som präglades av tidens deism och uppställde »dygden» såsom livets a och o, på samma gång den pessimistiskt skildrade den dygdiges lott i världen. Högst bland Leopolds allvarsamma dikter står det sköna stycket *Försynen*. Hans senare diktning visar förtrolighet med tysk tankelyrik

Digitized by Google

(Herder, Schiller o. a.). — Leopold anslog även i flera dikter en skämtsam ton, och utom satiriska poem (t. ex. sången till *Per Enebom*, *Byxorna*, *Mina nya rum*) äger man även från hans hand några sällsynt lediga skämtsamma berättelser på vers. En sådan är *Eglé och Annette*, där det enkla, lantliga hemmets stilla lycka framställes i motsats till den stora världens ofta tomma och fördärvliga förströelser.

Leopold har även uppträtt såsom *dramatisk* skriftställare, härtill särskilt uppmuntrad av Gustav III. Hans *Oden* — en framställning av orsaken till asarnas förmenta utvandring hit till Norden — med lätt dolda anspelningar på samtidens tilldragelser (Anjalaförbundet) — samt *Virginia* (som behandlar den bekanta tragiska händelsen ur Roms äldre historia under decemvirerna) tillhöra båda helt och hållet den fransk-klassiska tragediens stil, sådan denna utvecklats av Voltaire med starkt retorisk läggning. Han medverkade också vid Gustavs dramatiska arbeten. Leopold har skrivit en hel del kvicka små uppsatser på *prosa*, något av det yppersta vi äga av detta slag. Han är en spetsig och överlägsen polemiker.

Såsom tänkare och smakdomare har Leopold utvecklat en omfattande verksamhet och i ett klart och allmänfattligt språk framlagt sina åsikter. Särskilt är att märka hans avhandling om *smaken*. Leopold ivrade också för stadgande och reformerande av svenska språkets rättstavning.

Levnad: *Karl Gustav Leopoldt* föddes i Stockholm 1756, son av en tullförvaltare, och flyttade i barnaåren med sina föräldrar till Norrköping. Vid unga år röjde sig hans skaldegåva, och år 1778 offentliggjorde han ett ode vid kronprinsens födelse, vilket framkallade en ganska vass strid mellan honom och Kellgren. Efter denna strid offentliggjorde han icke på flera år någon dikt. Sedan han i Greifswald tagit magistergraden, erhöll han 1785 i Uppsala en bibliotekstjänst. Några utgivna dikter och kritiker fäste åter uppmärksamheten vid honom, och då han sökte bättre levnadsvillkor, lyckades det flera av tidens vittra män (bl. a. den med honom nu försonade Kellgren) att skaffa honom tillträde till Gustav III, vilken han genast intog till sin fördel. Leopold blev snart konungens handsekreterare och vän, vistades

Digitized by Google

till och med någon tid med honom i fält och stod i högsta gunst. Efter Gustavs död medverkade Leopold vid utgivandet av tidningen Extraposten samt fortsatte sin skaldeverksamhet. I motsats till de övriga gustavianerna stod han väl hos de nya maktägarna och uppvaktade även Reuterholm med hyllningsdikter. Efter statsvälvningen 1809 adlades han till *av Leopold*. Han deltog i strävandet för att skaffa Sverige en tryckfrihetsförordning. Under 1800-talet ägnade Leopold sig för övrigt alltmera åt filosofiska och språkliga studier, mindre åt skaldekonst. Han var från år 1810 föremål för »den nya skolans» skarpa anfall. Mot slutet av sitt liv blev Leopold blind och levde — i övrigt frisk till själen — de återstående åren såsom en vitterhetens patriark, »den blinde siaren Tiresias-Leopold».

Johan Gabriel Oxenstierna (född 1750, Gustav Fredrik Gyllenborgs systerson, Bergklints lärjunge, riksråd och riksmarskalk, † 1818) var en framstående målsman för den vid denna tid mycket omtyckta *beskrivande poesien*, varvid han dels följde inhemska förebilder (Creutz, Gyllenborg), dels utländska mönster. Han förstod att åt sin diktning förläna en egendomlig prägel av behag och prakt. Dock äro icke alltid tanke och känsla jämngoda med uttryckets glans. Hans mest bekanta skaldeverk äro den naturbeskrivande lärodikten *Skördarna*, en serie poetiska betraktelser över skördelivet och naturen, förhärligande i nio sånger åkerbrukarens liv, i tydlig avsikt att giva poetisk omklädnad åt de s. k. fysiokraternas (åkerbruksvännernas) ekonomiska läror, vilka Gustav III och Karl Fr. Scheffer hyllade, samt *Dagens stunder*, en dikt som i fyra sånger beskriver dygnets olika tider i deras egendomlighet och skönhet. Vackrast är i detta poem målningen av soluppgången, av mörkrets inbrott samt framför allt av natten i allt dess djupa allvar. Ett skämtsamt poem av mycket behag är *Disa*, vari lekfullt (i Voltaires och Wielands stil) behandlas sagan om den forntida ungmön, som genom sina kloka råd räddade landet från en hungersnöd.

Oxenstierna översatte mot slutet av sitt liv engelsmannen Miltons stora skaldeverk »Det förlorade paradiset», liksom man även från hans hand äger läsvärda *Dagboksanteckningar*

Digitized by Google

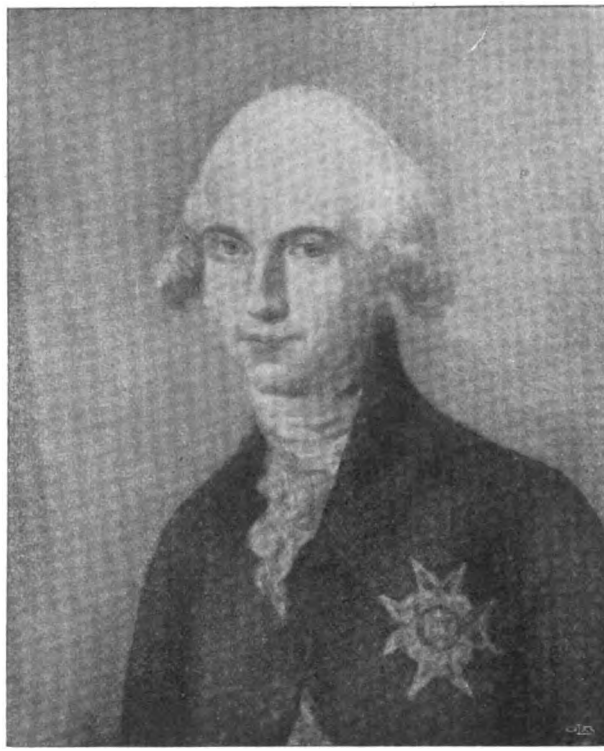

J. G. Oxenstierna.
Kopparstick av A. U. Berndes efter målning av K. F. von Breda.

Gudmund Jöran Adlerbeth (född 1751, riksantikvarie, statsråd, † 1818) vann tidigt Gustav III:s nåd och användes av honom såsom författare för teatern. Med hans opera *Cora och Alonzo* invigdes 1782 års teater, och hans *Ingjald Illråda* var ett av tidens berömdaste sorgespel. Men sin största betydelse för vår litteratur har Adlerbeth såsom översättare av de stora latinska författarna Vergilius, Ovidius och Horatius, vilka han under senare delen av sitt liv troget tolkade i urskriftens versmått, därmed tillika givande den första säkra framställningen av grunderna för den svenska metriken.

Digitized by Google

— Han har ock efterlämnat märkliga *Historiska anteckningar* om sin samtids händelser samt en skildring från den resa i Italien han företog med konungen.

Mer än någon annan av de gamla »gustavianerna» följde Adlerbeth med utvecklingen såsom bland annat hans metriska tolkningar visa.

Nils von Rosenstein.
Samtida gravyr.

Nils von Rosenstein (född 1752, kronprins Gustav Adolfs lärare, titulär landshövding. statssekreterare, † 1824), Kellgrens medhjälpare och förtrogne i striden för upplysningen, var en för sin tid utmärkt prosastilist. Han utövade såsom Svenska akademiens sekreterare, såsom främjare av upplysningsfilosofien samt även genom sitt personligt välvilliga förhållande till de flesta av tidens författare icke ringa inflytande på litteraturen. Tegnér kallade honom »*bandet* uti sångens krans». Rosensteins för sin tid viktiga populärfilosofiska arbete om *Upplysningen* utkom under Gustav Adolfs förmyndarregering och väckte då betänkligheter hos de makthavande.

Digitized by Google

Magnus Lehnberg (född 1758, † såsom biskop i Linköping 1808) är den förnämste målsmannen för tidens akademiska vältalighet. Hans äreminnen utmärka sig mera för oratorisk prakt än för historiskt värde, liksom hans predikningar, som utgåvos först efter hans död, mera äga förtjänsterna av klarhet och ädelhet i formen än något synnerligt djup i framställningen av religionens läror. Ett fromt och fördragsamt hjärta lyser dock överallt igenom.

Till den akademiska kretsen kan ock räknas »akademiens osynliga ledamot»

Anna Maria Lenngren (född *Malmstedt* 1755, gift 1780, † 1817). Fru Lenngren torde jämte Bellman vara den bland våra äldre skalder, som bäst lyckats bevara sin popularitet. Härtill bidrager såväl arten av de ämnen hon behandlar, vilka i allmänhet ligga inom det vardagliga livets område, som framför allt hennes mästerliga och i hög grad originella framställningsgåva. I en invokation till skaldeguden bönfaller hon, att han måtte skänka henne:

tonen *egentlig* för koja och slott,
klarhet och *sanning*,

och hon har därmed kännetecknat arten av sin diktning. Hon representerar upplysningstidens bästa sidor: *klarhet* och *vett*, parade med ett glatt lynne och ett gott hjärtelag. Man finner i hennes skaldskap det goda hemmets och familjelivets betydelse hävdad, dels indirekt genom dråpliga satirer över de flärdfulla och ytliga hemmen, dels omedelbart genom idylliska skildringar av lyckan. I allmänhet äro idyllen och satiren de områden, inom vilka hennes skaldskap rör sig, och ej sällan förenas de i samma dikt. En ovanlig kvickhet kryddar på det allra behagfullaste hennes poesi. Hennes poetiska stil är enkel och konstlös samt utmärker sig för förmågan att i få, träffande ord teckna en situation eller en figur. Det korta, knappa men slående i uttryckssättet har gjort, att många hennes verser citeras såsom »bevingade ord».

Digitized by Google

Det ovan sagda gäller dock företrädesvis fru Lenngren, sådan hon framträdde i sin fulla mognad åren närmast efter Gustavs död. Den ogifta *Anna Maria Malmstedt* odlade olika vitterhetens grenar, översatte bland annat en del operatexter, skrev tillfällighetsdikter och ett episkt poem i Creutz' stil samt

Anna Maria Lenngren.
Kopparstick av A. U. Berndes.

även flera satirer, vilka antydde hennes rätta område, t. ex. den märkliga *Tekonseljen*, däri hon livligt och kraftigt satiriserar över fruarnas småskvaller och hushållsgnat. Hon försvarade under denna tid tappert »kvinnokönets rätt till vittra övningar och till större utrymme för själens förmögenheter». Efter sitt giftermål (1780) med dåvarande sekreteraren Lenn-

Digitized by Google

gren, medarbetare i Stockholmsposten, upphörde hon att skriva under namn men fortfor dock med sin diktning och offentliggjorde en skara epigram, smärre satirer, lättare skämt och sällskapsvisor, dels original, dels översättningar från franska författare.

Så småningom — delvis under påverkan från den samtida dansk-norska vitterheten och från mannens medarbetare Kellgren — utvecklade hon sig till den utmärkta satiriska och idylliska skaldinna, som så högt beundrades. Under de sista åtta åren av 1700-talet bringade Stockholmsposten en efter annan av de förträffliga dikter, som skapat hennes odödlighet, och fastän de meddelades utan namn, blev det snart en offentlig hemlighet, att de härrörde från fru Lenngren, »den forna mamsell Malmstedt», och den gamle Gyllenborg bragte på Svenska akademiens högtidsdag år 1797 en versifierad hyllning åt »näktergalen, som fåfängt dolde sig i skuggan».

Bland hennes poem från denna tid märkas följande med idyllisk tonklang: *Pojkarne*, *Källan*, *Eklog*, *Slottet och kojan*, som skildrar lyckan i dalen i motsats till stormen på höjderna, samt *Den glada festen*, i vilken lämnas en idyll av oförliknelig fägring från en prästgård på landet.

Av satiriskt skaplynne äro bland andra följande: *Grevinnans besök*, som riktar sin udd mot kryperiet för de förnäma och mot nedlåtenheten, *Fröken Juliana*, *Porträtterna*, som satiriserar bördsstoltheten, samt de ypperliga komiska skildringarna *Biografi*, *Min salig man*. En travesterande framställning av den olympiska gudaskaran äga vi i *Kärleken och dårskapen*

En lärodikt, åt vilken man givit nog stor betydelse, är »*Några ord till min kära dotter*», vari hon, måhända på grund av egen bitter erfarenhet, meddelar en följd halvt satiriska klokhetsregler åt sitt kön.

Efter år 1800 skrev fru Lenngren endast enstaka dikter.

Digitized by Google

Levnad: *Anna Maria Malmstedt* var dotter av docenten, sedermera titulärprofessorn M. Malmstedt i Uppsala och föddes, medan föräldrahemmet led stor nöd, i det fadern sasom misstänkt för herrnhutism vid denna tid var förbjuden att utöva sitt lärarkall och därmed avstängd från möjligheten att förtjäna sitt uppehälle. Senare ljusnade det dock för honom; dottern uppväxte i ett lyckligt, om än torftigt hem och erhöll av sin fader en lärd uppfostran. Genom de översättningar av operor, som hon utförde på högt uppdrag, kom hon i beröring med Stockholms litterära kretsar samt med hovkretsarna. Dock torde hon ha fått lida åtskillig smälek från håll, där man ogillade, att kvinnor ägnade sig åt lärdom och vitterlek, och detta var måhända anledningen till att hon efter sitt giftermål skrev anonymt, att hon »gömde lyran under sitt sybord» och särskilt lade an på att synas prosaisk. Hon var såsom husmor ett »mönster för sitt kön», skötte sina husliga plikter ej blott med trohet utan med nöje. Utmärkt och älskvärd värdinna, samlade hon kring sitt tebord de akademiska författarnas krets. Hennes enskilda liv var ädelt. Hennes senare år förbittrades av svåra kroppsliga lidanden, som hon bar med tålamod och stor själsstyrka. »Det är visst», skriver Choræus, »att fru Lenngren i sitt hus väcker lika mycken vördnad som hennes skaldestycken beundran. Man måste bli kär i detta enkla, anspråkslösa och goda väsende.»

»Gitarrn är stum på Bellmans fattiggrav,
den sprungna bågen läggs på Kellgrens kista,
då är det *hon*, som fängslar land och stad
med några verser i ett tidningsblad.»

(Snoilsky.)

---

b) *Komiska diktare.*

Utanför den akademiska kretsen, icke uppträdande i direkt opposition mot akademien men sjungande fritt och utan regeltvång, fortfor **Bellman** även under detta tidevarvs första skede att dikta.

Olov Rudbeck (född 1750, sonsons son till Atlantikans författare, död såsom ung kanslist 1777) skrev bland annat den komiskt parodiska hjältedikten *Boråsiaden*, som skämtsamt skildrar ett bondupplopp i Västergötland.

Karl Israel Hallman (född 1732, någon tid tjänsteman, död 1800) författade flera parodiska lustspel, bland dem *Kasper och Dorotea*, samt (sannolikt efter plan av *G. M. Armfelt*) det täcka sångstycket *Tillfället gör tjuven*, den första svenska vådevill, en behaglig dramatisk bild av lantligt folkliv.

Digitized by Google

Olov Kexél (född 1748, teatersekreterare, † 1796) författade och översatte flera lustspel, bland vilka, efter en fransk förebild, den kvicka, ytterst populära karaktärskomedien *Kapten Puff eller storprataren*, i vilken han lyckligt satiriserade det onyttiga politiska kannstöperiet och pratsjukan.

Karl Envallsson (född 1756, notarie, † 1806) riktade svenska teatern med inemot ett hundratal lustspel och sångstycken, av vilka dock den övervägande delen var översättningar och bearbetningar. Mest känt är bland dessa det muntra sångspelet *Kronofogdarna eller slåtterölet*, som ännu i våra dagar uppföres.

Gustav von Paykull (född 1757, kansliråd, † 1826) författade år 1785, såsom ung hovjunkare, i Molières stil den kvicka sedekomedien *Ordensvurmen*, riktad mot de mystiska ordnarna; dess uppförande förbjöds på anstiftan av hertig Karl.

---

c) *Oppositionen mot förståndsbildningen: Känslosvärmeri och naturdyrkan.*

Om den akademiska kretsen närmast representerade förståndsupplysningen, den voltaireska tankeriktningen och den franska smaken, så fick känslosvärmeriet, den rousseauska strömningen och den därmed sammanhängande mindre »regelbundna» smaken med dess Sturm und Drang sina målsmän i *Thorild* och *Lidner*.

Tomas Thorild (född 1759, juris kandidat, landsförvisad 1793, † såsom professor och bibliotekarie vid universitetet i Greifswald 1808), uppträdde såsom fiende mot allt regeltvång och gjorde — visserligen ensidigt — krav på en friare och tillika mera sublim riktning i diktkonsten än den, som fransk-klassiciteten medgav, hänvisande till Rousseau, Ossiansdikten samt tyskarna Klopstock och Goethe.

Såsom skald är Thorild av jämförelsevis mindre betydelse, hans diktning är föga formskön och lider av oklarhet samt svulst. Företrädesvis är det såsom *tänkare*, *kritiker* och *prosa-*

Digitized by Google

stilist Thorild utövat en både betydelsefull och förtjänstfull verksamhet. Hans lynne var på alla håll reformatoriskt, han var son av den tid, varunder franska revolutionen mognade. Känslans och naturens rätt ville Thorild göra gällande på

Thorild.
Samtida kopparstick.

alla områden: i religion, moral, politik och vitterhet; och med glödande iver, en djärvhet, som trotsade allt, och en hög uppskattning av sin egen förmåga gick han i striden mot det bestående. Han sade sig hava blott *en* tanke: »att förklara hela naturen och att vilja omskapa hela världen».

Digitized by Google

Det var emellertid ett *poetiskt* försök, som gav anledning till den thorild-kellgrenska striden, oaktat skaldekonsten för Thorild var något underordnat i förhållande till filosofien. Thorild, som år 1781 flyttat till Stockholm, tävlade detta år i sällskapet Utile dulci (vars ledande själ Kellgren då var) bland annat med ett större, i metriskt avseende underhaltigt, orimmat skaldestycke, *Passionerna*, som erhöll blott ett mindre pris, varvid uppgavs såsom medverkande orsak till att det icke belönats med första priset, att det var författat i ett »orimmat daktyliskt verslag, stridande mot den i vitterheten godkända smaken». Mot detta något inskränkta underkännande av den orimmade versen — en åsikt som Kellgren snart övergav — inlade Thorild en berättigad gensaga och avsade sig det tilldömda priset, varvid han även kritiserade regeltvånget i allmänhet. Kellgren svarade dels med allvarliga, dels med skämtsamma uppsatser, i det han bemötte Thorilds förakt för alla smaklagar och på ett lyckat sätt drev gäck med hans egendomliga, avbrutna skrivsätt. Striden, som nog mycket urartade till småaktigheter, fortfor nu dels i Stockholmsposten och — från Thorilds sida — i den av honom år 1784 utgivna politiska tidskriften *Nya granskaren*. Denna tidskrift, vars huvudsyfte var att utveckla idéerna om en obegränsad folkfrihet samt övriga den gryende revolutionstidens tankar, innehöll nämligen också flera mer eller mindre skarpa utfall mot Kellgren, som emellertid icke besvarade dem. Samma år utgav Thorild en mycket grovkornig *Straffsång* mot Kellgren.

Striden avstannade nu i sju år, och Thorild vistades någon tid dels i Uppsala, där han studerade juridik, dels i England, sysselsatt med dristiga planer på statsreformernas område. Då han, efter att dessa planer gått i kvav, återkom till Stockholm år 1790, flammade stridslågan ånyo upp. Det var i sin *Kritik över kritiker, med utkast till en lagstiftning i snillets värld* (1791),

Digitized by Google

som Thorild gjorde det nya anfallet. Nämnda skrift, som röjer stor genialitet och är rik på nya, djärva och djupsinniga sanningar, blandade med en mängd vågade satser och hugskott, uttalade i en glänsande och gnistrande stil, kan betraktas som Thorilds viktigaste arbete på prosa. Kellgren anmälde med långt mera beröm än klander första häftet men blev emellertid föremål för nya beskyllningar för »orättfärdig kritik» i de följande häftena. Då Kellgren var sjuk, utkämpade Leopold — som förut stått i vänligt förhållande till Thorild — striden i hans ställe. En mängd skrifter, flera av ganska stort värde, växlades dem emellan även i andra ämnen än vittra, och striden fortfor, till dess Thorild — med anledning av en till hertig Karl dedicerad skrift, »*Ärligheten*», som ansågs innehålla politiska irrläror — landsförvisades på fyra år och för alltid utflyttade till Tyskland. Här fortsatte han till en början sitt svenska författarskap. I sin skrift *Rätt eller Alla samhällens eviga lag* utvecklade han emellertid åskådningssätt, vitt skilda från hans förra, och angrep republikanismen och läran om massans herravälde. I Greifswald, där Thorild nu slutligen bosatte sig, ägnade han sig mera uteslutande åt filosofien och författade i detta ämne arbeten på latin och tyska.

Levnad: *Tomas Thorild*, vars levnadshändelser i det föregående redan blivit antydda, var född i Svarteborg i Bohuslän, son till en länsman. Han hette egentligen *Thorén* och antog först 1785 det namn, som han sedan gjort ryktbart. Genom välvilliga människors hjälp sattes han i tillfälle att studera, först vid Göteborgs gymnasium, sedan vid Lunds akademi, där han bland andra kom i beröring med sin »landsman» Lidner. Vid 22 års ålder flyttade han med djärva framtidsplaner till Stockholm, där han under några år deltog i den ovan skildrade striden. Efter att åren 1787—1788 hava vistats i Uppsala, varest han bl. a. disputerade i konungens närvaro på ett sätt, som väckte dennes synnerliga intresse, begav han sig till England för att söka åstadkomma »världsreformen», men hans skrifter väckte där ingen vidare uppmärksamhet, han själv råkade slutligen i bysättningshäkte, varifran en svensk filantrop utlöste honom; missnöjd återvände han till Sverige för att ånyo kasta sig in i litterära fejder. Hans oförsiktiga skriftställeri råkade väcka hertig Karls skuggrädsla, och själve Reuterholm, som var Thorild

Digitized by Google

välbevågen (båda sympatiserade med Rousseau), mäktade icke avvärja hans åtalande. Den landsflykt, vartill han år 1793 dömdes, kom honom emellertid icke illa till pass; den åtföljdes efter någon tid av en fast anställning vid det svenska universitetet i Greifswald, vilken Reuterholm utverkade åt honom, och han erhöll nu en jämförelsevis angenäm och lugn ställning. Från Sverige följdes han av sin käresta, som något år senare blev hans brud. Han avled 1808.

Thorild var full av lågande nit för släktets lycksalighet, med ett klart förstånd förenande en stark och lättrörd känsla. Men han hade tillika en naiv mening om sin egen omätliga storhet och förblandade ofta sig själv med de sublima mål, för vilka han stred. Detta bidrog i sin mån till att han kom att sakna självbehärskning och självkritik.

Benkt Lidner (född 1757, † 1793), »de ömma känslornas skald», är den förnämste representanten för denna tids känslodikt i vårt land; han är målsman och i visst avseende offer för den strömning, som med Rousseau (och Goethes Werther) oinskränkt avgudade den naturliga *känslan* och satte den såsom enda ledstjärnan för allt mänskligt görande och låtande. I liv och diktning var han emellertid utan styrsel och sans; hans rika begåvning fick icke sin rätta växt. Grunddraget i hans diktning är elegiskt, men han rent av frossar i sin sorg. Redan under studieåren uppställde han satsen: »I tårar vällust», och denna tanke besjälar såväl hans diktning som hans liv. Han sjöng:

»Ej efter namnet skald jag ärelysten far,
min enda stolthet är, att jag ett hjärta har.»

Lidner förenade med detta sitt otyglade känslosvärmeri en rik fantasi. I praktfulla verser lämnar han ömsom djupt rörande, ömsom häftigt uppskakande skildringar, vilka emellertid icke sällan sakna plan och ordning. I Lidners skaldskap såväl som i hans liv låg det något brutet och halvt. Man har träffande liknat honom själv och hans diktning vid eolsharpan, som än förnimmes i de ljuvaste toner, än i de mest hjärtslitande klagoljud, men som osjälvständigt drives till båda av vindarnas tillfälliga ankomst, styrka och växling.

Hans bästa, mest kända alster, på sina ställen något av

Digitized by Google

det sublimaste i svensk poesi, är *Grevinnan Spastaras död*. Detta poem skildrar i en dystert präktig lyrik en sann händelse, som inträffat i Messina år 1783: en skön, tjugutvåårig grevinna, vilken själv nyss räddats ur lågorna, störtar sig åter in i dem för att frälsa sitt barn och omkommer därvid.

Av hans övriga arbeten förtjäna nämnas *Året 1783*, ett pärlband skildringar av minnesvärda händelser under det tilländalupna året, samt hans till operatext avsedda drama *Medea*, där han behandlar det bekanta euripideiska ämnet om Medeas hämnd på sin trolöse make och hennes mord på deras barn. (I denna opera förekommer den bekanta krigssången »*O, yngling, om du hjärta har!*»). Hans sista mera betydande arbete är den episk-lyriska dikten *Yttersta domen*, som emellertid är mycket ojämn och vars fortsättning ej motsvarar dess stolta början.

Benkt Lidner.
Samtida kopparstick.

Levnad: *Benkt Lidner* föddes i Göteborg, där fadern, som tidigt dog, var organist. Han väckte redan som gymnasist uppmärksamhet för sin skaldegåva. (Historien om den »lidnerska knäppen» är apokryfisk.) Ett par år studerade han i Lund, där hans begåvning likaledes beaktades. Dock måste han — tvivelsutan på grund av mindre ordentligt leverne eller någon förseelse — lämna Lund, just då han stod i begrepp att disputera över en juridisk avhandling; han sändes nu (1776) såsom jungman till Ostindien men rymde från skeppet i Kap och vände genast åter till hemorten. Han begav sig därefter till tyska universitet

Digitized by Google

(närmast Greifswald) och återkom 1779 till Stockholm, där han utgav en samling fabler och väckte uppmärksamhet vid hovet. Hans levnadssätt var dock mindre ordentligt, och konungen beslöt då låta honom företaga en utländsk resa för att stadga sig och utbilda sin skaldegåva. Han sändes först till universitetet i Göttingen, där han torde tagit intryck av den rådande »Sturm und Drang»-stämningen, och kom därifrån till Paris, varest han ställdes under uppsikt av den svenske ministern, skalden Creutz. Emellertid ådagalade han även här karaktärslöshet och lättsinne (det påstås, att han tillägnade sig sin ministers både klädespersedlar och verser), och han måste åter färdas hem (1782). Under de närmast följande åren, då han levde dels i huvudstaden, dels som informator på landet, utgav han sina mest kända arbeten, som gjorde lycka men icke kunde skaffa honom någon fast anställning. Hans levnadssätt förblev nämligen otyglat, och han förföll till dryckenskap. Förgäves sökte han en sekreterarbefattning hos konungen. Sjunken i elände, skyllde han motgångarna på yttre omständigheter och önskade sig bort. Han reste till Finland, där han förde ett trubadurliv som snyltgäst på olika herrgårdar. Under denna tid utbröt kriget (1788); han funderade något på att deltaga däri men nöjde sig med att besjunga den finske soldaten. Detta år gifte han sig med en fyra år äldre finsk fröken Jaquette Hastfehr, som överflyttade sitt svärmeri för *poeten* Lidner på den mindre angenäma *personen*. Hösten 1789 for han över till Stockholm, där han tillbragte sina sista år i nöd och elände. Bland andra var nu Rosenstein honom en ädel och hjälpsam beskyddare. Kort före sin död fick han av hertig Karl den efterlängtade titeln av »k. sekreterare».

De båda vänner, som till det sista mäktade uthärda hans besynnerligheter, voro Thorild och Bellman. Den senare hopsjöng betalningen för hans begravning med en improviserad dikt.

Karl August Ehrensvärd (född 1745, överamiral i första slaget vid Svensksund, generalamiral, framstående tecknare, † 1800) var en mångsidigt verksam, snillrik personlighet, som även inskrivit sitt namn i vår litteraturs hävder genom tvenne arbeten på konstlärans område, *Resa till Italien* och *De fria konsters filosofi*. I dessa skrifter, avfattade i en kort, träffande, om än något orakelmässig stil, har Ehrensvärd utvecklat sina originella, tankerika åsikter, därvid han ådagalägger en djup och framsynt uppfattning av skönheten och en brinnande entusiasm för antikens konst i anslutning till den riktning, som på kontinenten äger sin förnämste målsman i Winckel-

Digitized by Google.

K. A. Ehrensvärd.
Samtida porträtt av J. Juel(?). På Tosterup.

mann. Han har också kallats en »efterboren hellen», men det ligger onekligen, trots snilleblixtarna, de träffande slagorden, av vilka flera blivit »bevingade», och kvickheten, något ofullgånget i hans framställning.

---

d) *De yngre »gustavianerna».*

Bland de skalder, som framträdde kort efter Gustav III:s död, var

Frans Mikael Franzén (finne, född 1772, † såsom biskop i Härnösand 1847) den, som lade i dagen största ursprungligheten. Året efter Gustavs död, just då Kellgrens sol var i nedgång, framträdde i Stockholmsposten Franzéns första dikter, vilka väckte uppmärksamhet för en ren, oskuldsfull och mild

Digitized by Google

ton. En bland de första, den senare omarbetade *Människans anlete*, ett inlägg mot den materialistiska världsuppfattningen, erhöll det varmaste lovord av Kellgren. Franzén, som i sin lyrik var påverkad av den mera innerliga tyska lyriken, skilde sig i flera avseenden från den svensk-akademiska stilen, men

F. M. Franzén.
Samtida kopparstick.

han rönte dock från detta håll uppmuntran, särskilt för sin *Sång över Creutz*, oaktat just i denna dikt Franzéns poesi visade sig djärv och oberoende av »alla fastställda regler» i tanke och uttryck. Han övertalades dock att modifiera dikten i mera akademisk smak, innan den offentliggjordes. Från Franzéns yngre år härrör även en stor del av de fagra lyriska kväden, i vilka en egendomlig, rent idyllisk, fridsam världsåskådning avspeglar sig, sådana som *Till Selma* (inlednings-

Digitized by Google

sången till diktcykeln »Selma och Fanny», som fullbordades och sammanfattades till ett helt först på 1820-talet), vidare *Den gamle knekten* (sedermera omarbetad), en poetisk teckning av en gammal krigare, som täljer sina minnen från Karols tid och senare dagar, ett par av hans *Tidsbilder* och flera andra. I de sånger, i vilka han besjunger den jordiska glädjen, t. ex. hans dryckesvisor *Champagnevinet*, *Till en yngling* (»Goda gosse, glaset töm») och *Glädjens ögonblick* (»Sörj ej den gryende dagen förut»), parar sig skälmsk glädje med oskuldsfullt behag.

Franzéns vittra sympatier voro ursprungligen snarare hos den nyvaknande tyska skaldekonsten och hos Englands klassiska diktning (hans första dramatiska försök voro påverkade av Shakspere) än hos de hävdvunna franska mönstren. Men om han än ägde vissa förutsättningar att varda nydanare i vår vitterhet, var han å andra sidan ej kallad till stridsman. Han fortfor icke på den stråt, som han inslagit, utan blev alltmer akademisk i sin alstring. Vid sekelskiftet antager hans poesi en lärodiktande prägel.

Under sin senare verksamhet — långt in i nästa skede — fortsatte Franzén sin lyriska diktning (de religiöst stämda »Fannysångerna» samt utmärkta *psalmer*, av vilka 23 intagits i 1819 års psalmbok). Hans större episka och dramatiska skaldeverk äro föga lyckade. Det är såsom den enkla *visans* målsman han företrädesvis skall leva.

I sin egenskap av sekreterare i Svenska akademien författade han ett antal välskrivna minnesteckningar.

Levnad: *Frans Mikael Franzén* var son av en handelsman i Uleåborg och född 1772. Sjuklig och svag som barn, utvecklade han ovanliga själsgåvor och röjde tillika en sällsynt oskuldsfull karaktär. Först bestämd för studier, vistades Franzén hos den store finske vetenskapsmannen Porthan. Då fadern avled, måste emellertid den unge Franzén biträda sin moder i handeln. Mitt ibland tjärtunnor och andra handelsvaror spirade dock hos honom ett öppet sinne för poesi, närt av hemmets och familjelivets fridfulla behag och av kärleken till hans moder. Snart lämnade emellertid Franzén åter handeln för

Digitized by Google

studierna, blev en av Porthans bästa lärjungar och promoverades 1789 i Åbo, varest han kort därefter blev docent. År 1793 väckte han uppmärksamhet genom sina dikter i Stockholmsposten; efter en utländsk resa, bl. a. till Paris, anställdes han som bibliotekarie och professor vid det finska universitetet. Sedan Finland avträtts till Ryssland, överflyttade Franzén (som valts till ledamot av Svenska akademien efter Gyllenborg och kallats till kyrkoherde i Kumla i Närke) år 1811 till Sverige. Sedan blev han kyrkoherde i Stockholm samt tjänstgjorde under ett årtionde såsom Svenska akademiens sekreterare, intill dess han år 1834 tillträdde biskopssysslan över Härnösands stift, som han innehade till sin död, 1847.

Johan David Valerius (född 1776, ämbetsman, † 1852) vann pris för lärodikter och oden i den akademiska smaken (t. ex. *Tålamodet*). Dessa hans dikter, rika på slående antiteser, vunno på sin tid mycket erkännande men äro nu mindre lästa. Dessutom är Valerius en av målsmännen för den glada, torroliga »sällskapsvisan», ett diktslag som på denna tid var mycket omtyckt och som särskilt i de yngre gustavianernas krets hade flitiga odlare. Bland hans »*Visor och sångstycken*», som till stor del äro efterbildningar, förekomma några, som varit och äro högst populära, t. ex. *Vårvisa* (»Kom, sköna Maj, och blicka»), *Skeppsfarten* (»Jag hälsar dig, fredliga flagga») m. fl.

Mikael Choræus (finne, född 1774, präst, † 1806) erhöll pris av Svenska akademien för retoriskt hallna dikter men lever i eftervärldens hågkomst förnämligast genom några elegiskt stämda poem: *Ankans visa*, *En tanke på min egen grav* m. fl. I vissa dikter visar han släktskap med sin landsman Franzén.

Axel Gabriel Silverstolpe (född 1762, riddarhussekreterare, † 1816, utmärkt för sin redbara och rättrådiga karaktär såsom politiker och enskild man) är författare till några ädelt tänkta lärodikter och en del lyckliga skämtsamma sagor och satirer, besläktade med Leopolds och fru Lenngrens, samt förträffliga sällskapsvisor (t. ex. »Menar du, min bror, att den är säll»). Han var ock verksam som skriftställare på det populär-filosofiska området i upplysningstidens riktning och som politisk skribent samt deltog i författandet av 1809 års grundlagar.

Karl Lindegren (född 1770, sekreterare vid teatern, död på gäldstugan 1815), i liv och diktning representant för den sentimentala hallningslösheten, skrev bl. a. några mycket väl mottagna dramer i

Digitized by Google

den då så populäre tysken Kotzebues stil; särskilt blev *Den försonade fadern* ett av sin tids mest omtyckta repertoarstycken.

Till de yngre gustavianerna kan även **Johan Olov Wallin** räknas i sitt världsliga skaldskap; hans mest betydande verksamhet, såsom psalmist, faller emellertid under nästa skede.

---

e) Såsom *prosatörer* verkade, utom förut omnämnda, förnämligast följande:

Benjamin Höijer (född 1767, † såsom professor i filosofi i Uppsala 1812), en av Sveriges skarpsinnigaste tänkare, var den mest framstående målsmannen för de nya idéer, som nu började tränga fram. Slutande sig i sin filosofiska ståndpunkt närmast till tyskarna Kant och Fichte — ehuru fullt självständig —, framlade han sina tankar i ett klart, flärdlöst och bestämt språk, ett mönster av vetenskaplig stil. Särskilt att beakta äro hans kritiker i dåtida tidskrifter och hans uppsatser om ett pragmatiskt avhandlingssätt i historien. Såsom ovan är antytt, förföljdes han av regeringen på grund av sina frisinnade åsikter i filosofi och politik (han var bland annat medlem av den s. k. »juntan», en politisk litterär krets i Uppsala, som sågs med oblida ögon av de maktägande) och förbigicks

Benjamin Höijer.
Samtida litografi.

Digitized by Google

vid befordringar, till dess han efter statsvälvningen 1809 erhöll den lärostol, vartill han såsom landets mest betydande tänkare länge ansetts självskriven. Endast ett par år fick han emellertid verka på denna plats, i det han avled redan vid 45 års ålder. Han utövade mäktigt inflytande på en del av ungdomen i Uppsala (Geijer, Hammarsköld o. fl.).

Jonas Hallenberg (född 1748, rikshistoriograf, riksantikvarie, † 1834) var tidens märkligaste historiske skriftställare men rönte varken av de styrande eller allmänheten tillbörligt erkännande. Hans *Gustav II Adolfs historia*, byggd på gedigna forskningar, avbröts på grund av bristande uppmuntran med femte bandet (1796).

Karl Kristoffer Gjörwell (född 1731, bibliotekarie, bokförläggare, † 1811) hade redan under frihetstiden börjat sin flitiga verksamhet såsom utgivare av tidskrifter och samlare av historiska urkunder samt fortsatte denna verksamhet med oförminskat nit, om än icke alltid med skarp kritik, till sin död.

Georg Adlersparre (född 1760, den bekante statsmannen och krigaren, statsråd, † 1835) var utgivare av tidskriften *Läsning i blandade ämnen* (1797—1801), i vilken tidens mest frisinnade skriftställare funno ett organ för sina uppsatser i litterära, politiska och ekonomiska frågor. (Tidskriften kallades vid hovet »Läsning i brännbara ämnen».)

Gustav Abraham Silverstolpe (broder till skalden Ax. Gabriel Silverstolpe, född 1772, docent och bokhandlare, förvisad från Uppsala på grund av »musikprocessen» 1800, sedan lektor och kyrkoherde, † 1824), Höijers och Hans Järtas vän, medlem av »juntan», utvecklade likaledes under 1790-talet en betydelsefull verksamhet genom sina tidskrifter *Litteraturtidning* och *Journal för svensk litteratur*, i vilka nya åsikter i vetenskap och konst framträdde, och utövade härigenom inflytande på sin samtid.

Digitized by Google

Det nya statsskickets tid.

I. Tiden 1809—1830.

Översikt.

Efter det olyckliga kriget mot Ryssland, som slöt med Finlands förlust och följdes av 1809 års statsvälvning och föreningen med Norge, börjar ett nytt skede ej blott i vår politiska historia utan ock i vår odlings hävder. Under välsignelsen av en lång fredstid — dittills utan motsvarighet i Sveriges historia — uppblomstrar en ny lysande kulturepok.

De rörelser, som framträdde i hela Europa efter det napoleonska väldets fall, kastade sina böljor även hit. Upplysningstidens läror trängdes tillbaka; inom statsliv, vetenskap och litteratur inträdde en reaktion mot den föregående tiden; nya åskådningssätt gjorde sig gällande.

Nationalitetskänslan väcktes till liv i alla länder såsom en gensaga mot den franska revolutionens lära om alla människors allmänna brödraskap och framför allt dess frukt: det napoleonska försöket att bilda ett världsvälde. Det politiska *återgångssträvandet*, som i utlandet företrädesvis framträdde under »den heliga alliansens» tecken, erhöll här en viss motsvarighet i en reaktionär och ljusskygg politik hos en del av de makthavande och fann målsmän inom vetenskap och litteratur (»den historiska skolan», »ultraismen»), ehuru gensagor riktades däremot från flera vägande håll.

Tidens kultur, som står i starkt beroende av den tyska *nyromantiken*, visar framför allt ett bakslag mot förståndsupplysningen; inom det religiösa livet framträder en varmare och innerligare uppfattning, inom vetenskaperna odlas med särskild förkärlek filosofien (i idealistisk riktning) och historien med dess bigrenar, och inom vitterheten blir nyroman-

Digitized by Google

tikens hävdande av fantasiens och känslans rätt härskande, i motsats till det föregående tidsskedets övervägande förstånds-diktning.

Striden mot den äldre smaken, som ägde sina målsmän i de akademiska kretsarna, blev hos oss rätt långvarig. Den ägde sin utgångspunkt i en alltmera förtrolig bekantskap med den tyska litteraturen. Förut är nämnt, att denna litteratur redan beaktats och efterföljts under det förra skedets senare årtionden, liksom den tyska filosofien här funnit en samsläktad efterföljare. Den tyska nyklassicismen och humanismen med Goethe och Schiller vinna nu alltmera efterföljd och ha påverkat flera av det nya århundradets mäktigaste andar hos oss. Men därjämte hade i Tyskland uppstått en ny skaldeskola, de s. k. *nyromantikerna* (Tieck, bröderna Schlegel, »Novalis» m. fl.). Såsom ideal uppställde de dels de *sydromanska* folkens vitterhet (Dante, Ariosto, Camoëns, Calderon, Cervantes), dels Shaksperes och framför allt den tyska medeltidens diktning. På samma gång de sålunda vidgade den litterärhistoriska synkretsen, spridde nytt ljus över medeltiden och främjade studiet av sitt eget fosterlands äldre skaldekonst, kom flertalet av dem att livligt sympatisera med medeltidens despotism inom stat och kyrka liksom över huvud med förgångna tiders inrättningar. Deras filosofiska åskådningssätt fann sitt uttryck i Schellings system om skönheten såsom gudomens högsta uppenbarelseform. De sågo i det konstnärliga snillet en gud i sitt slag, som icke vore bunden av vardagsmänniskornas moral. Med dessa nyromantiker såsom förebilder uppträdde redan vid tidevarvets början de uppsalastudenter, som med ungdomlig djärvhet och hänsynslöshet gjorde bräschen i den gamla skolans murar. Dessa den »nya skolans», de s. k. *fosforisternas*, främsta män voro *Atterbom*, *Hammarsköld* och *Palmblad*. Dem nära stod *Geijer*. Av stor betydelse voro de *kalendrar* och *tidskrifter*, som fosforisterna utgåvo.

Digitized by Google

Andra av tidens ledande män, såsom *Tegnér*, *Wallin*, intogo en mera »neutral» ställning; stundom skiftade de skarpa hugg med fosforisterna, men i sin egen alstring förete de i många avseenden frändskap med dem och röja blick för svagheten i den äldre tidens skaldskap och bildning. Tegnér (liksom ock *Ling*) visar sig sålunda påverkad av den danska nyromantikens främste man, *Oehlenschläger;* den ursprungligen akademiske Wallin närmar sig i sin psalmverksamhet den nya tidens åskådning. (Såsom typiskt för de s. k. »neutrernas» åskådningssätt kan framhållas *Tegnérs jubeltal 1817* med dess åt båda hållen riktade anfall.)

Flera skalder, som senare framträdde, såsom *Stagnelius*, *Erik Sjöberg* (*Vitalis*), *Nicander*, visa sig vara utpräglade nyromantici, ehuru de icke inmönstrats i fosforisternas led. Så ock i eminent grad *Almquist*, vilken emellertid först under nästa skede framträdde i sin fulla egendomlighet.

En företeelse, som utan att ursprungligen vara av litterär art dock fick litterär betydelse, var det s. k. *Götiska förbundet*, vilket är en yttring av tidens strävan för hävdande av det folkegna. Det stiftades i Stockholm av några unga män, mest värmlänningar, vilka ställde sig som uppgift att väcka en fosterländsk anda i samhällsliv, forskning, litteratur och konst. Sin egentliga märklighet fick denna ursprungligen som ett slags skämtorden bildade förening genom årsskriften *Iduna*, vilken började som antikvarisk tidskrift men sedan utvidgade sin verksamhet till historiens, filosofiens och poesiens områden. Det kunde dock i längden icke visa sig verkställbart att lägga forntidens tänkesätt och seder, om vilka man för övrigt delvis hade en mycket oklar och skev föreställning, till grund för modern svensk bildning.

Bland detta förbunds ledamöter, som intogo mycket olika ställning till tidens litterära stridsfrågor, märkas *Geijer*,

Digitized by Google

Tegnér, *Ling* — vilken drev goticismen till överdrift — samt folkvisesamlarna *Rääf* och *Afzelius*.

J. J. Berzelius.
Efter dagerrotypi.

För den *historiska* forskningen var tidsriktningen särdeles gynnsam. *Geijer*, hans samtida och efterföljare utveckla här en betydelsefull verksamhet. Lärdomshistorien och den svenska poesiens historia börja nu ock bearbetas.

På *statslärans* och det *politiska* författarskapets område märkas *Hans Järta*, vars namn jämte G. J. Adlerbeths och Axel Gabr. Silverstolpes är oupplösligt förbundet med 1809

Digitized by Google

års grundlagsarbeten men som senare blev den konservativa sidans man. Inom *rättsvetenskapen* verkade i liberal anda den lärde och skarpsinnige *J. G. Richert*, själen i det lagarbete, som nu pågick och som satte frukt i nästa tidsskedes nya lagar.

På det teologiska området framträdde, utom psalmisten och vältalaren *J. O. Wallin*, bland annat *Samuel Ödmann* och den strängt ortodoxe *Henrik Schartau*.

De nyare riktningarna inom *filosofien* företrädas, utom av den vid tidevarvets början bortgångne *Benjamin Höijer*, av *N. F. Biberg*, *Samuel Grubbe* och *Geijer*.

Även inom naturvetenskaperna är en märklig lyftning att anteckna. Till frihetstidens stolta namn på naturforskningens område slöto sig nu bland annat *Jöns Jakob Berzelius* († 1848), kemiens store omskapare och systematiker, den mångsidigt verksamme *Karl Adolf Agardh*, berömd botaniker, samt mot periodens slut botanikern *Elias Fries* († 1878) och anatomen och etnologen *Anders Retzius*.

Skriftställare.

Johan Olov Wallin (född 1779, † 1839), Sveriges störste psalmsångare, representerar liksom Tegnér i viss mån *övergången* från den äldre riktningen till den nya tiden. Under sin första tid skrev han mest i den akademiska stilen, prisbelöntes för sin stora lärodikt *Uppfostraren* och för sina omskrivningar av Horatius samt led såsom akademiens »gullgosse» mycken smälek av fosforisterna. Från denna tid är även ett så ståtligt och klangfullt poem som hans *Dityramb* vid Gustav III:s statys avtäckning liksom flera *sällskapsvisor*. I sina *psalmer* framstår Wallin som en målsman för den

Digitized by Google

nyare tiden. Redan på 1760-talet hade en omarbetning av den »gamla psalmboken» påtänkts, och flera försök hade sedan gjorts till åstadkommande av en ny. År 1811 nedsattes en psalmbokskommitté, i vilken Wallin blev den ledande själen

J. O. Wallin.
Gravyr av Ruckman efter målning av Sandberg.

och den, på vilken det huvudsakliga arbetet föll. I början böjd för att omskriva de gamla psalmerna i upplysningstidens anda, blev han under arbetet alltmera varsam mot de äldre hymnerna, liksom hans egna färgades av en allt djupare och varmare stämning. År *1819* sanktionerades den *psalmbok*, som i första rummet har Wallin att tacka för sin tillkomst

Digitized by Google

och vari — utom bearbetningar och omskrivningar — 126 psalmer äro författade av honom.

Storslagen är hans svanesång, *Dödens ängel*, i vilken han kort före sin död, liksom anande sin snara bortgång, i gripande strofer påminner mänskligheten om dödens makt men tillika framställer dödens ängel såsom den, vilken öppnar odödlighetens portar.

Som predikant har ingen svensk av sin samtid varit högre uppburen än Johan Olov Wallin. Även i detta avseende liksom i så mycket annat genomgick han en hälsosam utveckling. I företalet till psalmboksförslaget 1816, liksom i ett samtida tal i bibelsällskapet, ställde han sig, oaktat bristande överensstämmelse i andra avseenden, på den »nya skolans» sida emot upplysningstidens teologiska ståndpunkt.

Levnad: *Johan Olov Wallin* var född i Dalarne, son av en fältväbel. Sjuklig alltifrån barndomsåren, måste han vid skolan och gymnasiet kämpa en hård strid mot nöd och brist, användande mesta tiden på andras undervisning. Sedan kom han till Uppsala, avlade examen för graden men lyckades ej få plats vid akademien utan måste fortfarande ägna sig åt informatorskallet. Skaldekonsten, kär för honom från barndomen, idkade han emellertid fortfarande. År 1805 vann han icke mindre än *tre* pris i Svenska akademien. Kort därefter klarnade hans framtid. Efter att hava blivit prästvigd erhöll han 1809 lärarplats vid krigsakademien å Karlberg. Ett olyckligt missförstånd framkallade vid denna tid en brytning mellan Wallin och den unga flicka, med vilken han var trolovad och som han högt älskade. Denna brytning fördystrade hans lynne och kastade en slagskugga över hans följande liv. Men ur sorgen och smärtan framkvällde hans nya, rikare verksamhet som andlig skald. Wallin, som något år senare ingick giftermål med ett förmöget fruntimmer, steg så småningom från det ena ärestället till det andra, blev kyrkoherde i Adolf Fredriks församling i Stockholm, domprost i Västerås, pastor primarius i Stockholm (1818) och mottog slutligen — likvisst först efter mycken tvekan — två år före sin död ärkebiskopsplatsen. Själv sade han om sitt liv efter 1810: »Lyckans tid kom, men glädjens var förbi»; samvetsgrant skötte han emellertid alla de bestyr, för vilka samhälle och enskilda anlitade honom.

Digitized by Google

Esaias Tegnér (född 1782, professor i Lund, sedan biskop i Växjö, † 1846), Sveriges ryktbaraste skald och den som inom världslitteraturen företrädesvis representerar svensk diktning, var ock den mest omtyckte av tidevarvets sångare och detta icke minst därför, att han förenade så mycket av de gamla traditionerna med den nya smakriktningen. I hans skaldskap enades så till sägandes de *klassiska* och *romantiska* riktningarna på *nationell* grund.

Långsamt utvecklade Tegnér sig såsom skald. Sina lärospån gjorde han i den gamla skolans smak (Kellgren, Leopold men även Lidner); han var »född gustavian». Sedan mottog han intryck från skilda håll; hans djupa insikt i den grekiska forntidens skaldskap vart av betydelse för formskönheten och klarheten i hans diktning; utlandets stora skalder, de tyska klassikerna Schiller och Goethe, samt Byron och Oehlenschläger, inverkade på honom; slutligen lärde han mycket av den nordiska forndikten. Grundtonen i hans sång var alltid fosterländsk, så ock valet av ämnen; och om behandlingssättet var mera vekt och smekande än den nordiska forndiktens eget skaplynne, så blevo kanske just därför hans sångmös skapelser mera allmänfattliga och omfattade med desto större sympati.

Tegnérs poesi, som till att börja med varit övervägande retorisk och lärodiktande, fann sitt målbrott omkring 1806—1808 i hans vackra »tidsdikter», av vilka särskilt är att märka *Sången för det skånska lantvärnet* (1808), som, har det sagts, »ljöd som en stormklocka genom alla fosterländska bröst». Toner på en gång så trotsiga och sköna hade man förr ej hört från svenska lyran.

Efter kriget gav han genom sin ryktbara dikt *Svea* (1811), belönt med akademiens stora pris, uttryck för den fosterländska tidsstämningen och utvecklade ett »götiskt» program, delvis i anslutning till Geijers »Manhem». Med bjudande allvar vänder han sig här mot den svaga tiden, håller för svenska folket

Digitized by Google

Esaias Tegnér. 1829.
Teckning av Maria Röhl.

Digitized by Google

förfädernas seder såsom spegel och uppmanar i eldiga ord att träda i de gamles fotspår. Det långa, ljungande strafftalet är i början avfattat på alexandriner, som emellertid mot slutet — liksom under inflytande av tankeströmmen — lämna plats för en friare rytm: korta, dityrambiska verser, som måla en framtidshägring i hoppets färg, på samma gång antydande Tegnérs frigörelse från den akademiska stilen, vilken ännu präglar styckets början. Från år 1814 intager Tegnér en mera fientlig stämning mot »Nya skolan», och i dikten över brodern 1815 samt i den sköna *Epilogen vid magisterpromotionen 1820* utvecklar han — liksom ock i det märkliga talet vid jubelfesten 1817 — sin ståndpunkt i förhållande till tidens strömningar; särskilt kräver han *klarhet* och uttalar med tydlig syftning på fosforisterna: »Det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta», liksom han även bekämpar de återgångssträvanden, för vilka flera av nya skolans ledande män gjorde sig till förkämpar. Men han ställde sig tillika på avgjort avstånd från den gamla akademiska skolan och dess bildningsideal. Hans diktning visar för övrigt alltmera påverkan från romantiken.

Jämte ett antal praktfulla smärre poem, t. ex. »Elden», »Flyttfåglarna», »Nore» (1814), den flera gånger omarbetade upplysnings- och fördragsamhetsdikten »Fridsröster», »Det eviga», »Jätten», »Sången» — en dikt full av jublande hälsa — och andra, skänkte han nationen tre större dikter: *Nattvardsbarnen* (1820), en på hexameter skriven religiös lärodikt med en idyllisk skildring av fridsstämningen vid den första nattvardsgången i en lantkyrka såsom ram (icke utan inflytande från Goethes »Hermann und Dorothea»); *Axel* (1822), ett episkt kväde, skildrande en ridderlig kärleks historia från »den gamla karolinska tiden» i stil med Byrons smärre berättelser; samt framför allt *Fritiofs saga*, det verk som betecknar höjdpunkten av Tegnérs skaldeverksamhet. Av denna romanscykel hade redan 1820 några sånger offentliggjorts i Iduna, och 1825 förelåg skaldedikten

Digitized by Google

fullfärdig i 24 romanser. Författaren hade i denna sin fria behandling av en gammal saga velat visa, huru ett fornnordiskt ämne kunde behandlas utan att på något sätt stöta den moderna smaken. Han hade tagit romansformen i Oehlenschlägers Helge till föredöme och lyckades skapa ett diktverk, som av alla svenska poetiska alster gått vidast ut i världen. Dikten var icke en poetisk omskrivning av den fornisländska Fritiofssagan, utan Tegnér hade omdanat denna efter *sin* tids ideal

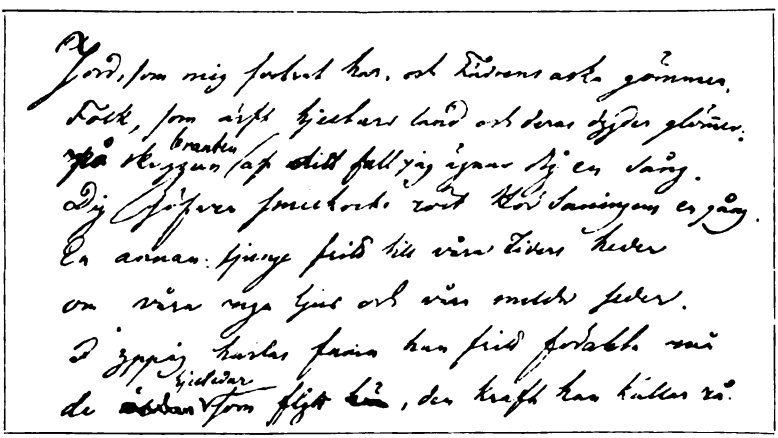

Början av Tegnérs manuskript till Svea.

och därmed skapat väl icke en historiskt trogen men en poetiskt anslående bild av nordiskt hjälteliv, sådant tiden uppfattade det; den ungdomligt sköna Fritiofsgestalten stod med sin ridderliga hållning, sin blandning av mannamod, kraft, trots och vemod inför den dåtida svenska allmänheten såsom en idealfigur och kom tillika att representera detta svenska folk inför världen mer än någon annan poetisk skepnad. En fjärde större dikt, *Gerda*, som likaledes sysselsatte Tegnér i början av 1820-talet och som skulle skildrat medeltidssägner om jätten Finn och om biskop Absalon, blev aldrig fullbordad.

Digitized by Google

Från och med år 1825 avtager Tegnérs produktivitet som skald, beroende dels på tilltagande dysterhet i lynnet, dels på hans nya verksamhet såsom biskop.

Han ägnade sig nu endast mera tillfälligt åt poesiens utövning men fogade likväl ytterligare mången ny länk till sin härliga kedja av smärre dikter, bland dem *Minnessången vid Svenska akademiens femtiåra högtid*, ett sant praktverk av poetisk stil i den ädlaste vältalighets tjänst, dikten *vid promotionen 1829*, den gripande kärleksdikten *Den döde*, kanske det mest innerliga stycke lyrik han alstrat, samt författade idyllen *Kronbruden*, som skildrar ett bröllop i Skatelövstrakten och i vilken dikt är invävd en hyllning åt Kellgrens minne.

Även såsom *vältalare* var Tegnér en av våra främsta. I sitt berömda, både av fosforister och akademister hårt kritiserade *Tal vid jubelfesten 1817* betonar han särskilt reformationens egenskap av frigörande för tanken och angriper visserligen det adertonde århundradets ytlighet och flackhet men skonar än mindre den nya skolans dunkelhet, svärmeri och frihetsskygghet. Senare uppträdde Tegnér, som i grunden var en boren snillearistokrat, med oerhörd skärpa mot 1830-talets frihetsidéer eller egentligen mot det sätt, varpå de å vissa håll gjordes gällande, och ställde sig här vid sina forna motståndares sida. Vidare märkas hans tankedigra *skoltal*. Såsom en ovanlig prosastilist och en fängslande och rik personlighet framstår han i sina ypperliga *brev*, de bäst skrivna på svenskt språk, lika rika på klara tankar i mänsklighetens livsfrågor som på fyndigt kvicka omdömen om dagens händelser och personer.

Levnad: *Esaias Tegnér* var född på Kyrkerud i Värmland, son till en prästman, som själv var bondson från Småland. Tidigt faderlös och i små villkor, skulle han till en början icke studera utan togs som skrivbiträde på ett fogdekontor, men hans förman, kronofogden Branting, märkte snart hans stora anlag för läsning, och så fick han vid tretton års ålder på allvar ägna sig åt studier. Tack vare orubblig flit och ett utomordentligt minne hade han inom kort dels på egen hand, dels

Digitized by Google

FRITHIOFS

SAGA

af

Esaias Tegnér

STOCKHOLM.

Tryckt hos Direct. H.A.Nordström.

1825.

Titelblad till Fritiofs saga.

Digitized by Google

under en broders ledning genomgått en mängd romerska och grekiska författare och lärt sig de moderna språken. Det berättas, att hans flit var så stor, att han sällan unnade sig mer än några få timmars nattro och att de ljus sällan ville förslå, som utlämnades av den ordentliga matmodern på Rämens bruk, varest han vistades tillsammans med sin äldre bror, som där var informator hos brukspatron Myhrman. Nyttiga lekar, brottningar, skridskofärder och kägelspel, till vilka han drogs av sina jämnåriga, höllo hans kropp vid hälsa och spänstighet, så att han ej dukade under för ansträngningarna under studierna. Sjutton år gammal, kom han till Lund och promoverades efter tre år till filosofie magister samt fästes snart vid universitetet såsom docent i estetik. Några år senare — år 1806 — fann han vid Rämens bruk sin maka i leksystern från barnaåren, Anna Myhrman. Hans lynne, förut mera allvarligt och grubblande, fick nu en ljusare och gladare riktning, och snart började hans skaldeådra att flöda. År 1812 utnämnd till professor i grekiska språket i Lund, tillbragte Tegnér i detta ämbete tolv lyckliga år, aktad såsom universitetslärare, beundrad såsom skald, älskad såsom enskild person. Under denna tid stod hans diktning i sin rikaste blomma. Lycklig levde han här i sitt boningshus vid hörnet av Gråbrödragatan och Klostergatan och bland sina vänner i »Härbärget». I sitt rymliga arbetsrum (som nu vårdas som ett Tegnérmuseum) skapade han smågnolande och spatserande fram och åter sin »Axel», sin »Fritiof» och många andra dikter.

Till denna boning kom år 1818 kallelsen till ledamotskap i Svenska akademien efter Oxenstierna och år 1824 utnämningen till Växjö biskopsstol. Biskopsbefattningen passade mindre för hans lynne än professoratet. Han ägnade emellertid stor omsorg åt skolväsendet och var älskad i stiftet; däremot var det självskrivna riksdagsmannakallet honom en plåga, och prästerskapets okunnighet vållade honom mycken harm. Svårmod, ärftligt i hans släkt, började lägga sin tunga hand på hans hjässa och slog slutligen (1840) ut i full sinnessjukdom. Tegnér vistades någon tid för botande av denna olyckliga sjukdom utomlands och kunde redan året efter återtaga sin verksamhet, men kraften var bruten, nya nervslag förlamade honom, och den 2 november 1846 bröt skaldens ande sina jordiska bojor. I hans sista stunder, medan han fantiserade i feberdrömmar, voro ljus och vatten — klarhetens symboler — hans längtan och vederkvickelse. Och som ljusets, klarhetens målsman står Esaias Tegnér i vår svenska diktning.

Digitized by Google

Fosforisterna och deras strid mot Akademien.

Fosforismen — så kallad efter tidskriften Phosphoros — utgick från en krets uppsalastudenter, nästan samtliga östgötar. Redan 1803 hade *Lorenzo Hammarsköld* i Uppsala stiftat ett litet vitterhetssällskap (Vitterhetens vänner). Sedan detta upphört, bildade år 1807 den rikt begåvade nyromantikern *P. D. A. Atterbom* — då en sjuttonårig student — *Auroraförbundet*, som blev barometern, vilken förebådade stormens annalkande. Här uttalade nämligen den ungdomliga kretsen sina åsikter, vilka offentligen och såsom uttryck för ett parti dock först framträdde i fosforisternas tidskrifter *Polyfem*, som utkom i Stockholm åren 1809—1812, redigerad av *J. K. Askelöf* (fil. magister från Lund, † 1848) med biträde av *Hammarsköld*, *Livijn* m. fl., mera en skämttidning, som genom löjets vapen skulle angripa den gamla skolan — Polyfem, den enögde cyklopen, kallades tidningen, emedan den såsom enögd skulle skåda rätt fram —, samt *Phosphoros*, ljusbäraren, som utgavs i Uppsala 1810—1813 och som var ett teoretiskt och poetiskt organ för den nya skolans idéer. Medarbetare häri voro Atterbom, Palmblad, Hedborn, Sondén m. fl. Sina skaldestycken meddelade fosforisterna sedan företrädesvis i *Poetisk kalender*, som utgavs av Atterbom (1812—1822), under det att deras samtidiga kritiska organ åren 1813—1824 var *Svensk litteraturtidning*.

Akademisternas försvar fördes skickligt och ihärdigt men utan djupare poetisk uppfattning av *Per Adam Wallmark* (kunglig bibliotekarie, † 1858) i *Journal för litteratur och teater* och senare i *Allmänna journalen*.

Bland andra bistod honom *Leopold* i denna strid med ett av de kvickaste inläggen: *Silvertonen*, liksom även Wallin, Valerius och Järta deltogo i striden. Bistånd fingo dessa även

Digitized by Google

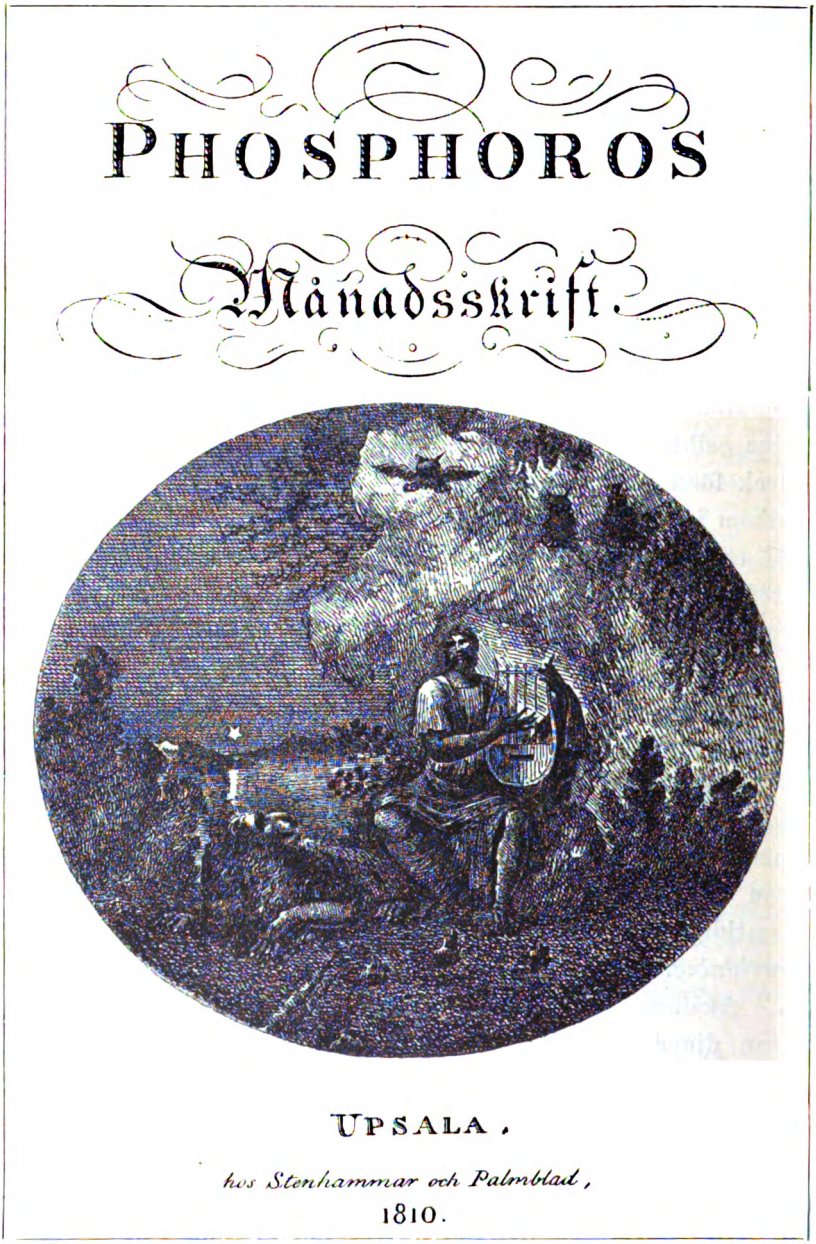

Titelblad till tidskriften Phosphoros.

Digitized by Google

av flera yngre, bland dem Tegnér, som ju i vissa punkter ogillade nya skolans åskådning.

Fosforisterna utgåvo 1820—21 ett stort komiskt satiriskt epos i två delar kallat *Markalls sömnlösa nätter.* Med användande dels av den grekiska, dels av den sydeuropeiska hjältediktens former förlöjligade de här på ett synnerligen roligt sätt sina motståndare (Wallmark var åsyftad med »den hjärneberövade Markall») men skämtade även med sig själva. De viktigaste medarbetarna i denna dikt voro Hammarsköld, Dahlgren och Livijn.

I början av 1820-talet avstannade den egentliga striden, och de nyromantiska synpunkterna blevo alltmera gällande, ehuru efterdyningar alltjämt förspordes i spridda skärmytslingar. Motståndet mot fosforismen övertogs nu av den liberala pressen (Johan Johansson i Argus och den akademiskliberale Anders Lindeberg i Stockholmsposten).

I sin kamp mot akademien och den akademiska smakens epigoner togo fosforisterna vid, där Thorild slutat, påyrkande, såsom ovan är antytt, känslans och fantasiens rätt gentemot en snävt förståndsmässig uppfattning av poesien. De öppnade härvid nya poetiska rymder samt nyttjade nya poetiska former.

Emellertid gjorde de sig skyldiga till förlöpningar och överdrifter, som vände opinionen mot dem. Deras poesi led ock stundom av dunkelhet (framkallad av förkärleken för allegorier och en tillgjord djupsinnighet) och ordpråal. I sitt språk påverkades de av sina tyska förebilder och använde stundom tyska vändningar. Kontrasten emot den föregående tidens förfranskade språk framträdde härigenom desto starkare.

Bristerna till trots, skall det dock alltid räknas fosforisterna till ära, att de ställde sig främst i bräschen såsom målsmän för en friare och varmare skalderiktning, att de väckte sinnet för den gamla sagovärldens poesi och kraftigt bidrogo till kännedomen om utlandets — särskilt Tysklands och de

Digitized by Google

sydeuropeiska folkens — skaldskap. De bröto härigenom mark för den nyare vitterheten i Sverige och verkade dessutom för våra litterära hävders och vår lärdomshistorias bearbetande, varjämte de i sina tidskrifter nedlade en omfattande litterärkritisk verksamhet.

Lorenzo Hammarsköld.
Samtida litografi.

I politiskt avseende intogo de flesta fosforisterna, liksom meningsfränderna i Tyskland, en reaktionär ståndpunkt, vilket bidrog att hos ett yngre släkte av liberaler göra dem impopulära.

Digitized by Google

Lorenzo Hammarsköld (född 1785, bibliotekarie, † 1827) förblev till sin död den nya skolans oförskräcktaste kämpe. Han var en man av utomordentlig arbetsförmåga och brinnande nit och har på flera områden givit värderika uppslag. Han kan anses vara grundläggare av vår nyare svenska litteraturhistoria genom sin rikhaltiga, om än mycket ensidiga framställning av *Svenska vitterheten* (vilken sedan omarbetades med värdefulla rättelser av P. A. Sondén). Det var ock han, som (1806) fäste allmänhetens uppmärksamhet på de nyromantiska idéerna i Tyskland och genom sin visserligen hänsynslösa kritik banade vägen för den nya uppfattningen hos oss, dels genom uppsatser i tidskrifter, dels genom sina »*kritiska brev*» om Leopolds skrifter. Som skald är Hammarsköld utan större betydelse. Däremot har han under striden lämnat flera goda satirer, såsom *Kapten Baggfots papper*, liksom han författat hela stommen till första delen av den ovannämnda stridsdikten *Markalls sömnlösa nätter*. Hammarsköld har ock författat en värdefull framställning av den svenska filosofiens historia.

Främst både som skald och prosatör bland »nya skolans män» stod

Per Daniel Amadeus Atterbom (född 1790, † 1855). Han är vid sidan av Tegnér tidens främste diktare, ehuru han icke blev så populär som denne. Redan hans ungdomsdiktning ägde stora förtjänster; i motsats till föregående tiders förståndsdiktning åsyftade den framför allt innerlighet i känslan och musikalisk välklang i uttrycket. Men den led tillika av svårbegriplighet och svulst samt nog starkt beroende av de tyska förebilderna. Märkligast av hans poetiska alster från denna tid är den berömda diktcykeln *Blommorna* (senare omarbetad och tillökad), som utgör en samling poetiska allegorier, i vilka skalden, seende i varje blomma symbolen för en viss idé, söker giva ett poetiskt uttryck åt den schellingska filosofiens åsikt

Digitized by Google

om andens och naturens överensstämmelse. I formellt avseende vittna dessa dikter om den lyckligaste förmåga att musikaliskt behärska och dana språket.

P. D. A. Atterbom.
Samtida litografi.

Bland hans tidigare dikter är ock det första fragmentet av sagospelet *Fågel blå* (en natursymbolisk omdiktning av sagan om den till blå fågel förvandlade prinsen, som slutligen återfår sin mänskliga skepnad), ett ämne som han flera gånger återupptog tyvärr utan att dock föra dikten till slut. Det innehåller djupsinniga enskildheter och även en poetisk självkarakteristik.

Digitized by Google

Atterboms största dikt — ett av vår litteraturs mästerstycken — är hans allegoriska sagospel *Lycksalighetens ö*, som utkom i tvenne delar 1824—27 och senare (på 1850-talet) i omarbetad och förbättrad form.

I detta drama har Atterbom omdiktat och fördjupat den gamla fesagan om en ung furste, Astolf, som råkat på villovägar och till slut plötsligen kommer till vindarnas tjäll samt därifrån föres till Lycksalighetens ö, där han lever i lycka och kärlek med prinsessan Felicia; här förgäter han tiden; tre århundraden ha synts honom som tre månader. Då han vaknar till besinning från sin dådlöshet, vill han återvända till sitt hemland och där ånyo verka; men Tiden, som han undgått, kräver nu hans liv.

Väl lider detta sagospel, som av samtiden knappast uppskattades efter förtjänst, av obestridliga brister, framför allt av en omåttlig bredd och någon oklarhet i symboliken, liksom den poetiska stämningen stundom brytes genom satiriska utfall av mera tillfällig innebörd. Men det är som helhet buret av en äkt-romantisk stämning, de uppträdande personerna äro levande och älskvärt skildrade, och verket innehåller lyriska poem av sällsynt fägring. Här finna vi, om någonsin i vår svenska poesi, »romantikens blå blomma», dess längtan till »diktens evigt sommargröna ö».

I den upplaga av sina samlade lyriska dikter, som Atterbom utgav i slutet av 1830-talet, offentliggjorde han talrika nya skaldestycken, och hans diktning firade en ny vår, men mottagandet blev kyligt (bland annat sårade honom Geijers »björnsmekningar»), han uppgav de poetiska planer han ärnat utföra och upptog sin poetiska alstring först mot slutet av sitt liv, då han åter sysslade med sina sagospel.

Atterbom var en av de tidigaste ivrarna för det folkegna och stod här sida om sida med »göterna», liksom han deltog i samlandet och offentliggörandet av folkvisor.

Digitized by Google

Såsom litterär kritiker var Atterbom verksam alltifrån sin ungdom och till sena år. De sista femton åren av sitt liv sysslade han med sitt litteraturhistoriska verk *Svenska siare och skalder* — en samling biografier och karakteristiker av svenska författare — utmärkta av fin uppfattning, kärleksfull pietet och förträfflig framställning men även av benägenhet att se vissa litterära personligheter i väl ljus dager.

Levnad: *P. D. A. Atterbom* var född år 1790 i Östergötland, i en romantisk nejd, son av en komminister. Tidigt kom han som student till Uppsala, var redan vid femton års ålder »en lärd på egen hand» och uppträdde nittonårig såsom reformator i Svenska vitterheten. Med icke ringa självmedvetenhet drog han i fejd mot den gamla skolans mästare och lärlingar och utvecklade tillika en rik poetisk verksamhet, som var föremål för hans närmaste omgivnings okritiska beundran. Tidtals befann sig den unge Atterbom i en djupt nedtryckt sinnesstämning, befarande död eller blindhet, osäker om sin framtid och sitt levnadsmål. År 1815 — efter det han tagit filosofiska graden — gjorde han bekantskap med den begåvade tyska författarinnan Amalia v. Helvig, en bekantskap som för honom (liksom än mer för Geijer) blev av stor betydelse och som bland annat föranledde den resa till Tyskland och Italien, som han tack vare vänners hjälp blev i tillfälle företaga åren 1817—18. Han knöt då bekantskap med flera av tidevarvets främsta tänkare och skalder. Hemkommen såsom en andligt mognad man, blev han utnämnd till docent vid Uppsala universitet och anställd som kronprinsens lärare i tyska språket. I ett »Fridsrop» bjöd han 1821 forna motståndare försoning. År 1828 blev han professor i filosofi; senare i estetik och litteratur. Under 1830-talet var han utsatt för den liberala pressens angrepp på grund av sin politiska åskådning men väckte å andra sidan mycken harm inom akademiska kretsar genom en anmälan av Leopolds skrifter (1833), i vilken han rev upp gamla stridsfrågor. Äntligen — under 1830-talets sista år — invaldes han i Svenska akademien, varigenom det yttre inseglet gavs åt den gamla skolans försoning med den nya. Tegnér mottog honom med orden:

Att här *du* sitter, att *jag* hälsar dig
välkommen bland oss, visar tidens välde,
ombildarens, som länge ställde
inunder skilda fanor dig och mig
och ej blott mig men även mången annan
av sångarätten från kung Gustavs dar.

Atterbom avled 1855, sedan så gott som alla hans medkämpar och motståndare gått före honom i graven.

Digitized by Google

Vilhelm Fredrik Palmblad (född 1788, professor i Uppsala, boktryckare, tidningsutgivare, † 1852), intog i flera avseenden en framstående ställning inom den nya skolan — såsom vitter författare, kritiker och praktisk hjälpreda. Han offentliggjorde i Poetisk kalender (1813—1818) ett antal noveller, starkt romantiska i anläggning och karaktärsteckning, utmärkande sig för frisk stil och livfulla skildringar; tre årtionden senare omarbetades de av författaren till en roman, *Familjen Falkensvärd.* Dessutom verkade Palmblad ihärdigt såsom kritiker och polemiker i nya skolans organ, översatte grekiska tragedier, författade geografiska arbeten och var flitig medarbetare i det stora verket *Biografiskt lexikon* (där jämte honom Per Wieselgren var den verksammaste kraften) samt uppträdde även såsom stridbar politisk publicist i den konservativa pressen.

Karl Fredrik Dahlgren (född 1791, komminister i Stockholm, † 1844) var den mest begåvade humoristen inom nya skolans krets. Han deltog, som ovan nämnt, i utarbetandet av den satiriska hjältedikten *Markalls sömnlösa nätter* (andra delen). Senare skilde han sig från fosforismen, vars grundåskådning föga överensstämde med hans lekande skaldelynne. Till förebild för sina friska och målande naturskildringar och idyller tog han stundom Bellman, särskilt i samlingen *Mollbergs epistlar* (1819, 1820), där bl. a. förekommer den lyckliga skildringen av en Djurgårdsdag första maj. I flera bland sina mest kända smådikter har han besjungit våren med yrande fröjd, t. ex. i »*Våren är kommen*», *Vårbäcken*, *Den 24 april*, *Den första lärkan;* i andra ger han uttryck åt en beklämmande höststämning. Han skrev även noveller och romaner av humoristiskt innehåll, bland vilka må framhållas den dråpliga *Nahum Bergströms krönika.* Hans förtjänster äro ett fint och vaket natursinne, en lätt, älskvärd ton, en käck

Digitized by Google

och munter satir; hans fel en viss ytlighet och vårdslöshet, som särskilt framträdde i hans senaste författarskap. Dahlgren verkade under 1820-talet tillika som publicist (»Kometen»).

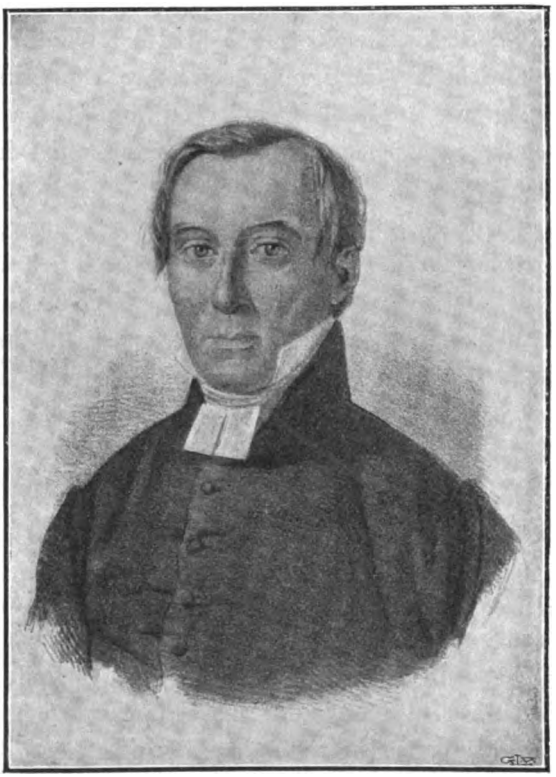

Karl Fredrik Dahlgren.
Samtida litografi.

Dahlgren var en praktiskt duglig man, hedrad med flera medborgerliga uppdrag, bland annat riksdagsmannakallet. Hans hem var mot slutet av hans liv en samlingsplats för vitterhetens och konstens idkare i huvudstaden.

Klas Livijn (född 1781, generaldirektör i fångvårdsstyrelsen, död 1844) deltog med satiriska bidrag i nya skolans strider och författade genialiska berättelser, såsom *Spader dame*, vari en egendomlig, bisarr humor gör sig gällande. Han var även politisk författare.

Digitized by Google

Samuel Johan Hedborn (född 1783, kyrkoherde, † 1849) var en god psalmist och en lyriker med en from, naiv, folklig ton. Utom hans *psalmer* märkes bl. a. hans klassiska vaggvisa »*Ute blåser sommarvind*», som ger ett täckt uttryck åt barnasinnets poesi.

Julia Nyberg, född Svärdström (född 1785, förut fru Asping, † 1854), skrev från 1816 under skaldenamnet **Euphrosyne** lyriska dikter, som röja livlig känsla och rik fantasi samt en viss vemodsfull naturdyrkan, besläktad med Atterboms. Hjärtats poesi, det elegiskt ljuva, känsligt svärmiska uppenbarar sig i hennes diktning. Bland hennes vackraste poem äro *Jungfrun i det gröna* och *Tiggargossen.*

Anders Abraham Grafström (född 1790, kyrkoherde, Franzéns måg, † 1870) skrev åtskilliga dikter i fosforisternas kalendrar men stod eljest utom deras krets; hans milda, lyriska skaldskap röjer frändskap med svärfaderns. Mest kända bland hans poem äro den praktfulla växelsången *Norrland*, som skildrar denna landsdels skönhet, samt kärleksdikten *Välkommen och farväl* (»Säg mig ej välkommen, då jag kommer!»), imitation från tyskan.

Närmast fosforisterna stod till en början tidens främste prosaskriftställare

Erik Gustav Geijer (född 1783, † 1847). Han äger sin största betydelse såsom hävdatecknare men intager även såsom skald, tänkare, publicist och tondiktare ett framstående rum i vår odlings hävder. Han är en av den svenska litteraturens största gestalter, och hans storhet skadas icke därav, att hans karaktär och åsikter voro stadda i en utveckling, som mot slutet av hans bana (1838) föranledde ett omslag i hans politiska uppfattning.

Som *skald* har Geijer alstrat endast ett mindre antal dikter, däribland de första i Iduna (1811) meddelade bilderna från nordens forntid: *Manhem*, som ännu företer avgjord släktskap med den äldre tidens lärodikt, *Vikingen*, som framställer den nordiske ynglingens trängtan ut från hemmet efter bragder och äventyr och förträffligt målar det trotsiga vikingalynnet, *Den siste kämpen*, *Den siste skalden*, *Odalbonden.*

Digitized by Google

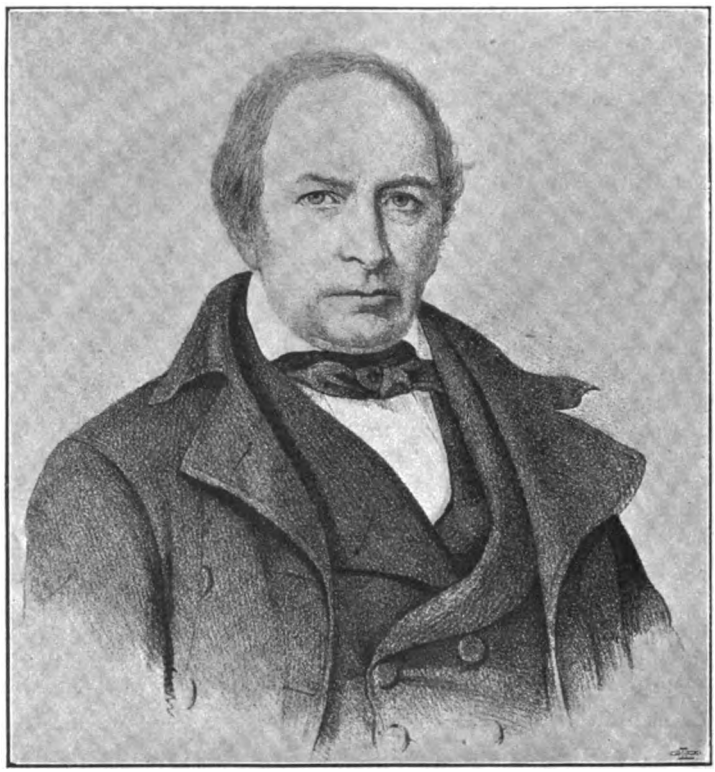

E. G. Geijer.
Samtida litografi.

Andra hans skaldestycken (exempelvis *Bergsmannen*) äro utpräglat nyromantiska. Geijer skrev sedan endast mera sällan dikter, vanligen som ord till någon av honom komponerad melodi, såsom *Kolargossen*, i vilken en viss folkviseklang framtonar. Med all sin romantiska läggning bevarar hans diktning en egendomlig klarhet och verklighetstrohet. Hans form är ofta otillfredsställande, och skaldskapet var för honom aldrig någon livsuppgift.

Sin största betydelse äger Geijer såsom *hävdatecknare*. *Svea rikes hävder* (1825) är egentligen blott en inledning till

Digitized by Google

vår historia, skildrande svenskt folklynne, svensk natur och svensk forntid; i *Svenska folkets historia* har han med överlägsen förmåga i stora drag tecknat Sveriges öden till Karl X Gustav. Geijer har gått till verket icke blott med den vetenskaplige *forskarens* allvar, han har även skådat sammanhanget med *tänkarens* skarpa blick och utfört skildringen med *skaldens* konst. Hans stil är manlig och kärnfull, han älskar korta, karakteristiska satser; överallt röjer sig snillets förmåga att i få ord säga mycket, ehuru visserligen uttrycket stundom blir något dunkelt och orakelmässigt.

Geijer, som vid sidan av sitt historiska och filosofiska författarskap även skrivit ett antal uppsatser i samhälleliga ämnen i starkt konservativ, delvis reaktionär anda (»den historiska skolans ultraism»), ägnade sig från slutet av 1830-talet mera övervägande åt politisk författarverksamhet och nu i liberal riktning, förklarande, att han »genom historiska studier drivits från den historiska skolan». I *Litteraturbladet* (1838—39) behandlade han särskilt läroverksfrågan, representationsfrågan och fattigvårdsfrågan.

Geijers mångsidiga intressen vållade i viss mån en splittring, som orsakade, att flera av hans verk förblevo ofullbordade.

Levnad: *Erik Gustav Geijer* var född å Ransäter i Värmland av en gammal bruksägarsläkt. Efter en lycklig barndom, delad mellan studier och manliga idrotter i de vildsköna Ransätersbergen, anlände han 1799 till Uppsala universitet, vars prydnad han en gång skulle bliva. Han kom här i beröring med B. Höijer och blev dennes omhuldade lärjunge.

Med ett äreminne över Sten Sture vann han vid tjugu års ålder Svenska akademiens stora pris och fäste därmed vid sig stora förhoppningar. Han svek dem icke, ehuru det dröjde, innan han nådde fram. Under en resa till England, som var av stor betydelse för hans utveckling, utnämndes han till docent i historia (år 1810) och ingick följande året i Götiska förbundet, i vars verksamhet han ivrigt deltog. I början av 1815 höll han föreläsningar över svenska historien, som besöktes av ett för den tiden oerhört antal åhörare, bland dem den tyska författarinnan Amalia v. Helvig, som då vistades i Uppsala och dit förde en fläkt från den stora kulturvärlden. Hon gjorde på

Digitized by Google

honom ett djupt intryck och bidrog väsentligen till hans andes genombrott; väckte ej minst hans sinne för konstens skönhet. År 1817 blev Geijer professor i historia och ansågs såsom universitetets främste man på sin tid. Professorsstol och hävdatecknarkall höll han ock så kära, att han för dem avböjde anbud av biskopsstol och statsrådstaburett.

År 1821 blev Geijer med anledning av den filosofiska skriften »*Thorild*» utsatt för en tryckfrihetsprocess, som kunnat medföra landsförvisning, i det att vissa åsikter, som han uttalat om dogmerna, ansågos innebära förnekelse av den rena evangeliska läran. Till allmän glädje i hela landet — men främst i Uppsala — frikändes emellertid Geijer.

Geijers politiska »avfall» — 1838 — från de åsikter han förut hävdat väckte naturligtvis det största uppseende och var av betydelse för vår inre utveckling. Mycket fick han av forna meningsfränder lida för sin öppet uttalade övertygelse. Också sjöng han samtidigt:

»Ensam i bräcklig farkost vågar
seglaren sig på det vida hav.
Stjärnvalvet över honom lågar,
nedanför brusar hemskt hans grav.
Framåt! så är hans ödes bud,
och i djupet bor, som uti himmeln, Gud.»

År 1846 tog Geijer avsked och flyttade till Stockholm, där han följande året avled. Självständig manlighet var det utmärkande draget i Geijers personlighet, vars kärna var en varm, djup och på samma gång fördragsam religiositet.

Per Henrik Ling (född 1776 i Småland, den svenska gymnastikens grundläggare, föreståndare för Gymnastiska centralinstitutet i Stockholm, † 1839) var en väldig natur men — såsom ofta fallet är med styrkan — ensidig. Med verklig hänförelse och självuppoffring strävade han att göra de moderna svenskarna till de gamla nordbornas värdiga ättlingar både i kroppslig idrott och poetisk hug, delande sin verksamhet mellan gymnastiken och poesien. Ling, vilken påverkats av den danska nyromantiken, hade avgjorda lyriska anlag, i synnerhet då det gällde att skildra det storvulna, kraftiga i den nordiska naturen. Hans episka och dramatiska dikter, med ämnen ur den nordiska sagan och historien, äro emellertid såsom helhet misslyckade, ehuru de hava att bjuda på vackra

Digitized by Google

P. H. Ling.
Samtida litografi.

enskildheter. Nämnas må dikten *Asarne*, i vilken han velat lämna ett epos över Nordens forntid. I herdeidyllen *Kärleken* anslog han mildare toner, som blevo allmänt omtyckta.

Arvid August Afzelius (född 1785, kyrkoherde i Enköping, † 1871) fäste den bildade allmänhetens uppmärksamhet på den skatt av poetisk fägring, som gömdes i folkets visor, och arbetade tillika för att göra den nordiska forntidens sånger och sagor bekanta för allmänheten. Sålunda var det han, som på svenska tolkade den *poetiska Eddan* och tillsammans med *Geijer* utgav den första större samlingen *svenska folkvisor*. Själv har han till en av honom funnen, underbart skön folkmelodi, *Näckens polska*, skrivit de allmänt sjungna orden »Djupt i havet på demantehällen». Hans *Svenska folkets sagohävder* utgör en gruva av historiska sägner.

Digitized by Google

Gustav Vilhelm Gumælius (född 1789, kyrkoherde i Örebro, † 1877), sökte med den engelske författaren Walter Scott som förebild giva Sverige dess första fosterländsk-historiska roman *Tord Bonde* (med ämne från fetaliebrödernas dagar), vars första del mycket beundrades men som aldrig avslöts. Han stod fosforisterna nära och utgav en följd av år tidskriften *Svea*, vari de flesta uppsalakrafterna samverkade.

Omkring 1820 framträdde flera skalder, som togo intryck av de nya riktningarna:

Erik Johan Stagnelius (född 1793, † 1823) var till sina anlag och sin åskådning utpräglad nyromantiker, förenande med sin romantiska färgglöd klassisk formskönhet. Han är en av de märkligaste företeelserna bland vårt lands skalder; sjuklig och olycklig, föga känd och skattad under livstiden samt död vid helt unga år, har han ändock lämnat efter sig en mängd i hög grad ursprungliga och formfulländade dikter, som ställa honom bland våra yppersta skaldesnillen. Hans skaldskap var uttryck för en mystiskt filosofisk åskådning, fylld av världssmärta och världsförakt. Jorden var för honom ett fängelse för fallna andar, och vindens sus, källans sorl, fågelns kvitter — allt detta en längtan hän emot ett överjordiskt, en sorgeklagan över ett avfall.

Det är huvudsakligast i den lyriska diktkransen *Liljor i Saron*, som skaldens trängtan att bryta jordelivets bojor uppenbarar sig, t. ex. i »Fången», »Suckarnas mystär», »Kreaturens suckan». Bland hans övriga vemodsfulla lyriska kväden må nämnas romansen *Näcken* (»Kvällens guldmoln fästet kransa»). I dessa dikter är hans skaldskap med rätta högt beundrat. Såsom epiker skrev Stagnelius bl. a. *Vladimir den store* (utgivet anonymt 1817), ett på hexametrar avfattat skaldestycke om den mäktige ryske hednafurstens kärlek till den fångna grekiska kejsardottern Anna och hans övergång till kristendomen.

Digitized by Google

Även i dramatisk form har Stagnelius författat åtskilliga dikter, som dock ej voro avsedda för scenen. Av Lings diktning inspirerades han till dramer med fornnordiska ämnen, bland vilka *Visbur* är det bästa, i dramatisk kraft och lyrisk fägring överträffande hans övriga dramer och vida överlägset Lings

E. J. Stagnelius.
Medaljong skuren i trä av L. G. Malmberg.

egna alster; *Backanterna* behandlar ett antikt ämne: skalden Orfevs jagad av backanterna (motsatsen mellan inspirerad hänförelse och uppjagat sinnesrus); i *Martyrerna* har han dramatiserat en följd rörande scener från tiden för de kristnas förföljelse i Kartago. Många av Stagnelius' arbeten äro översatta till främmande språk.

Digitized by Google

Levnad: *Erik Johan Stagnelius* var född på Öland, son till en kyrkoherde, som sedan blev biskop över Kalmar stift. Redan som barn var han sjuklig, i lekamlig måtto vanlottad men i andligt avseende tidigt utvecklad. Efter ett par års uppehåll vid universiteten i Lund och Uppsala inskrev han sig såsom kanslist i ett ämbetsverk, där han tjänstgjorde i åtta år till sin död vid knappt 30 års ålder. Han sökte föga bekantskaper och levde mest för sig själv, lidande av en svår sjukdom, i kampen mot vilken han grep till onaturligt dövande medel. Sången var honom tvivelsutan en tröst i hans stora lidanden; offentligheten brydde han sig föga om; de av hans skrifter, som han själv lät trycka, utgåvos anonymt. Först efter hans död blev hans skaldeverksamhet mera allmänt känd och rättvist beundrad. Den 3 april 1823 fanns han död i sin säng; ett länge sjukt skaldehjärta hade brustit.

Erik Sjöberg (född 1794, arbetarson från Södermanland, filosofie magister, † 1828), känd under skaldenamnet **Vitalis,** var visserligen starkt påverkad av de nya riktningarna men uppträdde emot både fosforisternas och göternas överdrifter i poesi och fornforskning. Jordelivet bjöd honom föga glädje, och i många av hans dikter tolkas en sorgbunden stämning, såsom i den varmt religiösa dikten *Försakelse* och i *Enslingens sång i den stora öknen;* i andra poem anslår han satiriska strängar, exempelvis i *Komiska fantasier* och i *Magisterpromotionen 1824*, vilka röja skarp blick för människornas svagare sidor, dem han gisslar med kvickt och godlynt skämt. Stämningen i hans dikter är äkta; formen något kärv och stundom vanvårdad.

Karl August Nicander (född 1799, kopist, † 1839) var en skald med rika anlag, särskilt en stor formtalang. Redan vid tjuguett års ålder väckte han genom sitt drama *Runesvärdet och den förste riddaren*, med ämne från striden mellan hedendom och kristendom i Norden, förhoppningar såsom dramatiker. Dessa inlöste han dock icke, varemot han skänkte vår litteratur åtskilliga lyriska och episka dikter, som utmärka sig för mycken fägring, framför allt en tjusande, glänsande form. Sydländska ämnen behandlade han i *Tassos död* och *Konung Enzio*, en följd av romanser, som teckna »den siste

Digitized by Google

Karl August Nicander.
Målning av O. J. Södermark. 1827. Gripsholm.

Hohenstaufens» dystra saga, samt vidare i *Hesperider*, en rad noveller och skaldestycken, som utgjorde frukten av en italiensk resa och bland vilka funnos flera av Nicanders bästa skapelser. Den nordiska sagan och historien besjälade åter hans *Runor*, av vilka »Erik Vasas runa» är mest känd. Bland hans lyriska dikter märkes i övrigt *Vågen* (»Mitt liv är en våg»).

Bernhard von Beskow (född 1796, adlad och baroniserad, överstekammarjunkare, † 1868) var närmast en den akademiska skolans epigon: »en efterboren gustavian». Med Tegnér och Leopold som förebilder besjöng han fosterlandets stora minnen i praktfulla, kanske

Digitized by Google

blott alltför praktfulla verser. Sina första *Vitterhetsförsök* utgav han redan 1818. Han förhärligade även dessa minnen i flera dramer, skrivna på 1820- och 1830-talen med den tyske skalden Schiller till mönster utan att dock kunna närma sig honom i dramatisk spänning. Bland dessa hans skådespel må nämnas *Torkel Knutsson* samt *Erik XIV*. Såsom prosatör har han skrivit praktfulla men nog mycket förskönande historiska och litterära *minnesteckningar*. Beskow deltog ivrigt, ehuru anonymt, i de politiska striderna, å den ytterligt konservativa sidan.

Ända från 1834 till sin död, således under ett tredjedels århundrade, var v. Beskow Svenska akademiens sekreterare och utgjorde — så till sägandes — personifikationen av akademien, tillika verkande såsom frikostig gynnare av vitterhet och skön konst.

Kristian Erik Fahlcrantz (född 1790, död 1866 såsom biskop i Västerås, förut teologie professor i Uppsala) är en märklig satiriker, enkannerligen uti sin allegoriska skapelse *Noaks ark* (1826), i vilken skalden bl. a. låter syndaflodens personer uppträda och parodiera de olika riktningarna inom samtidens litteratur. Detta poem vimlar av kvicka men för vår tid svårfattliga anspelningar på personliga och lokala tidsförhållanden. Han har även senare skrivit ett av högtidligt allvar genomträngt men mycket ojämnt epos i 14 sånger, *Ansgarius*, utfört i växlande versformer. Bland övriga dikter av honom märkes den ståtliga festhymnen vid Gustav-Adolfs-festen 1832, *Låt dina portar upp*, samt dalavisan »Om ära och lycka vi hörde en gång». Dessutom har Fahlcrantz författat predikningar och teologiska stridsskrifter.

Karl Gustav v. Brinckman (född 1764, svenskt sändebud i utlandet, hemkom 1810, † 1847), Tegnérs vän och intime korrespondent, hade under en mångårig vistelse i Tyskland helt och hållet uppgått i tysk bildning och stått i förbindelse med tyska vitterhetens främsta män samt själv skrivit i metriskt avseende ypperliga reflexionsdikter på tyska. Efter sin hemkomst blev han svensk författare och utmärkte sig för sina metriskt fulländade »Tankebilder» (epigram) samt såsom utmärkt brevstilist.

Brinckman var den mest finbildade kännare av litteratur och stod i nära förhållande till skriftställare av olika grupper.

Johan Anders Wadman (född 1777, sjukhuskommissarie under 1813—1814 årens krig, sedermera litteratör i Göteborg, † 1837) har författat ett icke ringa antal glada sånger, vilka röja ursprunglighet och kvickhet; några äro emellertid ur anständighetens synpunkt stötande. Ett obegränsat förakt för världens grannlåt och flärd är ett grunddrag i hans skaldelynne liksom i hans liv; däremot besjunger han vinets glädje och naturens behag, liksom han prisar lyckan i ett tillbakadraget liv. Bland hans mest omtyckta dikter äro *Bålen*, den täcka idyllen *Min lilla vrå bland bergen* samt *Kungen och skomakaren*,

Digitized by Google

i vilken skalden framställt lyckan i samhällets dalar i motsats till oron och bekymren på dess höjder. Hans skaldskap är i vissa avseenden besläktat med den gustavianska tidens skämtdiktares.

Fredrik Cederborgh (född 1784, först protokollssekreterare, senare boktryckare, bruksidkare, † 1835) har inlagt förtjänst om vår vitterhet genom ett par komiska sedeskildringar *Uno von Trasenberg* samt *Ottar Tralling* (1809, 1810), med vilka han grundlade en svensk romandikt på verklighetens botten och där han ådagalade en bred, humoristisk skildringsgåva av äkta svenskt tycke.

Bland tidevarvets vetenskapliga och populärvetenskapliga skriftställare äro redan nämnda *Geijer*, *Tegnér*, *Wallin*, *Atterbom*, *Palmblad* m. fl. Jämte dem verkade såsom framstående prosatörer åtskilliga andra.

Hans Järta (född friherre Hierta 1774, avsade sig adelskapet vid Norrköpings riksdag 1800; statssekreterare och landshövding, sedan någon tid privatman, till sist riksarkivarie, † 1847) sympatiserade under sin ungdomstid med den höijer-silverstolpeska riktningen och var en varm frihetsvän samt diktade »jakobinska visor». I den ypperliga skriften *Några tankar om sättet att upprätta och befästa den urgamla franska monarkien*, som utkom 1799, gisslade han absolutismens svaghetssynder men under en så fint ironisk mask, att skriften i förstone gäckade Gustav Adolfs regering, som till en början tog den för rena allvaret. Järta deltog, i egenskap av konstitutionsutskottets sekreterare, i utarbetandet av den nya *regeringsformen*, till vilken han skrev en förträfflig motivering. — Efter statsvälvningen (i synnerhet under 1820—1840-talen) blev Järta målsman för den ultra-konservativa politiken och försvarade sina åsikter bland annat i tidskriften *Odalmannen*. Han var tillika hävdaforskare och juridisk skriftställare samt vältalare i den akademiska smaken.

Samuel Ödmann (född 1750, † 1829) hade under Gustav III:s tid, då han var kapellpräst och skollärare på Värmdö, utmärkt sig såsom

Digitized by Google

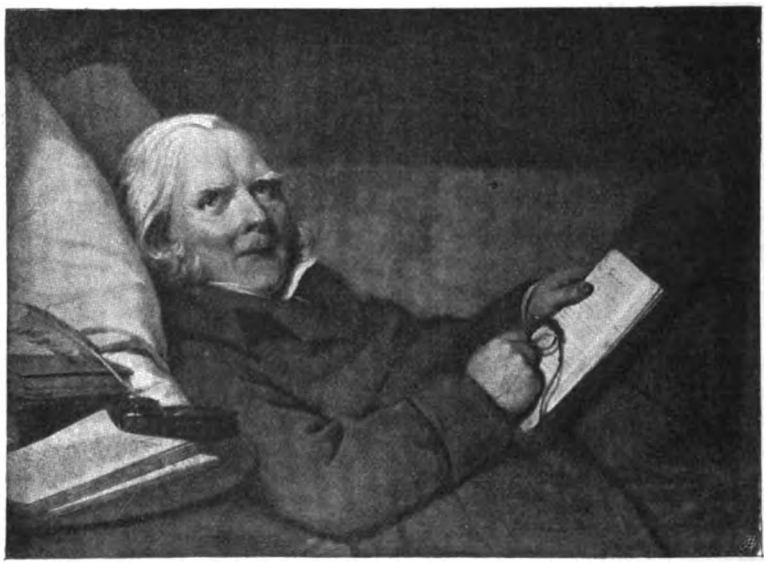

Samuel Ödmann.
Målning av J. G. Sandberg. Smålands nation. Uppsala.

naturforskare samt resebeskrivare. Sedan han år 1790 kallats till lärare i teologi vid Uppsala universitet, övade han stort inflytande på prästbildningen därstädes, deltog i arbetet för *kyrkohandbok*, *bibelöversättning* och ny *psalmbok* samt författade flera teologiska skrifter. Först efter hans död utgåvos hans ypperliga skildringar av småländskt hemliv i 18:e århundradet, *Hågkomster från hembygden och skolan.*

Ödmanns nitiska verksamhet är så mycket mer beundransvärd, som han i fyrtio år låg till sängs till följd av en under en jaktfärd ådragen sjukdom och sålunda var »levande begraven inom ett rum, som på en gång var sängkammare, arbetsrum, matsal, bibliotek, föreläsningssal och mottagningsrum». Men han bibehöll i trots av allt själskrafterna oförminskade.

Karl Adolf Agardh (född 1785, professor i Lund, sedermera biskop i Karlstad, † 1859) var verksam på många olika områden. Han har författat viktiga botaniska skrifter och har även såsom teolog gjort sig bemärkt. Agardhs utmärkta framställningsförmåga röjer sig emellertid främst uti hans statsekonomiska skriftställarskap. Hans båda huvudverk i denna gren äro *Granskning av statsekonomiens läror* samt *Statsekonomisk statistik över Sverige*, i vilka ofta, trots ämnets praktiska halt, en rik fantasi gör sig gällande, visserligen icke alltid till

Digitized by Google

innehållets fromma. Allt vad som flutit ur Agardhs penna har snillets prägel och äger en klassisk form.

Anders Magnus Strinnholm (född 1786, sekreterare, boktryckare, † 1862) beskrev enkelt och troget, med samvetsgrann forskning och i en ymnigt flödande stil svenska folkets historia under äldre tider. Hans första verk började behandla Gustav Vasas historia. I ett större arbete, *Svenska folkets historia*, som endast hann till 1319, har han närmare utfört den svenska medeltidens hävder, än Geijer haft tillfälle till; i ett *kortare sammandrag* har han tecknat Sveriges hävder till och med Gustav Vasa.

II. Tiden efter 1830.

Översikt.

Adertonhundratalets första årtionde hade, som vi sett, varit en litteraturens järnålder; det årtionde, som följde efter 1809 års statsvälvning och fosforismens genombrott, hade varit vårlossningens och stridens tid; omkring 1820 är den hetaste striden utkämpad, och det årtionde, som därpå kom och som skänkte Sverige sådana alster som Tegnérs Fritiofs saga, Geijers Svea rikes hävder, Atterboms Lycksalighetens ö, Stagnelius' Liljor i Saron och många andra märkliga arbeten, kan med allt fog kännetecknas såsom vår vitterhets guldålder. Allteftersom tiden gått och den gamla skolans män försvunnit från skådeplatsen, blevo nyromantikens idéer på skilda områden förhärskande. Det sades, att »den nya skolan flyttat i den gamla», men faktiskt lämpade sig flera av dem, som ursprungligen intagit en avog eller neutral ställning, efter nyromantikens åskådningssätt. Forna motståndare enade sig till gemensam kamp mot en ny rörelse, som bröt fram.

Denna var närmast av *politisk* innebörd. Det var den alltifrån 1830-talets början i hela Europa framträdande *borgerliga liberalismen*, som stäckte den heliga alliansens reaktion och som

Digitized by Google

satte sin prägel på den unga tidens idéliv. Även inom den litterära världen sker delningen — i stället för som förut efter estetiska och filosofiska synpunkter — i ej ringa mån efter politiska. Motsatsen mellan akademister och fosforister avlöses av motsatsen mellan »ultraister» och »rabulister». Som alltid stå många utanför eller mellan grupperna.

Detta starkt framträdande politiska intresse verkade omedelbart på tidningspressen, vars utveckling till en makt hos oss kan räknas från 1830-talets början, då ett nytt skede inleddes i vår tidningspress' historia genom Aftonbladet (vars utgivare var *Lars Hierta*). Denne öppnade en häftig strid mot de styrande, och bredvid Aftonbladet kämpade även andra liberala blad. Dess konservativa motståndare fylkade sig likaledes kring talangfulla skriftställare (bland andra de båda fosforisterna Askelöf och Palmblad). Tidningspressen vann tillika medverkan av framstående vittra krafter och kom att omfatta allt vidsträcktare områden, liksom dess alster spriddes i allt vidare kretsar.

Inom den *vittra* litteraturen inträdde likaledes med 1830-talet betydelsefulla nydaningar. Av det föregående tidsskedets stormän, vilka levde långt in i denna tidrymd, voro företrädesvis Geijer och Atterbom flitigt verksamma, och Geijers s. k. »avfall» till de liberala idéerna (1838) är en av den nya tidens viktigaste händelser; men även de övriga skänkte litteraturen nya bidrag. Wallin och Ling kallas bort 1839; och vid seklets mitt komma dödsposterna i tät följd: Dahlgren avlider 1844, Tegnér 1846, Järta, Geijer och Franzén 1847, Palmblad 1852; 1855 avslutar Atterbom raden.

Under tiden hade nya personligheter gjort sig gällande i vår vittra värld. I främsta rummet den geniale, fantasirike *Almquist*, som först med 1830-talet framträder i främsta ledet, till en början såsom nyromantikens äktborne son och dess största framtidsförhoppning men mot årtiondets slut, ungefär samtidigt

Digitized by Google

med Geijers avfall, allt tydligare sällande sig till de liberala idéernas bärare, på samma gång han i sin diktning väljer en realistisk framställningsform. Vidare *Runeberg*, den finske skalden, som i sin estetiska uppfattning var motståndare till »Sveriges då gällande litteratur» och i en 1832 offentliggjord artikel angrep Tegnér och tegnérismen såväl som fosforismen, varemot han framträdde som Almquist-beundrare. I sitt eget skaldskap representerar han en av klassicism och folkdikt inspirerad verklighetspoesi. — *Fredrika Bremer* skapade i anslutning till det föregående seklets engelska berättelse-litteratur en ny, borgerlig romandikt i vårt land, som vann europeiskt rykte och fick talrika efterföljare, främst bland dem *Emelie Carlén.*

Hade den politiska oppositionen mot nyromantikens idéer sin härd i stockholmspressen (alltifrån Johanssons »Argus»), så utgick det vittra angreppet — vad det egentliga Sverige angick — från samma ort, där en gång fosforismen föddes. Den estetiska oppositionens tidigaste målsman är den unge *Karl August Hagberg*, som 1835, närmast med anledning av Almquists skrifter och Atterboms lovordande granskning av dessa, drager i fejd mot nyromantikens idéer, framför allt dess snilleförgudning och överskattande av det estetiska på andra makters bekostnad. De angripna svarade. Senare följdes Hagberg av sin vän *Bernhard Elis Malmström*, som både filosofiskt — han var liksom denne hegelian — och i sin vittra alstring ställde sig emot fosforismen, och av *K. F. Bergstedt*, som i tidskriftspressen yrkade på en »medborgerlig, praktisk bildning gentemot esteticismen».

Inom poesien är för övrigt inflytandet från Tegnér och nyromantiken alltjämt framträdande, hos smärre andar såsom matt efterbildning. Men vid sidan härav klinga självständiga och egendomliga toner; utom Malmström äro här att nämna: *Karl Vilh. Aug. Strandberg* (Talis Qualis) — den mest be-

Digitized by Google

tydande kraften; *O. P. Sturzen-Becker* (vars skaldskap dock först senare fullt gör sig gällande) och *Gunnar Wennerberg*. Därjämte på dramats och berättelsens område *August Blanche*.

Ännu under 1850- och 1860-talen skönjes dock i vår poesi en tydlig efterklang från tegnérism och fosforism.

Bland senare årtiondens skriftställare intager *Viktor Rydberg* en förhärskande och egendomlig ställning. I hans vittra författarskap, som bäres av en ideal åskådning, ena sig romantiska och antika element.

Vid sidan av honom märkes en grupp lyriska skalder, utgångna från Uppsala under 1860-talet, vilkas främsta namn är *Carl Snoilsky*.

Adertonhundratalets båda sista årtionden hava företett en sällsynt rik och mångsidig alstring inom vår diktning. Under 1880-talet är en utpräglat realistisk, stundom starkt naturalistisk riktning förhärskande, som ställer verklighetsskildringen i främsta rummet; — den följes under 1890-talet dels av en fantasirik, skönhetsdyrkande »renässans», ej utan släkt med nyromantiken, dels av en folkligt stämd lyrik och berättelsekonst, som inslagit nya banor.

Inom vetenskaperna, humanistiska såväl som naturforskande, fortgår ett framgångsrikt arbete.

På *filosofiens* område är *Kristofer Jakob Boström* (född 1797, † 1866) det främsta namnet. Han grundlade på 1840-talet en filosofisk skola, vilken räknat talrika lärjungar.

Den *historiska* vetenskapen såg under 1830—40-talen alltjämt i *Geijer* sin främste man. Utarbetandet av hans Svenska folkets historia faller nämligen vid ingången till detta tidsskede. Jämte honom och efter honom verkade *Anders Fryxell* (vars betydelsefulla strid med Geijer ägde rum under 1840-

Digitized by Google

talet) samt flera andra utmärkta forskare ur Geijers skola. Fornforskningen fick, efter det uppsving denna vetenskap tagit i Danmark, även hos oss en ny lyftning.

K. J. Boström.
Samtida litografi.

Den fosterländska *litteraturhistorien* börjar under ifrågavarande tid, sedan Hammarsköld utkastat grunddragen, att alltmera odlas. *Atterboms* redan omtalade verksamhet på detta område faller under denna tid, och till honom sälla sig andra krafter.

Språkforskningen företer, särskilt vad modersmålet vidkommer, en mycket fruktbärande verksamhet. Under inflytande från Danmark ävensom från tyska lärde fick man alltmera blicken öppen för vikten av modersmålets historiska

Digitized by Google

studium såväl som av dess jämförande med samsläktade språk. *Johan Erik Rydqvist* gjorde svenska språkets lagar till föremål för sin undersökning. Genom mönstergilla upplagor av de gamla landskapslagarna främjades ej blott rättshistorien utan ock språkvetenskapen. På sista tiden har den nordiska språkforskningen skjutit ny växt; bland annat hava de svenska allmogemålen vetenskapligt bearbetats, och ett stort ordboksarbete har satts i gång av Svenska akademien.

Ett stort, sedan ett århundrade pågående arbete närmar sig nu sin avslutning: det är *Bibelkommissionens översättning av bibeln;* den av *Gamla testamentets böcker* är slutgiltigt utförd, och *Nya testamentet* har undergått den sista överarbetningen.

Inom naturvetenskaperna verkade, utom de förut nämnda Fries och And. Retzius, bland annat fysikern *Anders Johan Ångström* († 1874) samt polarfararen och upptäcktsresanden *Adolf Erik Nordenskiöld* († 1901).

En särskild uppmärksamhet förtjänar detta tidsskedes vackra arbete för att popularisera vetenskaperna. Detta sammanhänger med det rika folkbildningsarbete, som fortgått alltsedan tillkomsten av 1842 års folkskolestadga — genomdriven trots motstånd från den äldre tidens män, som ansågo folkupplysning innebära en fara (»drick djupt, men läppja icke!»).

Allt flera fält av facklitteraturen hava under detta skede vunnits åt nationallitteraturen, och den vetenskapliga forskningens frukter hava erbjudits en allt större allmänhet.

Mycket hava härtill tidskrifter och tidningar medverkat.

Skriftställare.

Karl Jonas Love Almquist (född 1793, rektor, regementspastor, lämnade Sverige 1851, † 1866) är en av den svenska

Digitized by Google

litteraturens snillrikaste och egendomligaste företeelser. I sin diktning och hela sin andliga läggning står han i beroende av nyromantiken; både hans skaldskap och hans liv vittna om den nyromantiska uppfattningen av snillet såsom en världens allhärskare, såsom obundet av alla regler och lagar, som gälla för vardagsmänniskorna; han är nyromantiker i sin ironiska lek med livets alla spörsmål och sin förkärlek för bjärta färger. Främst är han nyromantiker i sin aldrig vilande *inbillningskraft.*

Men han ägde å andra sidan ett skarpt utpräglat drag av *rationalism*, »ett det mest särskiljande, skarpt logiska omdöme», för att begagna hans egna ord, och detta drev honom, alltsom tiden gick, alltmera i opposition mot nyromantikens reaktionära åskådningssätt; han blev förkämpe för frisinnade, att icke säga revolutionära idéer. Själv klagar han över att han slets mellan tvenne olika skaplynnen, något som i viss mån ställde honom ensam mellan tidens båda riktningar.

Dessa båda motsatta drag i hans lynne — det svärmiska och det revolutionära — peka emellertid båda tillbaka på den från Rousseau utgående »Sturm und Drang»-riktningen såsom urkälla. Motsägelserna i hans författarskap bero för övrigt naturligtvis i ej ringa mån på den *utveckling* han genomgick men som icke är så lätt att iakttaga, därför att flera arbeten först offentliggjordes många år efter sin tillkomst.

Från Almquists tidigare författarperiod (åren omkring 1820), då bl. a. svedenborgianismen utövade starkt inflytande på hans sinnesriktning, härröra — utom hans egendomliga förslag till *Manhemsförbundets stadgar*, innehållande ett pedagogiskt system — bland annat en av svedenborgianismen påverkad skildring av de hädangångnas kärleksliv (*Murnis*, först långt senare tryckt under namnet *De dödas sagor*) samt den år 1821 fullbordade men då outgivna *Amorina*, en i dramatisk form skriven dikt, åsyftande en individens gensaga mot

Digitized by Google

samhället, »det stora dårhuset»; det är ett arbete, som jäser av de mest olika stämningar och intryck, ett Sturm und Drangtidens senfödda barn, i vilket de vildaste skräckscener växla med ljuvligare partier och med bisarrt humoristiska stycken. Själv kallade Almquist denna dikt »en värjsudd ställd på mänsklighetens ömtåligaste nerv», därmed antydande särskilt dess förnekande av viljans frihet och människans ansvar. Genom en frändes inskridande blev tryckningen av Amorina avbruten, och först 1839 blev dikten utgiven.

Almquists håg vände sig nu alltmera åt romantiska skildringar, och under en nybyggarvistelse i Värmland, några år vid 1820-talets mitt, skrev han en stor del av de arbeten, som han från och med år 1833 började offentliggöra under titeln »*Törnrosens bok eller fria fantasier*, berättade på jaktslottet hos herr Hugo Löwenstierna». Detta verk omfattar inom en väl funnen berättelseram en hel följd av dikter på vers och prosa — lyriska, episka, dramatiska — samt avhandlingar i olika ämnen. Bland de i Törnrosens bok intagna skrifterna, vilka för övrigt icke på långt när äro desamma i bokens olika upplagor (egentligen ville nog Almquist inrymma hela sin produktion under detta namn), märkas företrädesvis: inledningsnovellen *Jaktslottet*, romanen *Drottningens juvelsmycke* med ämne från Gustav III:s dagar (ej utan påverkan från Victor Hugo), dramerna *Ramido Marinesco*, *Signora Luna* och *Ferrando Bruno* (i vilka byroniskt inflytande är märkbart) ävensom den i ossiansk ton hållna episka dikten *Arturs jakt*. Beaktas må det utpräglat musikaliska draget i Almquists lynne, som tar sig uttryck i vissa tonsättningar och därtill diktade texter (*Songes*).

Omkring mitten av 1830-talet mottager Almquist starka intryck dels av realistisk skildringskonst, dels av samtida revolutionära och demokratiska rörelser, som mötte besläktade strängar i hans eget inre. Han skriver nu förträffliga verklighetsskildringar, såsom brevnovellen *Araminta May* och den

Digitized by Google

K. J. L. Almquist.
Målning av Mazér. Nordiska museet.

förtjusande folklivsbilden *Kapellet.* De överträffades dock i berättarkonst av *Det går an* (1839), som under sin lugna yta dolde ett revolutionärt syfte. Den framkallade en häftig strid med anledning av det angrepp på äktenskapet och det äktenskapliga samlivet, som måste anses utgöra dess innebörd.

Bland Almquists avhandlingar äro särskilt den ypperliga skriften *Om svenska fattigdomens betydelse* samt *Europeiska*

Digitized by Google

missnöjets grunder anmärkningsvärda så till innehåll som framställningssätt.

Under 1840-talet delar Almquist sin verksamhet mellan publicistiskt skriftställeri och romanförfattarskap, det senare dock företeende en avmattning.

Almquists verksamhetsdrift var underbart splittrad. Begåvad med rika intressen för allt stort och skönt i liv, natur och konst, blev han en mångfrestare; han strödde omkring sig lyriska, episka och dramatiska dikter, romaner, noveller och sagor, historiska, filosofiska, estetiska och språkliga uppsatser, omväxlande med avhandlingar i undervisningsväsende, uppbyggelseskrifter, läroböcker i skilda ämnen samt en mängd tidningsartiklar.

I sin diktning vill han giva en totalbild av alla människolivets faser, men trots hans strävan att vara allsidig bära dock hans alster en starkt subjektiv prägel. Almquists snillrikhet, fantasirikedom och herravälde över olika poetiska rymder och stilar äro obestridliga, ej mindre hans bisarreri och effektsökeri. Tankedjupet är knappast så starkt, som det vid första påseendet förefaller; han bjuder ofta mera bländande paradoxer än genomtänkta sanningar.

I Almquist kan den egentliga nyromantiken anses hava utmynnat och på samma gång söndersplittrat sig själv genom de djärva problem han uppställer och i vilka en idévärld av fullt modernt skaplynne uppenbarar sig.

Levnad: *Almquists* levnadsöden äro ytterst märkliga. Han föddes i Stockholm, son till en lantbrukare; hans mor var Gjörwells dotter. Såsom barn visade han ett allvarligt och drömmande lynne; hos morfadern älskade han att lyssna till dennes historiska visdom. Efter studier i Uppsala (han promoverades till filosofie magister samtidigt med Atterbom, Palmblad, Gumælius, Fahlcrantz m. fl.) inskrevs han 1815 i ett ämbetsverk, från vilket han emellertid 1823 tog avsked. Tillsammans med Dahlgren, Afzelius och några andra unga män blev Almquist medlem av *Manhemsförbundet* (ett slags efterbildning av det götiska), för vilket han uppgjort ett högst egendomligt och fantas-

Digitized by Google

tiskt förslag till stadgar. År 1824 flyttade Almquist jämte ett par vänner till Värmland för att leva som bonde. Han gifte sig med en bondflicka, vid vilken han alltsedan ungdomen fäst sig, och kallade sig dannemannen Love Carlsson. Han försörjde sig delvis med kartritning. Emellertid ledsnade han snart vid det avstängda livet i en från huvudstaden fjärrbelägen landsbygd, varför han återflyttade till Stockholm 1826. Efter någon tid av arbetslöshet fick han anställning som lärare och blev 1829 rektor vid Nya elementarskolan, där han gjorde försök med nya pedagogiska metoder. Han var en utmärkt lärare och berömd läroboksförfattare, men efter någon tid drog hans vittra skriftställeri hans intresse från lärarkallet. Hans vänner önskade nu skaffa honom en plats vid universitetet i Lund. Då detta misslyckades, rev han upp broarna bakom sig, utgav 1839 de djärva skrifterna »Det går an» och den i 17 år gömda »Amorina», tog avsked från lärarsysslan, som han på senare tiden vanskött, och ägnade sig uteslutande åt vittert och publicistiskt skriftställeri samt blev medarbetare i det liberala Aftonbladet. Almquist, som var prästvigd, inkallades till förhör inför Uppsala domkapitel med anledning av några yttranden i hans skrifter, som ansågos oförenliga med trosläran. Emellertid utnämndes han till regementspastor, varemot försök till annan befordran misslyckades. Hans ekonomi var rubbad, han husliga liv icke lyckligt. Invecklad i smutsiga affärer med en bekant ockrare, rymde han från Sverige 1851. Man misstänkte honom icke blott för att vara »bedräglig gäldenär» utan också att hava företagit förgiftningsförsök mot den nämnde ockraren, men dessa senare misstankar saknade antagligen grund. Häpnaden var emellertid allmän, och smädelsen fick fritt lopp. Tvivelsutan var han dock, som han själv skrev, »bättre än sitt rykte».

Almquist styrde först kosan till Amerika, där han som språklärare och tidningsreferent förtjänade ett knappt bröd men där han för övrigt synes hava levat ett lugnt liv. Hösten 1865 återvände han från Amerika till Europa, och i Bremen, där han levat under namnet »professor Westermann», slöt han 1866, sjuttiotre år gammal, sin skickelsedigra levnad.

Karl Vilhelm Böttiger (född 1807, professor i Uppsala, Tegnérs måg, † 1878) är närmast att räkna till nyromantikens epigoner, om han än i sin poesis sinnrikhet och klarhet är besläktad med gustavianerna. Hans på 1830-talet utgivna diktsamlingar utmärka sig genom välljudande form samt en mild och öm grundton, men det känslosamma, vekt elegiska draget i ungdomsdikterna förefaller icke fullt naturligt. Bland hans bästa lyriska poem märkas dikteykeln *Fåglarna*, *Italia*, *Fantasi*

Digitized by Google

(»Jord och himmel jag»), *Kväll och frid* ävensom en mängd tillfällighetsdikter och poetiska översättningar. Han har tillika författat litterära *minnesteckningar* av värde och påbörjat utmärkt väl skrivna levnadsminnen.

Johan Börjesson (född 1790, kyrkoherde, »den siste fosforisten», † 1866) hade i sin ungdom under den litterära stridstiden gjort sig känd såsom lyriker i fosforisternas kalendrar. På 1840-talet framträdde den redan till åren komne skalden såsom *dramatiker* och lyckades vinna mycket bifall med ett par av sina i Shaksperes stil skrivna historiska sorgespel; att särskilt nämna *Erik XIV*, som omhandlar händelserna före Eriks fängslande och som är utmärkt för sann poetisk glöd samt giver en särdeles intressant karakteristik av Göran Persson, och *Solen sjunker*, som skildrar Gustav Vasas sista dagar och oron inom hans hem, särskilt Cecilia Vasas sorgliga kärlekssaga, m. fl. Han skrev på äldre dagar elegisk lyrik.

Johan Ludvig Runeberg (född 1804, lektor i Finland, † 1877) står i främsta ledet bland de skalder, som diktat på svenskt språk.

År 1830, just då striden mellan gamla och nya skolorna var utkämpad och dels nyromantikens idéer, dels tegnérismen härskade i vår vittra värld, framträdde Runeberg med sina första dikter.

Han hade, utom av sin landsman Franzéns diktning, inspirerats av antikens formklara dikt, av ett slaviskt folks egendomliga lyrik, av sin egen folkstams karga liv och rika minnen. Hans egen diktning, som försmådde bildprakt och dunkel, tog sig till uppgift att klart och troget, enkelt och måttfullt men dock med vissa drag av antik stilisering skänka en poetisk bild av verklighetens värld, sådan han funnit den i hemmet, i naturen, i historien.

Digitized by Google

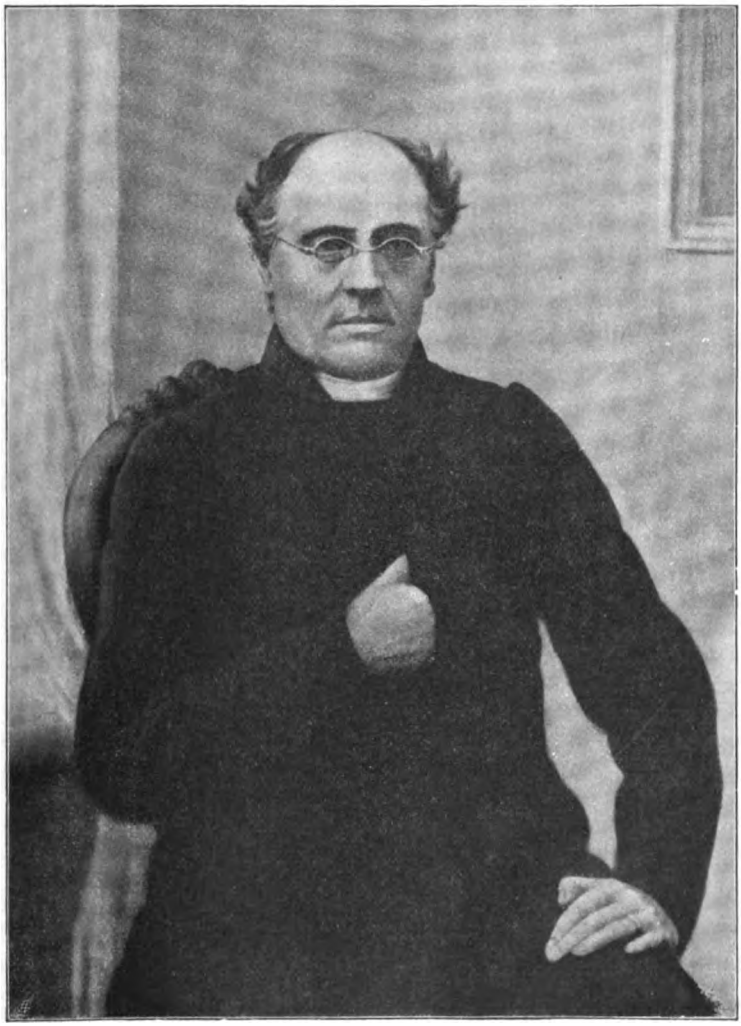

J. L. Runeberg.
Efter en fotografi från 1862.

Digitized by Google

Runeberg har samlat åtskilliga av sina bästa lyriska dikter i den täcka diktcykeln *Idyll och epigram*, små konstnärligt utmejslade poem, vilka i tonen påverkats av några serbiska dikter, av egendomligt vemodsfullt kynne. Andra lyriska poem sluta sig närmast till de franzénska visorna. Bland Runebergs episka dikter märkas först trenne på hexameter: *Älgskyttarne* (1832), en dikt i nio sånger, påverkad av Homerus; skalden skildrar här den finska allmogens vinterliv, dess hemseder och jägarlynne med utomordentlig trohet och sällsynt gestaltbildande kraft; framställningen utmärker sig för stor åskådlighet men är stundom nog bred. *Hanna* (1836) är ett idylliskt epos — en sommarbild från en prästgård på landet —, där skalden låter oss vara vittne till huru den första kärleken vaknar hos en älsklig ungmö (det var denna dikt, som först vann i större mån den svenska allmänhetens bifall åt Runeberg). *Julkvällen* (1841) är en anslående berättelse om en officers hemkomst från kriget på julafton, av innerlig fägring; märk bl. a. den gamle invaliden Pistol, som är befryndad med Fänrik Ståls-figurerna. I *Nadeschda* (1841) har Runeberg åter i mera romantisk stil, icke utan inflytande från Byron och Almquist, behandlat ett ryskt ämne från kejsarinnan Katarinas dagar: sägnen om den fagra Nadeschda, slavinnan, »duvan», som är mål för tvenne »furstefalkars» kärlek och tävlan och som efter att hava genomgått växlande öden äntligen blir den ene broderns brud. *Kung Fjalar* (1844) är en dyster saga om den nordiske drotten Fjalar, som trotsade själva gudarna och straffades med att före sin död få uppleva sin son Hjalmars och sin dotter Oihonnas undergång; här förmäla sig inflytanden från nordisk forndikt och Ossian med en antikt tragisk uppfattning av människan och hennes förhållande till de makter, som styra livets gång. Denna dikt torde vara Runebergs yppersta *konstverk*. Mest känd har han emellertid blivit genom sin odödliga cykel *Fänrik Ståls sägner*, i vilka lyrik och

Digitized by Google

epik ingått en skön förening. Första samlingen utkom 1848 (de äldsta dikterna i samlingen voro från 1830-talet) och den andra 1860; båda väckte den största beundran och glädje. Dikterna tillkommo på en tid, då det säreget finska stats- och nationalitetsbegreppet alltmer arbetade sig fram, och dessa dikter bära icke minst vittne härom; hoppet om återförening med Sverige var nu visserligen på väg att utslockna, men i de gamla ärofulla krigsminnena ägde svenskar och finnar ett gemensamt förflutet, vilket ingen tolkat skönare än den store finske skalden. Det är växlande bilder från krigets värld han här upprullar: djupt rörande, innerligt varma scener som *Molnets broder*, *Vilhelm von Schwerin*, *Torpflickan* och *N:r 15 Stolt;* andra dikter, i vilka allvaret kryddats med en tillsats av humor: *Sven Duva* — med dess ädla, sorgfyllda upplösning efter den komiska skildringen —, *Lotta Svärd* o. a.; glada bivackanekdoter som *Sandels*, *von Törne* och *von Konow och hans korpral;* sånger, i vilka skalden rent lyriskt utsjungit sin fosterlandskärlek, som *Soldatgossen* och *Vårt land;* dikter, i vilka föraktet och harmen sjuder, som *Fältmarskalken* och *Sveaborg;* storslagna, vemodsfulla minnesbilder som *Döbeln vid Jutas*, *Den femte juli* och *Fänrikens marknadsminne* o. s. v. Det är ett helt galleri levande skepnader av egendomligt finskt kynne — bland dem ej minst »*Fänrik Stål*» själv —, som Runeberg skänkt de båda folken.

Fänrik Ståls sägner förena karaktärsfull verklighetstrohet i detaljskildringen med idealitet i uppfattningen; en stark fosterlandskänsla fyller dikterna men slår aldrig över i sin vrångbild: det bullrande skrytet eller den råa hätskheten; sanning och äkthet kännetecknа dessa dikters känsla och uttryck.

Av Runebergs *dramatiska* stycken är sorgespelet *Kungarne på Salamis* det enda betydande. Det behandlar ett antikt ämne återgivet i antikens anda. Runeberg har även författat

Digitized by Google

en del berättelser, kritiska uppsatser och avhandlingar ävensom *psalmer* och har haft den väsentliga andelen i tillkomsten av den finsk-svenska kyrkans psalmbok.

Levnad: *Runeberg* föddes i Jakobstad, son av en sjökapten av svensk släkt. Tidigt röjde han känsligt sinne och poetiska anlag. Hans äldsta barndomsminnen äro knutna vid 1808—9 årens krig, minnen som senare togo sig uttryck i hans yppersta dikter. Vid åtta års ålder kom han till Uleåborgs skola, senare till Vasa och blev år 1822 med goda förkunskaper student vid Åbo akademi, där han till att börja med levde i ytterst knappa förhållanden: han mottog ock snart en kondition uppe i Saarijärvi skogar mitt bland den urfinska befolkningen kring sjön Päjäne. Denna vistelse blev av största betydelse för Runeberg, här kom hans ande till genombrott, här lärde han under strövande på jakter och fiskarfärder rätt lära känna det finska folk, vars störste sångare han skulle bliva; här fann han modellerna för skepnaderna i Älgskyttarne, och här gjorde han bekantskap med den gamle underofficeren Pelander, som i vissa avseenden blev urbilden för Fänrik Stål och som meddelade Runeberg åtskilliga krigsminnen, liksom ock kapten av Enehjelm, i vars hem Runeberg undervisade, förtäljde honom anekdoter från krigsåren. Sedan han återvänt till Åbo, fortsatte han flitigt sina studier och utvecklade sin personlighet under vistelsen i ärkebiskop Tengströms hem. Han tog år 1827 magistergraden. Kort förut hade han debuterat som skald, men det var först efter ytterligare några år av tyst väntan och rastlöst inre arbete, som han utgav första delen av sina dikter (1830), vilka tillägnades Franzén, som hälsade dem med stort bifall och förklarade, »att Finland hölle på att frambringa en stor skald». Runeberg blev samma år (1830) docent vid universitetet, som efter Åbo brand förlagts till Helsingfors, och gifte sig kort därefter med Fredrika Tengström, en ovanlig och betydande personlighet, själv poetiskt begåvad, som övat ej ringa inflytande på sin makes utveckling. Sin utkomst fann Runeberg dels såsom lärare, företrädesvis vid en enskild skola, dels såsom tidningsredaktör. Av särskild betydelse för hans utveckling var det s. k. »Lördagssällskapet», i vilket flera framstående finska vetenskapsmän och vitterhetsidkare, såsom Nervander, J. V. Snellman, J. J. Nordström, Cygnæus o. a., sammanträffade.

Då Runeberg icke hade några utsikter till befordran vid akademien, flyttade han år 1837 till Borgå, vid vars gymnasium han erhöll ett lektorat. Undanryckt det umgängesrika huvudstadslivet, fick han i en stillsam landsort en fast praktisk sysselsättning, och om än fruktbarheten i hans skaldeverksamhet minskades, yppade sig dock den skapande kraften alltmera mäktig, mogen och storartad. Under 1840-talet faller hans högsta kraftutveckling.

Digitized by Google

År 1851 besökte Runeberg Sverige och mottogs där med stor uppmärksamhet och hänförelse. Hoppet att få göra bekantskap med den av honom högt beundrade Almquist blev emellertid gäckat — denne hade kort förut lämnat landet.

År 1863 — strax efter utgivandet av »Kungarne på Salamis» — drabbades Runeberg av ett slaganfall, som band honom vid sjukrummet och förlamade hans verksamhet under de sista fjorton åren av hans liv. Vårdad av en trogen maka och föremål för Finlands och Sveriges aktning och kärlek, tillbragte han emellertid med friska själskrafter sin långa sjukdomstid. Den 6 maj 1877 skattade han åt förgängelsen. Finlands ständer deltogo i hans jordfästning, och på hans grav sades hans egna ord:

»Ej med klagan skall ditt minne firas,
ej likt dens, som går och snart skall glömmas.»

Karl August Hagberg (född 1810, professor i Lund, † 1864) påverkade genom sitt angrepp mot den nyromantiska världsåskådningen ett yngre uppsalasläkte. Han — »ungdomens djärve korag» — hade ock som ung uppsalaakademiker givit löften om sig såsom originalskald. År 1840 flyttade han såsom professor till Lund (efter en strid om professuren med den sjutton år äldre Almquist). Här kom han att utveckla en betydande verksamhet såsom litterär kritiker och språkforskare och framför allt som översättare av *Shaksperes samlade dramatiska verk* — en av de största insatserna i tidens svenska odling.

Bernhard Elis Malmström (född 1816, professor i Uppsala, † 1865) tillhörde samma krets som Hagberg och stod från början och hela sitt liv igenom i avgjord opposition mot den fosforistiska skolan, mot vilken han även i sina efter hans död nog okritiskt utgivna föreläsningar *Grunddragen av svenska vitterhetens historia* drog i fejd.

Såsom originalskald framträdde han omkring 1840 med dikter, vilka i innehållets okonstlade manlighet och renhet stå vid sidan av Runebergs och Geijers. Hans alstring avstannade dock tidigt. Bland hans dikter märkas särskilt den berömda

Digitized by Google

fyrväpplingen av elegier: *Angelika*, mönster av smältande distika; bilder ur livet som *Stavkarlen* och *Brudsmycket;* den innerliga lärodikten *Ödmjuker er* och den djupt gripande bikten *Ensamheten.* I den härliga romansen *Vi suckar det så tungt uti skogen?* anslår han en avgjort romantisk ton.

B. E. Malmström.
Samtida litografi.

Hans ovannämnda litteraturhistoriska verk äger visserligen brister i avseende å källforskning och oväld, men Malmström dömer dock ofta skarpsinnigt och träffande om de litterära företeelserna, och arbetet innehåller många förträffliga estetiska utredningar.

Johan Nybom (född 1815, litteratör, † 1889) var Malmströms samtida under ungdomsåren i Uppsala. Hans skaldskap

Digitized by Google

utmärker sig genom versens välljud och glans samt känslans häftiga strömning och en stundom dyster poetisk glöd. Han torde kunna anses såsom en av Tegnérs lyckligaste efterträdare i det formella av skaldekonsten. Åtskilliga av Nyboms dikter äro verkliga praktstycken, såsom *Sista natten i Alhambra.* Hans *Sång på julafton* utmärker sig för stor innerlighet; uti andra däremot är hans känsla icke utan svulst och bålstora överdrifter, särskilt i vissa fosterlandsdikter. Bland hans mest sjungna sånger är *Stå stark, du ljusets riddarvakt!*

Karl Vilhelm August Strandberg (född 1817, publicist, pseudonymen *Talis Qualis*, † 1877) var en fullblodig skaldenatur och intager otvivelaktigt främsta rummet bland skalderna inom Sveriges landamären under efterromantikens tid.

Hans första diktning bär politisk prägel och var påverkad av »det unga Tysklands» politiska poesi. Det var som student i Lund han med djärva kväden gav ett stormande uttryck åt ungdomens frihetsträngtan och åt den sympati för de förtryckta folken, som under 1840-talet klappade i så många svenska hjärtan, ävensom åt det då gängse hatet mot Ryssland. Han fann så småningom sin egen ärligt svenska ton, och i likhet med Runeberg lyckades han att därför skapa ett verklighetstroget, klangfullt, stundom drastiskt uttryck i en form, som utmärker sig för käck ursprunglighet och en viss manlig knapphet. Hans första originaldikter, som utgåvos under den krigiska titeln *Sånger i pansar* (1845), omfattande en mängd glödande, hänsynslösa dikter, bland dem det djärva stycket *Vaticinium* (»Finland, så jag ville ropa»), som, i likhet med flera andra, utmanar till krig mot »världens Goliat», den ryske grannen. Till denna samling hör också den länge såsom folksång sjungna »*Ur svenska hjärtans djup en gång*». Efter denna diktsamling följde *Vilda rosor* m. fl. Strandbergs diktning

Digitized by Google

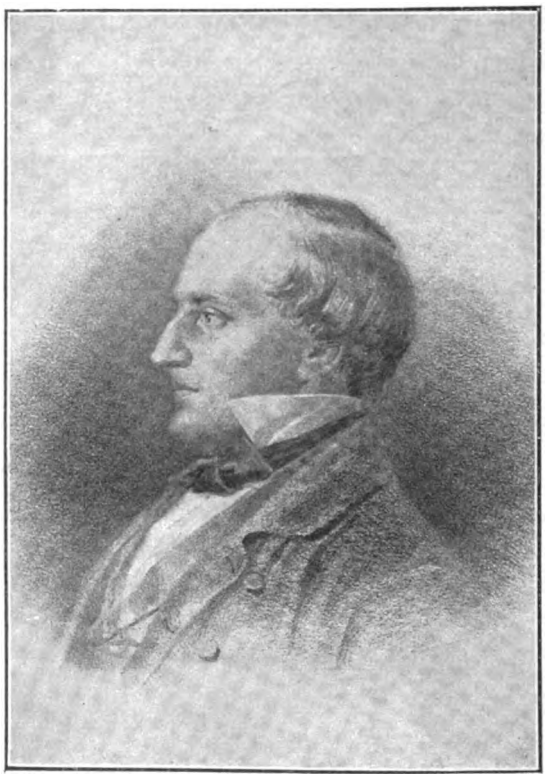

K. V. A. Strandberg.
Samtida litografi.

utvecklade sig senare till mera mognad; det lidelsefulla, ohejdade gav vika för det mera formbehärskade; hans skaldskap företer nu släktskap med den måttfulla realismen hos Runeberg. Bland hans senare dikter märkas sådana kärnfulla, innerliga, fint formade stycken som *Mitt döda barn*, *Fanny* och *De små nattvardsbarnen*. En mästare i att till svenskt språk överflytta utländsk poesi, har han bland annat med vår litteratur införlivat Byrons berättande dikter.

Oskar Patrik Sturzen-Becker (född 1811, fil. doktor, publicist, ivrig skandinav, någon tid bosatt i Danmark, pseudonymen

Digitized by Google

Orvar Odd, † 1869) tillhörde »det unga Sverige» från 1830-talet, slöt sig med hänförelse till de liberala idéerna och ställde sin fint skurna penna i pressens tjänst, bland annat som kvick »följetonist» i dåtida mening (motsvarande vad nu menas med »kåsör») och som spirituell och mångsidig litteraturkritiker.

O. P. Sturzen-Becker.
Litografi från 1840-talet.

I sina senare utgivna »*Grupper och personnager*», uddiga om än stundom lösliga skildringar ur samtidens litteraturhistoria, förenar han kåsörens och litteraturgranskarens egenskaper. Han är en prosastilist med stort herravälde över språket.

Men fullt så stor betydelse äger *Orvar Odd* som skald; han intager en i många avseenden egendomlig ställning såsom lyriker med starkt känslodjup och verklighetssinne (»Jag, tidens

Digitized by Google

barn av all min själ, jag blir på jorden kvar») och såsom en poetisk berättare av rang. Redan på 1840-talet hade Sturzen-Becker framträtt som skald (*Min fattiga sångmö*), därvid han i dikten gav uttryck åt sina politiska och sociala idéer; men hans mest betydande skaldskap härrör från 1860-talet, då han med fördjupad livserfarenhet och rikare litterär bildning utgav lyriska samlingar (*Stycken i små ramar*, *Brunt och rosenrött*) samt poetiska berättelser, ej utan släktskap med Byrons, sådana som *Grevinnan Gruffiakin*, *Förborgat*, *John Faa* och andra, hållna i en form, vars ledighet och elegans inom vår litteratur är ganska enastående.

Vilhelm von Braun (född 1813, löjtnant, † 1860) var en skald av humoristiskt satiriskt skaplynne, som med mycken grovkornighet och kvickhet uppträdde mot konventionalism, tillgjordhet och känslosamhet i liv och dikt, liksom han även skrev politiska dikter. Hans ystra skämt överskrider ej sällan anständighetens gräns. Även allvarligare stämningar uppenbara sig dock bakom hans bittra löje. Bland sådana dikter märkas *Mitt konterfej*, *Hjälten*, *Kvinnoögat*. Han har även författat ett antal berättelser av gott lynne.

Elias Sehlstedt (född 1808, tullinspektor, † 1874) är en mycket populär diktare av älskvärda, godmodigt humoristiska *Sånger och visor*, i vilka ett friskt natursinne och en oförarglig kvickhet uppenbara sig.

Gunnar Wennerberg (född 1817, lektor, landshövding, statsråd, † 1901) äger sin huvudsakliga berömmelse såsom diktare och tonsättare av den humoristiska sångcykeln *Gluntarne*. Wennerberg, som under sina studentår stod nära den nyromantiska kretsen i Uppsala, hade från denna tvivelsutan hämtat djupa intryck, och en tråd av romantisk sorglöshet och romantiskt natursvärmeri tvinnar sig ock igenom hans ofta drastiskt verklighetstrogna skildringar av 1840-talets studentliv med

Digitized by Google

Gunnar Wennerberg.
Litografi från omkring 1850.

dess glada estetiska epikurism. De utmärka sig tillika för sällsynt åskådlighet, dramatisk livfullhet och kraft samt musikalisk stämningsrikedom, på samma gång det naturliga talet är ypperligt träffat; stundom framklingar för övrigt en med Bellmans befryndad ton. Wennerberg har dessutom förvärvat sig ett ärat namn genom sina *fosterländska hymner* (såsom: »Hör oss Svea», »Frihet bor i Norden», »O Gud, som styrer folkens öden»).

Fredrik August Dahlgren (född 1816, kansliråd, † 1895) utövade en mångsidig författarverksamhet. Särskilt intaga

Digitized by Google

hans på värmländskt landsmål diktade ypperliga skämtvisor (t. ex. *Jänta och jag*, *Bremsen for till Persmess*, *Nils Annerses visa* och andra) med sin folkliga realism ett alldeles säreget rum i sin tids litteratur och förebåda i viss mån en senare tids lyrik. Närsläktat härmed är hans sångspel *Värmlänningarne* (1846), som är vårt mest uppförda teaterstycke och vars skildringar ur folklivet äga förtjänster särskilt i de komiska scenerna, mindre i de rörande.

Z. Topelius.
Efter fotografi.

Zakarias Topelius (född 1818, professor i Helsingfors, † 1898) var till lynnet nyromantiker med starkt religiös läggning och tog livliga intryck av Almquist. Genom sina musikaliskt välljudande dikter i samlingarna *Ljungblommor*, *Nya blad* m. fl. (t. ex. Vintergatan, Sången, Sylvias visor) har han vunnit främsta rummet bland finska skalder näst Runeberg. Han har ock verkat såsom dramatisk författare (t. ex. *Regina von Emmeritz*) och i en följd historiska noveller, *Fältskärns berättelser*, förstått att på det lyckligaste sätt sammanknyta historiska skildringar med fantasifull dikt samt härigenom särskilt skänkt ungdomen en kär läsning. Dessutom har Topelius genom den

Digitized by Google

serie berättelser, visor och dramer, som tillkommit under titeln *Läsning för barn*, blivit barnkammarens mest avhållne skald.

Lars Jakob Stenbäck (född 1811, finsk präst, † 1870) var en mäktig skaldenatur, gripen av djupt religiöst allvar, som i hans diktning stundom tar en dystert asketisk färg. Han har skrivit gripande lyriska dikter (*Till sorgen*, *Mitt finska fosterland*) samt psalmer.

Gustav Lorents Sommelius (född 1811, löjtnant, † i dansk-tyska kriget 1848) var en begåvad lyrisk skald av ett häftigt, lidelsefullt skaplynne, en »byronian», som gärna behandlade disharmoniska ämnen i en något vårdslösad form (*Vallmoknoppar*).

Herman Sätherberg (född 1812, läkare och gymnast, † 1897) är känd för sina täcka naturdikter, däribland de allmänt sjungna »*Vintern rasat ut bland våra fjällar*» och »*Glad såsom fågeln i morgonstunden*».

Inom *romanskriftställeriet* inträdde under 1830- och 1840-talen en ovanlig blomstring. Av förut nämnda skriftställare bidrogo bland annat **Almquist** och **Palmblad** till denna litteratur, men det grundläggande namnet på detta område är:

Fredrika Bremer (född 1801 i Finland, † 1865). Hon utgav sina romaner och noveller under den gemensamma titeln *Teckningar ur vardagslivet* (från och med 1828) och gav därmed vid handen, att hon i motsats till det föregående, delvis ock samtida romanförfattarskapet ville skildra förhållanden och tilldragelser ur den närmare omgivningen. Detta skedde dock med ett skarpt sinne för de ideala dragen i livet och gärna med utpräglad tendens. Skildringen är påverkad av 1700-talets engelska, realistiskt borgerliga romandikt, dock med romantiska inslag. I sina bästa arbeten —*Familjen H.*, *Presidentens döttrar*, *Grannarne*, en brevroman som skildrar förhållandet mellan föräldrar och barn med utmärkt karaktärsteckning, *Hemmet* — har Fredrika Bremer förmått avlocka hemlivet i svenska bygder dess både poetiska och komiska drag, skildrat svensk trevnad och svensk otrevnad, tolkat

Digitized by Google

familjelivets sorger och fröjder i skiftande färgnyanser, oftast på ett hjärtetilltalande sätt och med skarp blick för de humoristiska smådragen. Med början av 1400-talet har hennes skriftställarskap kulminerat. I senare alster, bland annat i romanen *Herta* (riktad emot kvinnans omyndighet), lät Fredrika Bremer (som var en varmhjärtad förkämpe för en mängd reformer, framför allt för nedbrytande av de skrankor, som hämmade kvinnans verksamhet) det skarpt tendensartade träda alltför ohöljt fram och göra sig ofördelaktigt gällande på den levande poesiens bekostnad, men de idéer hon här kämpade för hava förts till seger. Hon utgav ock innehållsrika *reseskildringar* från färder i nya och gamla världen.

Fredrika Bremer.
Målning av Södermark 1843. Högre lärarinneseminariet i Stockholm

Hennes romaner äro översatta till främmande språk.

Levnad: *Fredrika Bremer* var född i Finland men flyttade redan som litet barn över till Sverige. Hon växte upp i ett burget hem men åtnjöt dock icke någon lycklig barndom utan levde i vissa avseenden under förtryckta och kuvade förhållanden. Det dröjde ock länge, innan man såg, att det inom »den fula ankungen» bodde en diktarsvan. Den unga uppväxande flickan hade en livlig verksamhetslust och skulle önskat att få verka ute i världen såsom sjuksköterska eller dylikt, men konvenansen trädde hindrande i vägen. Giftermålsanbud avböjde hon. År 1828 utgav hon i största anonymitet första delen av Teckningar ur

Digitized by Google

vardagslivet, som mottogs synnerligen välvilligt och snart följdes av andra, vilka likaledes rönte starkt bifall. Omkring år 1830 var anonymiteten röjd; de vittra män, som först uppmärksammade henne, voro Franzén och Brinckman, och snart utmärkte även Svenska akademien hennes författarskap. Efter att hava genomgått en religiös kris, som medförde en andlig luttring, framträdde hon i början av 1830-talet (då hon mest vistades i stillhet hos en väninna i Norge) såsom en mera mognad författarinna. Från medlet av 1840-talet ägnade hon sig mest åt tendensförfattarskap samt åt studiet av tidens samhällsfrågor, bland annat under mångåriga resor i Amerika och Orienten. Fredrika Bremer var en handlingskraftig kvinna, som med ädel gärning likaväl som med ord verkade i människoälskande syfte.

Sofia von Knorring (friherrinna, född Zelow 1797, † 1848) vann vid sidan av Fredrika Bremer under 1830-talet en ansedd ställning i vår litteratur under märket »Författarinnan till *Kusinerna*» (1834), såsom namnet var på hennes första roman. Hon röjer i sitt författarskap en stor världserfarenhet och människokännedom, mycken kvickhet, skarp blick och esprit. Särskilt skildrar hon livet i de förnämas salonger, under det Fredrika Bremer mest dväljes i borgerliga kretsar. Mer än sina samtida är hon fri från romantisk påverkan och synes i åtskilligt stå den gustavianska tonen nära.

Emelie Flygare-Carlén (född *Smith* 1807, gift först med *A. Flygare*, sedan trolovad med J. E. Dalin, som på hennes utveckling utövade ett viktigt inflytande men som avled före bröllopet, slutligen gift med skalden *J. G. Carlén*, † 1892) har liksom Fredrika Bremer vunnit ett världsberömt namn genom sina många fantasifulla, gärna lästa romaner, de där översatts till olika språk. Hennes författarskap, som blomstrade rikast åren 1838—58, utmärker sig för stor uppfinningsrikedom och en livfull realistisk skildringsgåva, om hon än är underlägsen Fredrika Bremer i den ideala läggningen och även i den humoristiska framställningen av vardagslivet. Sina största triumfer har hon firat såsom skildrare av västra skärgårdens folktyper; hon har i kraftiga drag tecknat denna befolknings

Digitized by Google

Emelie Flygare-Carlén.
Samtida litografi.

faror, lidanden, försakelser, dess vilda strider och glada vilostunder. Bland hennes bästa alster äro den djupt tragiska brottmålsromanen *Rosen på Tistelön*, vidare *Skjutsgossen* — historien om den fattige adelsmannens öden —, *Pål Värning*, den enkla kärlekshistorien från skärgårdsvärdshuset med dess bilder ur det lägre folklivet, samt den stora kustromanen *Ett köpmanshus i skärgården.* En nog bitter och bjärt tendensroman är *En natt vid Bullarsjön*, riktad mot hyckleriet och det religiösa svärmeriet.

Magnus Jakob Crusenstolpe (född 1795, assessor i Svea hovrätt, tog avsked 1834, sedan uteslutande litteratör, † 1865, ryktbar som hänsynslös oppositionsman under Karl XIV Johan)

Digitized by Google

M. J. Crusenstolpe.
Samtida litografi.

har krav på ett rum i våra litterära hävder egentligen såsom prosastilist. Såsom politisk publicist stod han en tid i regeringens sold men blev sedan regeringssystemets och dynastiens hätske vedersakare; han författade även ett slags historiska romaner, i vilka han på förvillande sätt sammanblandade dikt och sanning, liksom han gjorde i sina politiska skrifter. Dessa romaner äro mycket bristfälligt komponerade, och karaktärsteckningen är ytlig, men stilen är elegant, och framställningen kryddas av pikanta anekdoter. Bland dem må nämnas *Morianen eller Holstein-Gottorpska huset i Sverige.*

Karl Anton Wetterbergh (född 1804, f. d. fältläkare, † 1889) skrev under märket *Onkel Adam* från början av 1840-

Digitized by Google

talet många berättelser, av vilka hans små humoristiska *Genremålningar* äro högst skattade. I sina större romaner, *Penningar och arbete* m. fl., gör han sig gärna till tolk för en bestämd socialpolitisk tendens och för härvid de »smås», de

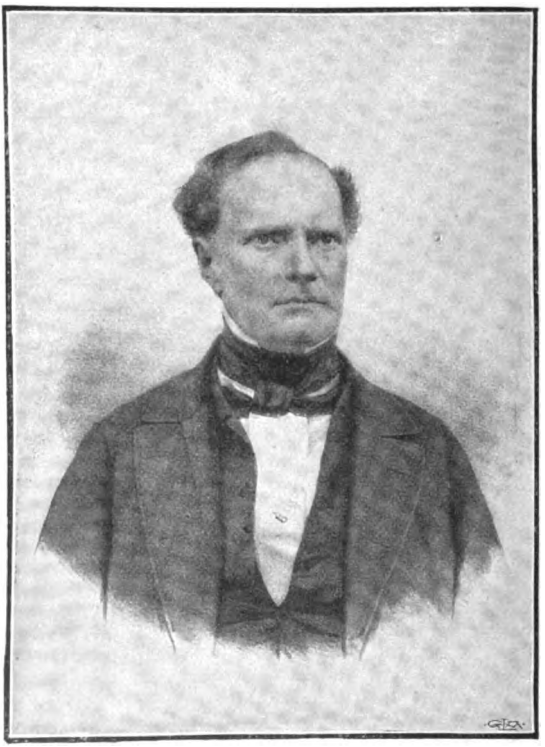

Karl Anton Wetterbergh.
Samtida litografi.

betrycktas talan. I dessa skrifter röja sig en varm känsla och en ofta i det humoristiska spelande kvickhet, som lockar ömsom till löjen och tårar. Hans stil är enkel och okonstlad; han söker verka med små medel. Även flera utmärkta barnskrifter (»*Linnéa*, tidning för barn») härröra från hans penna.

Digitized by Google

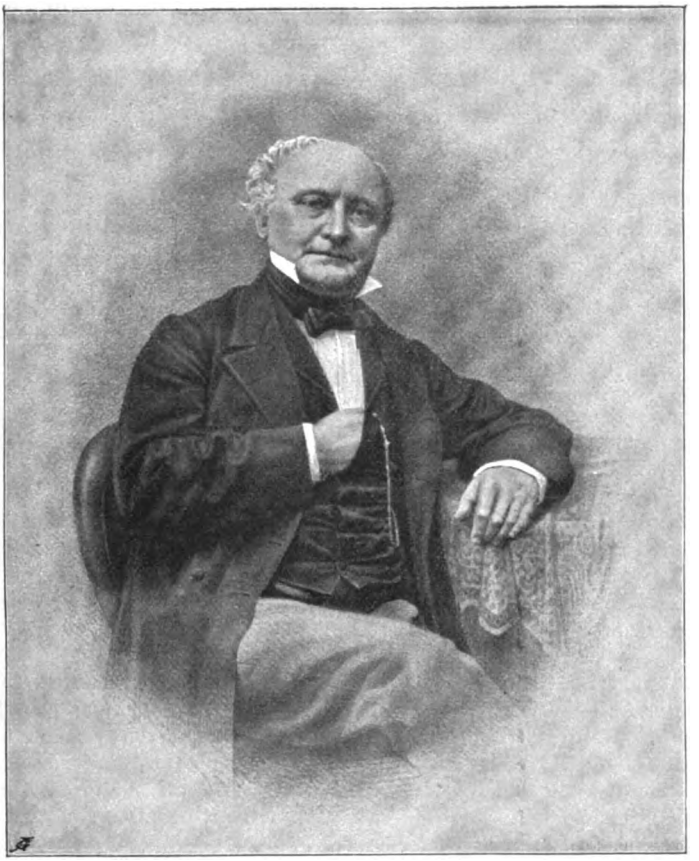

August Blanche.
Efter samtida litografi.

August Blanche (född 1811, liberal politiker och publicist, † 1868) vann sin första berömmelse såsom *dramatiker.* Han återupplivade nämligen på 1840-talet den alltsedan Gustav III:s tid så gott som avdomnade komedien och författade — visserligen nästan alltid med utländska arbeten såsom förebilder — en serie folkliga lustspel och skådespel, som, tack vare i främsta rummet en kvick dialog, ypperliga kupletter

Digitized by Google

och en underström av humor, bevara en framstående plats i vår litteratur, ehuru de endast äro att betrakta som förträffliga bearbetningar. Nämnas må den äktkomiska farsen *Ett resande teatersällskap* och lustspelet *Hittebarnet*. Blanche skrev likaledes några allvarliga dramer (*Läkaren* samt det historiska skådespelet *Engelbrekt och hans dalkarlar*). Han har även författat spännande romaner i fransk smak, bland dem *Sonen av Söder och Nord*, en skildring från 1848 års parisrevolution. Men sin största berömmelse vann han genom sina smärre skisser ur stockholmslivet: *Bilder ur verkligheten*, burna av känslig humor, en mindre vanlig berättartalang, som förmår inom en trång ram inlägga rikt innehåll, samt en noggrann förtrogenhet med stockholmska minnen och stockholmsk atmosfär.

Blanche var ock en framstående politisk talare.

Henrik Bernhard Palmær (född 1801, adjunkt i kemi, sedan publicist, † 1854), som redan framträtt på 1820-talet som diktare, var en icke mycket produktiv, bitande kvick satiriker, vars följetongsuppsatser tillhöra det uddigaste, som flutit ur en svensk penna.

Louis De Geer (född 1818, statsminister, upphovsman till den nu gällande riksdagsordningen, † 1896) gjorde sig såsom ung man känd som författare av romaner och av elegant skrivna skisser, samlade under titeln *S. H. T.*, vilka vittna om den finaste observationsförmåga. På sin ålderdom utgav De Geer sina *Minnen*, som vid sidan av sitt historiska intresse äga högt värde såsom ett stilistisk konstverk, vars form motsvarar dess ädla innehåll.

Per Sparre (född 1790, överste, † 1871) författade historiska romaner, utmärkta för trogen tidsskildring, t. ex. *Den siste friseglaren*.

Gustav Henrik Mellin (född i Finland 1803, prästman i Stockholm, kyrkoherde i Skåne, † 1876), en flitig författare på olika fält, är i synnerhet skattad för sina tilltalande *svenska historiska noveller* och har även diktat vackra lyriska poem, bland dem den kända gravdikten »Snabba äro livets stunder». Under en följd av år spelade han en stor roll i huvudstadens litterära umgängesliv.

Julius Axel Kiellman-Göranson (född 1811, märket »Nepomuk», kyrkoherde, † 1869), har bland annat författat *Svenska lynnen och småäventyr*.

Digitized by Google

Karl Fredrik Ridderstad (född 1807, f. d. löjtnant, tidningsredaktör, † 1886) har efter franska förebilder skrivit en mängd mycket lästa »spännande» romaner, av vilka en del historiska (*Fursten*, *Drabanten*, *Lovisa Ulrikas hov*), andra med ämnen ur stockholmslivet. Ridderstad har även utgivit lyriska dikter.

Karl av Kullberg (född 1813, kammarjunkare, † 1857) har författat historiska och samtidsromaner samt små noveller, befryndade med Blanches.

Per Thomasson (född 1818, † 1883), själv utgången ur allmogens krets, vann genom sina folkliga berättelser och dikter mycken popularitet.

Maria Sofia Schwartz (född Birath 1819, † 1895) har författat ett större antal mycket spridda, fantasirika romaner med tendentiös läggning, bland dem *Mannen av börd och kvinnan av folket* samt *Positivspelarens son.*

Johan Jolin (född 1818, skådespelare vid kungliga teatern, † 1884) följde Blanche såsom komediförfattare och skrev flera lustspel (t. ex. *En komedi*) samt borgerliga skådespel med utpräglat demokratisk tendens (*Mäster Smith*).

Egron Lundgren (född 1815, berömd akvarellmålare, † 1875) har utmärkt sig även på det litterära området genom sina sällsynt välskrivna *reseskildringar* från Italien, Spanien och Indien: *En målares anteckningar.* Nyligen hava utgivits självfulla brev och anteckningar från hans hand.

Populärvetenskapliga skriftställare.

Bland författare, som vid sidan av sitt vittra författarskap under detta tidsskede även verkat på det populärvetenskapliga och medborgerliga skriftställeriets område, hava i det föregående nämnts flera.

Åtskilliga andra arbetare på detta fält återstå att omtala. Inom *historieskrivningen* märkes, utom **Geijer,**

Anders Fryxell (född 1795, kyrkoherde, titulär professor, † 1881), som utan tvivel är Sveriges mest läste historieskrivare.

Digitized by Google

Hans *Berättelser ur svenska historien* skildra i fyrtiosex volymer svenska folkets historia intill år 1772. De äldre delarna (till och med Gustav Adolf), som mera voro ämnade att utgöra en ungdoms- och folkläsning, hava rönt allmänt

A. Fryxell.
Bronsbyst av Valter Runeberg. Nationalmuseum.

och enhälligt erkännande för den livfulla skildringsgåvan och den präktiga planen. I de senare delarna, som äro anlagda efter en bredare och mera självständigt vetenskaplig måttstock, har Fryxell med orädd håg uppträtt mot vissa hävdvunna meningar om en del historiska personer och förhållanden

Digitized by Google

och har sålunda helt naturligt även rönt mycken motsägelse. Fryxells läggning är helt och hållet den nyktre rationalistens och moralistens; han blir stundom så ivrig i sitt försvar eller sitt angrepp, att han mer gör intryck av sakförare än domare, men man har alltid klart för sig, att sakföraren tror på den saks sanning han förfäktar. Fryxell förde på 1840-talet en häftig strid med Geijer »om aristokratfördömandet i svenska historien», därvid han försvarade adelsväldets målsmän.

Bland den geijerska skolans historieskrivare märkas **Fredrik Ferdinand Carlson** (född 1811, professor, statsråd, † 1887), som tecknade *Sveriges historia under konungarne av Pfalziska huset* i en framställning, som med skarp blick för händelsernas inre sammanhang förenar en fint mejslad form; **Vilhelm Erik Svedelius** (född 1816, professor, † 1889), som författat minnesteckningar och statsvetenskapliga arbeten och som var en känd vältalare; **Carl Gustav Malmström** (född 1822, f. d. riksarkivarie; f. d. statsråd), som skildrat *Sveriges politiska historia från Karl XII:s död till 1772*, i vilket arbete han på grundvalen av den gedignaste forskning klart och uttömmande tecknat frihetstidens inre och yttre politik. **Johan Jakob Nordström** (född 1801 i Finland, rättslärd, riksarkivarie, † 1874) skrev *Svenska samhällsförfattningens historia.*

Johan Erik Rydqvist (född 1800, kungl. bibliotekarie, † 1878) har i det epokgörande arbetet *Svenska språkets lagar* lämnat en historisk översikt av svenska språkets utveckling förenad med en kritisk granskning. Hans åsikter om riksspråkets former äro ännu gällande för normalprosan. Rydqvist verkade på 1830-talet såsom en utmärkt litteraturkritiker, bland annat i tidskriften *Heimdall.*

Karl Johan Schlyter (född 1795, professor, † 1888) utgav i mönstergilla upplagor Sveriges gamla lagar med språkliga och juridiska inledningar.

Johan Henrik Thomander (född 1798, biskop i Lund, † 1865) är en av sin tids intressantaste företeelser. Han författade lärda teologiska avhandlingar och gjorde sig känd såsom en av svenska kyrkans snillrikaste talare men har också på det vittra området skapat sig ett namn. Bland annat utförde han på 1820-talet ypperliga översättningar från Aristofanes och Shakspere, ehuru alsterrikedomen, på grund av bristande yttre uppmuntran, härvidlag icke kom att motsvara hans avsikter.

Digitized by Google

Henrik Reuterdahl (född 1795, ärkebiskop, † 1870) har utom sina av Schleiermacher påverkade teologiska skrifter (bland annat offentliggjorda i den av honom och Thomander utgivna *Teologisk Kvartalsskrift*) utgivit ett lärt arbete om *Svenska kyrkans historia* (till 1533), som även utgör en kulturhistoria för de äldre perioderna av vårt lands hävder.

Per Wieselgren (född 1800, domprost i Göteborg, † 1877), den store nykterhetsfrämjaren, har även inlagt förtjänster såsom litteraturhistoriker genom sitt sakrika arbete *Sveriges sköna litteratur*, vilket dock lider av ojämnhet och en stundom nog ensidig uppfattning, och såsom levnadstecknare i Biografiskt lexikon.

Gustav Ljunggren (född 1823, professor i Lund, † 1905) har spritt nytt ljus över olika tidevarv i vår litteraturhistoria genom flera värdefulla arbeten, såsom *Svenska dramat till slutet av 17:e århundradet* samt *Svenska vitterhetens hävder från Gustav III:s död.*

Albert Lysander (född 1822, professor, † 1890) har utgivit ett antal litteraturhistoriska och litteraturpsykologiska arbeten (bl. a. om Almquist och om Faust).

Bland *filosofiska* skriftställare, utgångna ur Boströms skola, märkas: **Axel Nyblæus** (född 1821, professor i Lund, † 1899), som jämte andra arbeten författat ett större verk om *Den filosofiska forskningen i Sverige*, vilket skildrar det svenska tänkandets utveckling från upplysningstiden fram till våra dagar, och **Kristian Claëson** (född 1827, docent, † 1859), som författat skarpsinniga filosofiska och kritiska essayer.

Pressen.

På detta område är, som ovan nämndes,

Lars Hierta (född 1801, publicist, grosshandlare, bokförläggare, † 1872) det grundläggande namnet, även om före honom andra skriftställare — att särskilt nämna den alltifrån 1820-talet verksamme *Johan Johansson* (»Argus», † 1860) — arbetat för skapande av en fri press. Genom en förening av sällsynta egenskaper — skriftställarens såväl som den praktiske mannens — lyckades det Hierta att göra »Aftonbladet», som han utgav 1830—51, till det ledande liberala organet.

Digitized by Google

Konservatismens talan fördes av bland andra **J. Kr. Askelöf** (»Svenska Minerva» 1830—48), **V. F. Palmblad** (»Tiden»), liksom **Beskow** flitigt men anonymt deltog i den politiska striden.

Lars Hierta.
Efter litografi.

Bland Hiertas samtida å den liberala sidan äro **V. F. Dalman** († 1881), **J. P. Theorell** († 1861), **Anders Lindeberg** († 1849) samt den tvetydige men talangfulle **M. J. Crusenstolpe** att nämna.

Ett något yngre släkte representeras av **K. F. Bergstedt** († 1903), vilken på 1840-talet uppträdde som medborgerlighetens och realismens man i uppsaliensiska tidskrifter och sedan några år redigerade Aftonbladet; **Karl Adam Lindström** († 1885), **August Sohlman** († 1874) och **Sven Adolf Hedlund** († 1900).

Digitized by Google

Johan Vilhelm Snellman (född 1806, rektor, professor, slutligen senator, † 1881) utövade i Finland såsom filosof (av hegelska skolan) men än mera såsom publicist ett mycket stort inflytande och blev sin tids mest framstående representant för de nationella finskhetssträvandena. Snellman vistades i Sverige omkring 1840 och deltog då i »Det-går-an»-striden.

TILLÄGG.

De senaste årtiondenas vittra författare.

Bland dessa märkes främst:

Viktor Rydberg (född 1828, publicist, professor, † 1895), vars skriftställarverksamhet är den mest omfattande någon svensk under 19:e seklets senare hälft utövat.

Såsom *romanförfattare* framträdde Rydberg redan under 1850-talet. I *Fribytaren på Östersjön* (1857) upprullar han brokiga bilder ur 1600-talets liv, skildrar med halvt historiskt motiv ömsom blodiga sjörövarbragder, ömsom häxprocessernas grymma förföljelser; i *Singoalla* (1858) ger han en novell från digerdödens dagar, vars huvudperson är en ung zigenerska. Denna novell är det yppersta uttrycket för det mystiskt romantiska draget i Rydbergs diktarlynne, »en blå blomma vuxen på fantasiens mark», som han själv kallade den, under det att däremot *Den siste atenaren* (1859), Rydbergs mest berömda prosadikt, återger det tankeklara, formplastiska, helleniska draget i hans skaplynne och tillika är en tendensroman, ett spjut slungat även mot samtiden — »i krigarens lovliga uppsåt att sårа och döda». Romanen framställer på ett fängslande sätt striden mellan den döende antikens (neoplatonismens) ädlaste representanter och målsmän för sinsemellan tvistande kyrkliga sekter, därvid författarens sympatier övervägande

Digitized by Google

Viktor Rydberg.
Efter fotografi från 1870-talet.

följa den förra sidan, som för »den helleniskt västerländska världsåskådningens», d. v. s. samvetsfrihetens och utvecklingens, sak gentemot yttre tvång och ofördragsamhet, ehuru även den andra sidan har en så sympatisk representant som den fromme och modige Teodoros, en »sökande kristen».

Digitized by Google

Dessa prosadikter väckte vid sitt första offentliggörande föga uppmärksamhet, liksom även fallet var med Rydbergs tidigaste, anonymt utgivna poem, men blevo senare dess mera beaktade och uppskattade.

Rydberg avbröt emellertid snart sin poetiska produktion och ägnade sig under 1860-talet vid sidan av sin publicistiska verksamhet förnämligast åt *religionsvetenskapligt* och *kulturhistoriskt* författarskap. Märkligast äro från denna tid den uppseendeväckande, mot kyrkoläran riktade undersökningen *Bibelns lära om Kristus* (1862), som vållade en häftig och för författaren prövande strid, och dess tilläggsskrifter samt den kulturhistoriska skildringen *Medeltidens magi.*

På 1870-talet företog Rydberg en färd till Italien. Nu vaknade ånyo hans estetiska intressen. Han offentliggjorde såsom frukter av denna resa en följd formsköna uppsatser, *Romerska dagar*, i vilka särskilt de konsthistoriskt psykologiska karaktärsmålningarna av Roms kejsare äro av betydelse. Hans poetiska skaparlust gav sig samtidigt luft dels i den mästerliga tolkningen av Goethes *Faust* (första delen jämte redogörelse för den andra), dels i en följd *skaldestycken*, som med ens gjorde det klart, att den berömde tänkaren och prosaskriftställaren tillika och kanske främst av allt var en utmärkt skald. Hans *dikter* (utgivna i två samlingar) äro tankedigra och formsköna; de förena idealitet och frisinne. Bland i första samlingen intagna skaldestycken märkas *Dexippos* — dikten om ungdomshänförelse och ungdomsbragd; den djuptänkta och undersköna *Kantaten* vid Uppsala universitets jubelfest 1877; *Snöfrid*, *Ahasverus och Prometeus*, *Klockorna.* I den andra samlingen framstår främst den sociala dikten *Den nya Grottesången* med dess ljungande strafftal mot industrialismens utnyttjande av barnakraft; *Barndomspoesien* med dess gensaga mot fantasilösheten samt *Grubblaren.* Mot slutet av sitt liv återvände Rydberg till prosadikten: i

Digitized by Google

Vapensmeden (1891) upptog han ett med Den siste atenaren befryndat ämne och skildrade i »hägringar», d. v. s. i fantasirik omdiktning och med tydlig blick på samtiden, reformationstidens tankebrytningar; gentemot sympatiska representanter för den ädla humanismen uppställas typer för trångsinthet och auktoritetsträldom.

Rydberg sysslade under den senare tiden av sin levnad dels med *mytologiska* forskningar, dels med filosofiska och kulturhistoriska studier.

Såsom skald är Rydberg företrädesvis reflexionsdiktare; även om han skapat omedelbart lyriska poem av stor fägring, så är dock huvuduppgiften för honom att giva poetisk form åt sitt tankearbete; det ligger ett siardrag över hans skaldskap. Hans prosadikt är ock med undantag för »ungdomshägringen» Singoalla präglad av tendens i den frisinnat ideala åskådnings tjänst han hyllade.

Rydbergs hela skriftställarskap — poetiskt, publicistiskt, vetenskapligt — är för övrigt uttryck för upphöjd trängtan mot det eviga, medkänsla för samhällets små, innerlig kärlek till sanning, frihet och humanitet. Den form han valde i vers såväl som i prosa svarar häremot; den kännetecknas av höghet och renhet. I språkligt avseende ivrade Rydberg särskilt under 1870-talet, ej utan överdrift, för språkets rensning från främmande tillsatser, och han upptog gamla, ofta goda ord och skapade själv till ersättning för de utmönstrade utländska många lyckliga nya.

Levnad. *Viktor Rydberg* föddes den 18 december 1828 i Jönköping, vars fagra omnejd han så tjusande skildrat bland annat i Vapensmeden. Tidigt fick han umbära föräldrahemmets omvårdnad; hans barndom och ungdom var en kamp mot nöden, men genom försakelser av mångahanda slag tillkämpade han sig bildning och utkomst. Efter en kort publicistisk verksamhet blev han 1851 student i Lund men måste snart nog avbryta sina studier av brist på medel och gripa till informatorskallet; tankar på ingenjörsbanan lekte honom nu i hågen, och han hyste även funderingar på att utvandra till Amerika, då han

Digitized by Google

år 1855 av S. A. Hedlund, som fick en stor betydelse för hans utveckling, emottog anbud att inträda i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidnings redaktion och därigenom räddades åt litteraturen och fosterlandet. Under mer än två årtionden verkade han såsom publicist i politiska, litterära och kyrkliga ämnen och idkade vid sidan härav skönlitterärt och vetenskapligt författarskap. Han var även en kortare tid riksdagsman. Sedan han 1876 anställts som föreläsare i filosofiska och kulturhistoriska ämnen i Göteborg, ägnade han sig mera odelat åt vetenskapliga studier och åt diktning. År 1884 kallades han till professor vid Stockholms högskola. Han avled den 21 september 1895.

Karl Georg Starbäck (född 1828, lektor, † 1885) odlade med framgång den historiska romanen efter Walter Scotts och Ingemanns mönster och behandlade härvid fängslande episoder ur Sveriges medeltidshistoria i *Engelbrekt Engelbrektsson* och *Nils Bosson Sture;* han har därjämte gjort sig känd såsom populär hävdatecknare i sina av P. O. Bäckström fortsatta Berättelser ur svenska historien.

Frans Hedberg (född 1828, f. d. teaterintendent) har författat en mängd skådespel, dels med borgerliga ämnen, dels historiska, av vilka *Bröllopet på Ulvåsa*, tack vare verkningsfulla scener, väckt mest bifall och även gått utom vårt lands gränser; bland hans övriga med dramatisk talang och blick för teaterns krav författade arbeten må nämnas lustspelen *Blommor i drivbänk*, *Det skadar inte* och *Majorens döttrar*. Hedberg har även verkat såsom alsterrik novellist och författat lyriska dikter (*Den tysta kraften*).

Oskar II (född 1829, † 1907) författade under 1850-talet den prisbelönta fosterländska diktsamlingen *Ur svenska flottans minnen* och har även senare idkat lyrisk diktning, liksom han till svenskan överflyttat skaldeverk av Goethe (»Tasso») och Herder (»Cid»). Han var ock, såsom allbekant, en mycket framstående vältalare; hans *Tal* på svenska och norska språken äro utgivna i en större samling.

Carl Rupert Nyblom (född 1832, professor i estetik, † 1907) har utgivit flera samlingar *dikter*, utmärkta för konstnärlighet i formen och en frisk, sund stämning; många bland dem skildra minnen från södern; icke få tolka med varm känsla hemlivets poesi; bland festdikterna märkes *Sången vid Stiernhielms tvåhundraårsfest.* Därjämte har han framträtt som poetisk översättare av stor förtjänst (Moore, Shaksperes sonetter). I *Bilder från Italien* har Nyblom lämnat en förträfflig reseskildring, buren av frisk och insiktsfull syn på liv och konst och utmärkt av ett intagande framställningssätt. Han utgav under

Digitized by Google

1860-talet *Svensk litteraturtidskrift* och har däri och annorstädes offentliggjort litterära och konsthistoriska essayer, samlade under titeln *Estetiska studier*.

Emil von Qvanten (född 1827 i Finland, Karl XV:s bibliotekarie, † 1903) har bland andra lyriska dikter författat *Suomis sång*.

Karl Anders Kullberg (född 1815, † 1897) översatte med stor skicklighet Tassos och Ariostos episka verk.

Jakob Teodor Hagberg (född 1825, professor, † 1893) tolkade dramer av Calderon och Petrarcas sonetter.

Nils Fredrik Sander (född 1828, kansliråd, † 1900), som även verkat som originallyriker, har tolkat nygrekisk poesi och den poetiska Eddan.

Viktor Emanuel Öman (född 1833, redaktör, † 1904) har utmärkt sig som fin lyriker och som talangfull översättare av Milton, Euripides och slaviska skalder. Dessutom har han skrivit en skildring av sin ungdom i en frisk, underhållande stil.

Fritiof Holmgren (född 1831, professor, † 1897) har författat fosterländska sånger och tidsdikter.

Albert Teodor Gellerstedt (född 1836, f. d. överintendent) är upphovsman till flera samlingar äktlyriska dikter, i vilka ett fint natursinne kommer till uttryck, liksom han ock givit diktens form åt kärnfulla tänkespråk.

Josefina Wettergrund, signaturen *Lea* (född 1830, † 1903), har författat skämtsamma *Småbitar på vers och prosa*, som vunnit stor popularitet.

Ur ett uppsalasamfund, vilket på 1860-talet odlade diktkonsten och utgav två kalendrar »Sånger och berättelser» av »Nio signaturer» och »Sju signaturer», har utgått ett antal författare, som intagit ett framstående rum i de följande årtiondenas vittra alstring. Den bland dessa, som genast lyckades vinna öra för sin egendomliga, ursprungliga diktning, var

Carl Snoilsky (född 1841, greve, diplomat, överbibliotekarie, † 1903). Hans under 1860-talet offentliggjorda, 1869 samlade

Digitized by Google

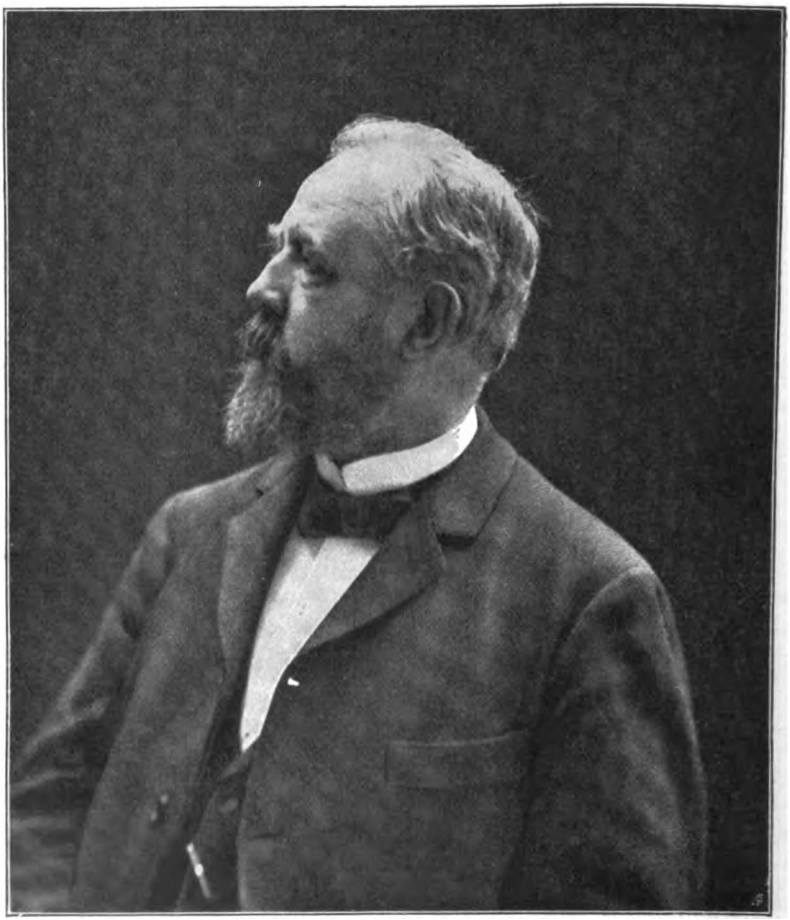

Carl Snoilsky.
Efter fotografi från 1890-talet.

Dikter uppenbarade en skald, vars ungdomliga glöd och friska hänförelse vunno honom talrika vänner, framför allt hos ungdomen; bland dessa hans dikter märkas *Inledningssången* (»Jag bringar druvor»), *Neros gyllene hus*, *Jultankar i Rom* samt flera italienska och spanska bilder ävensom tidsdikter för Polens och Danmarks sak. Vad som i dessa dikter framför allt gav

Digitized by Google

sig uttryck var jublande livsglädje, en optimistisk frihetsentusiasm, parad med varm medkänsla för underkuvade och förtryckta folk, och en skönhetsträngtande kärlek till söderns natur och folkliv.

Under 1870-talet var Snoilsky icke längre den stormande, lidelsefulle sångare, som slog sin tamburin på alla stigar och kosor; hans diktning öppnade icke längre famnen så vidöppet utan intog en mera förnämt tillbakadragen hållning; i konstfullt mejslade *sonetter* — de yppersta på svenskt språk — behandlar han smärre ämnen i elegant kabinettsstil, hans skaldemö proklamerar under denna tid ett »Noli me tangere» (»Jag torgför ej mitt hjärtas lust och kval att skrynklas ned av obekanta händer»). Under detta skede sysslar han ock med att tolka Goethes *ballader*.

Från 1879, samtidigt med att skalden, efter en inre kris, uppgivit den diplomatiska banan och bosatt sig i utlandet för en följd av år, springer en ny källa upp i hans diktning, som, på samma gång den flödar rikligare, återfår sin förra värme men tillika röjer en mognare, fördjupad livserfarenhet. Under 1880-talet utkommo trenne nya samlingar; vid sidan av personliga känslobikter, lyriska stämningspoem och reflexionsdikter (*Svarta svanor*, *Edelweiss*, *Telegrafen och fåglarna*) träffar man här varma tidsdikter, som tolka medkänsla för de kroppsarbetande klassernas strävan till ökat ljus och frihet (exempelvis *Den tjänande brodern*, *Rebell*, *Afrodite och sliparen*), samt en följd *Svenska bilder*, i vilka Snoilsky på ett med Runeberg befryndat och dock egenartat sätt upptagit till besjungande fosterländska minnen (t. ex. *Gamle Kung Gösta*, *Stenbocks kurir*, *Vita frun*, *En afton hos fru Lenngren*). Genom dessa diktsamlingar befäste skalden sitt rykte såsom en av den svenska lyrikens största mästare. Den stämning, ur vilken dessa på främmande mark diktade kväden sprungit, var fri från all förhävelse men dess mera äkta fosterländsk. Och med dessa

Digitized by Google

dikter har Snoilsky ock, såsom han själv sjunger om Sveriges karta,

»präglat levande och varm
en Sveriges bild i *barnets* barm,
som *mannen* skall bevara.

År 1890 återflyttade Snoilsky till hemlandet. Hans sista diktsamling (1897) innehåller vid sidan av nya »svenska bilder» ett antal festdikter, i vilka Snoilsky gjort sig till tolk för en allmän fosterländsk stämning; så var ock fallet med hans innerliga, gripande minnesdikt vid underrättelsen om Viktor Rydbergs död.

I sin form är Snoilsky en mästare av hög rang.

Carl David af Wirsén (född 1842, Svenska akademiens sekreterare) förklarade i motsats till Snoilsky, att han icke hade »röda rosor», men »vita» ville han bringa, »bundna i en vallmokrans»; dessa ord antyda den wirsénska diktens stämning. I sina båda första, år 1876 och 1880 utgivna samlingar *Dikter* uppenbarar han redan de drag av dels idyll, dels vemodsfull, ideal betraktelse, som behärska hans diktning, vilken framträder i en källklar form. Utom de båda första diktsamlingarna (i vilka exempelvis förekomma skaldestycken sådana som *Herr Olov*, *Trädgårdsmuren*) må nämnas hans båda senaste samlingar: *Toner och sägner* samt *Under furor och cypresser* (med dikter som *Spinoza*, *Septemberdag vid Bellmans byst* o. a.). Wirsén har även med förkärlek odlat den kristligt religiösa diktningen (*Från Betlehem till Golgata*, *Vid juletid*, psalmer), varjämte festdikter flutit ur hans penna. Wirsén har länge varit verksam såsom litterär kritiker och polemiker i strängt konservativ anda (ett urval av hans *Kritiker* har utkommit i bokform); han har tillika offentliggjort flera litterärhistoriska *Levnadsteckningar*.

Karl Pontus Wikner (född 1837, docent och lektor i Uppsala, professor i filosofi i Kristiania, † 1888) var en tänkare, vilken, utgången ur Boströms skola, gjorde en egen självständig åskådning gällande dels i lärda skrifter, dels även i mera populära, sällsynt väl skrivna arbeten. Bland dessa senare märkas en följd filosofiska och religiösa föredrag, t. ex. *Kulturens offerväsen*, *Narcissussagan*, samt vidare några tvivelsutan av Rydbergs stilkonst påverkade noveller, utmärkta för tankerikedom, formskönhet och en varmt religiös anda: *Min moders testamente*, *Mantegnas ängel*. Wikners författarskap, som haft ett vidsträckt och djupt inflytande, uppenbarar en rik och ädel personlighet; ett vemodsfullt men i sin evighetslängtan förtröstansfullt »veronika»-drag präglar hans flesta skrifter.

Digitized by Google

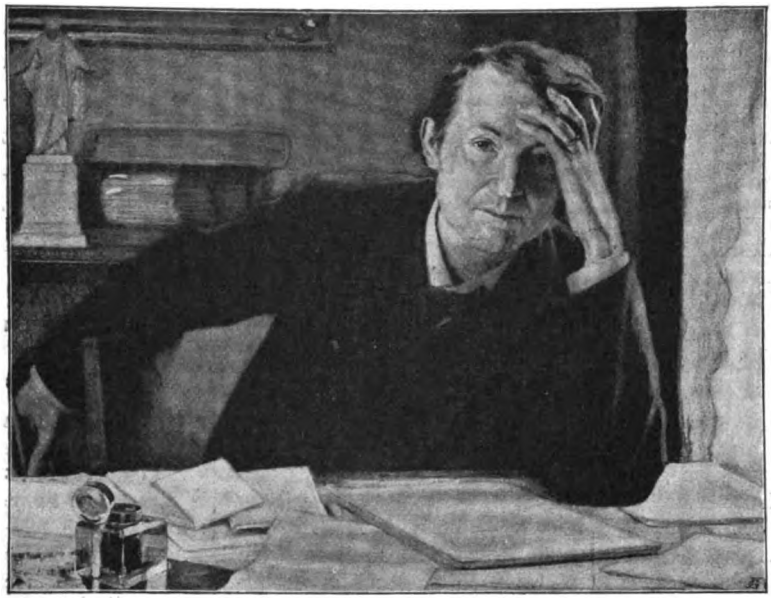

Pontus Wikner.
Målning av G. von Rosen. Göteborgs nationshus. Uppsala.

Ernst Daniel Björck (född 1838, komminister, † 1868) hade genom sina *Naturbilder* och smärre berättande dikter knutit rika förhoppningar till sin skaldegåva, då han vid unga år kallades hädan.

Edvard Bäckström (född 1841, publicist, † 1886) vann såsom finkänslig lyriker erkännande särskilt för sina formsköna *elegier* och erövrade sig dessutom en alldeles särskild ställning inom denna krets såsom dramatiker. Av hans penna äro sålunda det hemtrevliga lustspelet *Evas systrar*, några smärre historiska skådespel, i vilka han upptagit knittelversen, tragedien *Dagvard Frey* samt en del ypperliga dramatiska översättningar, genom vilka han återskaffade alexandrinen i en friare form hemortsrätt på svensk tilja.

Karl Ludvig Östergren, »Fjalar» (född 1842, läroverksadjunkt, † 1881), har i två samlingar *Dikter* framträtt som en älskvärd lyriker, närmast ur Runebergs och Malmströms skola.

N. P. Ödman (född 1838, f. d. lektor) har författat mycket lästa skildringar och hågkomster från resor och ungdomstiden samt diktat visor och satirer.

Digitized by Google

Från och med 1870-talets slut och under 1880-talet gjorde, under inflytande från fransk och dansk-norsk estetik och diktning, en utpräglat realistisk, stundom naturalistisk riktning sig gällande, vilken erövrade nya områden och i mycket utgjorde ett sunt och berättigat bakslag gentemot frasrik efterklang och ytlig sensationsromantik; hos flera författare var denna realistiska strömning förenad med en gisslande samhällssatir och därmed sammanhängande revolutionärt kynne.

Den snillrikaste men tillika mest vittgående målsmannen för denna riktning är **August Strindberg** (född 1849).

Efter att hava utgivit några smärre dramatiska och novellistiska försök väckte Strindberg den litterära världens uppmärksamhet genom sitt flera gånger omarbetade ungdomsdrama *Mäster Olov* (utgivet 1878 i versifierad form, ursprungligen — 1872 — skrivet på prosa) med ämne från Olaus Petris levnadshistoria, rikt på originella uppslag och poetiska enskildheter, för övrigt under reformationstidens dräkt döljande moderna idéer och krav. Kort därefter vart han känd i vidsträcktare kretsar genom sin bitande kvicka samhällssatiriska roman: *Röda rummet* (1879) med dess levande skepnader ur Stockholms litterära och artistiska värld. Följde så de hänsynslösa satirer, som sammanfattats i *Det nya riket* med dess bittert personliga utfall åt olika håll, historiedramen *Gillets hemlighet* m. fl., det kraftiga sorgespelet *Fadern*, ett av hans många angrepp på kvinnokönet och dess emancipationskrav, angrepp som senare urartade till monomani; de förträffligt skrivna historiska novellerna *Svenska öden och äventyr*, däribland flera av hans bästa prosastycken; vidare novellsamlingar, sådana som *Giftas* och de optimistiskt hållna *Utopier i verkligheten* (vari förekommer den vackra fredsnovellen Samvetskval); skärgårdsromanen *Hemsöborna* — rik på humoristiska enskildheter — och dess fortsättningar; dikter, bland vilka *Sömngångarnätter* äro särskilt märkliga — allt detta i växlande följd och under växlande stämningar.

Sedan han utgivit en del självbiografiska böcker och även upprepat sina äldre teorier i nya variationer, genomgick Strindberg en själslig kris; i arbeten av starkt subjektiv hållning (*Inferno* o. a.) förirrade sig hans diktning in i själslivets dunklaste vrår och gjorde sig till tolk för mystiskt vidskepliga åskådningar — härvid utövande en mäktig suggestion på läsarna. Från dessa irrfärder återvände han till mera objektiva skildringar av samtidslivet, dock stundom med starkt fantastiska inslag (*Brott och Brott* m. fl.), och till skådespel med historiska ämnen, därvid han likväl mycket fritt handskats så med händelser som med karaktärer. Bäst har han lyckats i *Gustav Vasa*,

Digitized by Google

en bild av den resignerade »landsfadern»; särskilt är första akten av utomordentlig dramatisk kraft. I andra historiska stycken har han däremot grundligen misslyckats. I *Fagervik och Skamsund* har Strindberg återvänt till skildringar från skärgårdsbygden.

Flera av hans senaste arbeten tyda på avmattning i konstnärskap.

Strindbergs författarskap är i hög grad ojämnt; mäktigt i ansatsen, saknar det ej sällan ihärdighetens styrka; han besitter stora naturgåvor, känsligt natursinne, utomordentlig skildringskraft, en gäckande, stundom grovkornig kvickhet, en ursprunglig, livfull stil och sällsynt språkbildande förmåga, ehuru han stundom sänker sig till slangord och råheter, men dessa gåvor motsvaras icke av konstnärlig genomarbetning eller helgjutenhet; hans författarskap saknar karaktärsfast hållning och kastas mellan motsatta åskådningar, som ofta utmynna i paradoxmakeri, och någon gång hemfaller han åt personlig skandal. Han är en revolutionär ande, hos vilken tvivlet och trotset tidigt kommo till uttryck, ehuru han senare »tvivlat på sitt eget tvivel»; man återfinner hos honom släktskapsdrag med Rousseau, Thorild och Almquist.

Ann' Charlotte Leffler (född 1849, först fru Edgren, sedan hertiginna av Cajanello, † 1892) intog en rangplats inom 1880-talets litteratur med sina verklighetstrogna noveller och romaner, samlade under den gemensamma titeln *Ur livet*, ävensom med enstaka talangfullt skrivna nutidsdramer, vilka ofta rikta sin tendens mot samhällets fördomar (*Älvan*, *Sanna kvinnor*). Hennes skriftställeri utmärker sig för ärlig övertygelsetrohet och en välgörande klarhet och enkelhet i framställningen. Högst når hon i de noveller, där hon skildrar livets små förhållanden med fint sinne för de skiftande nyanserna. Exempel: *Gusten får pastoratet.*

Viktoria Benedictsson (född Bruzelius 1850, † 1888), signaturen »Ernst Ahlgren», utmärkte sig såsom skildrare av livet å Skånes landsbygd i ett antal smärre berättelser (*Från Skåne*, *Folkliv* m. fl.), som röjde skarp och känslig observationsförmåga, en behaglig framställningsform och ej sällan humoristisk uppfattning. Hon författade även ett par större romaner. En del av hennes efterlämnade utkast till berättelser och dramer har efter hennes död utförts av **Axel Lundegård** (född 1861), som även framträtt med egna romaner (däribland den välskrivna *Titania*) samt de historiska romanerna *Struensee* och *Drottning Margareta.*

Gustav af Geijerstam (född 1858) framträdde såsom ivrig förkämpe för den starkt realistiska novellen och romanen och lämnade bl. a. värdefulla psykologiska skildringar ur allmogelivet, yppande blick och känsla för livets styvbarn (*Fattigt folk*, *Kronofogdens berättelser*); skrev dessutom flera framgångsrikt uppförda lustspel. — Senare vände

Digitized by Google

han sig mera från den yttre världen och lodade vissa mystiska själsstämningar, såsom aningar, hallucinationer o. d. (*Medusas huvud* m. fl.). — Hemmets fröjder, äktenskapets brytningar, familjelivets sorger har han vidare skildrat i flera berättelser, bland vilka må nämnas den humoristiska *Mina pojkar* samt framför allt den känslofulla, gripande *Boken om lillebror* med dess innerliga framställning av ett äktenskapligt samliv, en bok som funnit vidsträckt spridning även i utlandet, särskilt i Tyskland, där Geijerstams senare författarskap vunnit rikt erkännande.

August Bondeson (född 1854, läkare, † 1906) är författare till en rad folkligt humoristiska allmogeberättelser (stundom avfattade på halländskt landsmål); i *Skolläraren John Chronschoughs memoarer* från studietiden vid seminariet och senare från hans lärarverksamhet har han genomfört en dråplig satirisk tidsskildring.

Georg Nordensvan (född 1855, litteratur- och konstkritiker) har utom värdefulla arbeten på konsthistoriens område, bland vilka ett behandlar den svenska konsten under 19:e århundradet, även utgivit noveller. Av hans arbeten på detta fält förtjänar företrädesvis nämnas den utmärkta skildringen av en 1880-talets konstnärstyp, *Figge*, samt dess följdnoveller.

Knut Michaelson (född 1841, k. teaterdirektör) har författat talangfullt skrivna konversationsstycken, närmast påverkade av fransk dramatik (*Ett val*, *Skandalen i natt*).

Alfhild Agrell (född 1849) skrev under 1880-talet realistiska dramer (*Ensam*, *Räddad*), som voro påverkade av Ibsens samhällssatir, och har sedan ägnat sig åt både allvarlig och humoristisk romandikt.

Ola Hansson (född 1860, kritiker) framträdde under 1880-talet med starkt detaljerade själsanalyser (exempelvis den sjukliga men väl skrivna *Sensitiva amorosa*) ävensom med realistiska noveller och lyriska dikter med skånska motiv. Han har nu åter offentliggjort lyriska dikter av värde.

Alfred Hedenstierna (född 1852, redaktör, † 1906) har under signaturen »Sigurd» vunnit mycken popularitet såsom skildrare av vardagsliv och folkliv (*I svenska bondehem*). I *Kaleidoskop* och andra samlingar har han gjort sig känd såsom en satiriker, vars groteska skämt är befryndat med vissa amerikanska författares.

Bland lyriska skalder av olika riktningar, som framträdde under 1880-talet, märkas följande:

Digitized by Google

Karl Alfred Melin (född 1849, lektor) är författare till flera diktsamlingar, vilkas formfulländade, om fint poetiskt sinne vittnande lyrik dels äger beröringspunkter med 1860-talets diktning, dels anslår mera realistiska strängar. Bland hans dikter märkas *Humleplockningen* (där Melin med framgång upptagit flera gammaldags versformer, t. ex. knitteln); ett antal karakteristiska *Skärgårdsbilder* — versifierade skildringar ur folklivet i skärgården — samt ett par sagodikter och den ofta uppförda dramatiska historiebilden *Vid Breitenfeld.*

Albert Ulrik Bååth (född 1853, museiintendent) väckte mot 1870-talets slut uppmärksamhet för sin egendomliga, till formen något kärva, till innehållet manliga och sunda diktning; dess betydelse låg i det egenartade sätt, varpå han förstod att finna poetiska motiv i vardagslivet, därvid ofta en underström av medkänsla för de ringare lottade kom till synes; det var en lyrisk realism av självständigt, på en gång kargt och känsligt kynne, som också tog sig uttryck i hans förträffliga skånska naturstämningar och i hans uppfattning av de fosterländska ämnena. Bååth, som sedermera fortsatt sin lyriska diktning, har också behandlat episka ämnen i flera diktcykler och införlivat ett antal isländska sagor och forndikter med svensk litteratur.

Karl August Tavaststjerna (född 1860, arkitekt, redaktör, † 1899) var det unga Finlands mest framstående skald under 1880 — 90-talen. Även han är en lyrisk realist med frisk och livfull skildringsgåva (*För morgonbris* m. fl.). Särskilt har han gjort sin lyrik gällande i präktiga dikter från havet, för vilket han med sitt trotsiga lynne hyste förkärlek. Ett tungsint svårmod präglar hans svanesång, epopéen *Laureatus*, som skildrar ett diktaröde. Sin form, som till en början var något vårdslös, utarbetade Tavaststjerna alltmer till böjlighet och klangfullhet. — Även som prosatör, både i berättande form och drama, företedde Tavaststjerna en rik alstring (*Hårda tider*, *Lille Karl;* skådespelet *Affärer*).

Daniel Fallström (född 1858, litteratör) är en lyriker med en omedelbar stämningsrikedom och mycket herravälde över formen, om än hans diktning icke uppenbarar någon mera utpräglad individualitet. Hans lyrik omfattar företrädesvis kärleksdiktning och naturdikt, men han har också skrivit en så kärnfull fosterländsk sång som den käcka *Varer svenske!*

Då realismen å vissa håll var på väg att utmynna i ett nog långt drivet fotograferande av verkligheten och att alstra gråstämning och misströstan, hördes ropen på »renässans»; och under åberopande av fantasiens och skönhetsglädjens rätt od-

Digitized by Google

lade nu flera författare — i anslutning även till nyare rörelser inom utlandets litteratur — diktningen på nya tegar.

Den, som främst höjde denna fana, var

Verner von Heidenstam (född 1859, ursprungligen målare). Han intog med sin år 1888 utgivna diktsamling *Vallfart och vandringsår* — en av den svenska diktkonstens mest lysande debuter — genast en mycket framstående plats bland svenska skalder; dessa dikter röjde en ny individualitet, som med glöd och färgprakt i skildringen förenade sinnrikhet och själfullhet i uppfattningen, på samma gång hans livsglada »esteticism» utgjorde en gensaga mot den realistiska vardagsprosan. Samma anda genomgick hans romaner, *Endymion*, med ämne från Österlandet, samt den ömsom verklighetsskildrande, ömsom fantastiska *Hans Alienus*, i vilka författaren gjorde sig gällande såsom förträfflig, om än något ojämn prosaskildrare: särskilt verkade de i dessa romaner förekommande skildringarna från Österlandet genom utmärkt lokalfärg. Den sistnämnda var för övrigt symbolisk för författarens hemvändande från Orienten till hemlandet. I sin andra samling *Dikter* (1895) var det särskilt sångerna från svensk skogsbygd och barndomsminnena, som väckte anklang; i andra stördes intrycket av någon oklarhet. Senare vände sig Heidenstam till att i prosaform skildra historiska minnen. I tvenne följder av noveller, *Karolinerna* (1897—98), har han sålunda i diktens form behandlat ämnen från Karl XII:s tid, skildrande kung Karl och hans män, företrädesvis under deras äventyrliga färder på främmande mark: det är en hel rad egendomligt uppfattade och originellt givna krigartyper och situationsbilder.

I *Den heliga Birgittas pilgrimsfärd* stå de vackra skildringarna av trakten kring Vättern och av Österlandet vida över den psykologiska skildringen av huvudpersonen. I samlingarna *Sankt Göran och Draken* samt *Skogen susar* har Heidenstam åter framträtt som novellist.

I sitt senaste arbete, *Folkungaträdet*, har Heidenstam gjort nya lyckliga grepp i saga och historia, skildrande Folkungaättens halvt mystiska ursprung och de tragiska brödrastriderna.

Vid Heidenstams sida framträdde i början av 1890-talet i kamp för en skönhetsmättad renässans

Oscar Levertin (född 1862, professor, † 1906), som i sin tidigare alstring tillhört de realistiska skildrarna. Levertin uppenbarade sig då genom *Legender och visor* såsom en lyrisk skald med djup känsloglöd och av vemodsfull, stundom mystisk läggning (»Min dikt är svart, med purpurröda sömmar»); han bekräftade detta intryck genom ytterligare tvenne diktsamlingar samt till sist genom den själfulla, av en melankolisk vishet präglade diktcykeln *Kung Salomo och Morolf*, vilken blev hans svanesång. Även såsom novellist (*Rokokonoveller*, *Magistrarne i*

Digitized by Google

Österås, *Sista noveller*) framträdde Levertin, därvid särskilt hans förtrogenhet med svunna tiders kultur samt en spirituell kvickhet gjorde sig gällande bredvid vemodsdraget. Därjämte — och kanske företrädesvis — har Levertin skapat sig ett namn såsom briljant essayförfattare på litteraturhistoriens och konsthistoriens område, förenande i sällsynt grad forskarens lärdom med skaldens fina uppfattning och konstnärskap, liksom han även såsom vitter kritiker intagit en ledande ställning.

Tor Hedberg (född 1862, publicist) började liksom Levertin sin bana såsom realist och författade en rad romaner och noveller av ärlig, något tung verklighetsskildring. Senare har han behandlat *Judas*motivet på ett skarpsinnigt, originellt sätt såväl i en roman som i ett drama samt utgivit *Dikter* och ett idédrama *Gerhard Grim*, som röja djupsinne och känsla, ofta framträdande i en något ordknapp, stundom något oklar stil. Av hans övriga dramer hava särskilt lustspelet *Guld och gröna skogar* samt det fängslande skådespelet *Johan Ulfstjerna* (med motiv från Finlands politiska förhållanden) gjort lycka. Hedberg är även verksam såsom litteratur- och konstkritiker.

Selma Lagerlöf (född 1858) förfogar bland alla den senare tidens svenska författare över den rikaste inbillningskraften och det originellaste ämnesgreppet. Dessa egenskaper framträdde i hennes i hög grad uppseendeväckande, snillrika men stil-maniererade förstlingsarbete *Gösta Berlings saga* (1891; prosadikter om äventyrligt värmländskt herrgårdsliv på 1820-talet), där ej sällan den konstnärliga formen sprängdes; emellertid vann detta arbete en oerhörd popularitet både i Sverige och grannländerna och gjorde författarinnan med ett slag ryktbar. Med större konstnärligt jämnmått tedde sig hennes inbillningskraft och hennes stämningsrika skildringsgåva i novellsamlingen *Osynliga länkar* (t. ex. Legenden om fågelboet, Dunungen, En julnatt) och i *Antikrists mirakler*, där hennes fantasi lyckligt sammangjutit originellt uppfattade motiv från sicilianska sägner med ämnen ur sicilianskt nutidsliv.

Hon har vidare på ett ypperligt sätt återgivit ett antal sägner och legender i samlingen *Drottningar i Kongahälla* och i *En herrgårdssägen* lämnat en intagande kärlekssaga. Till en popularitet motsvarande om icke överträffande hennes förstlingsverks nådde hennes dubbelberättelse *Jerusalem*. Här skildras en bondesläkts öden, förknippad med en andlig väckelse i Dalarne, som utmynnar i en färd till det Heliga landet. Högst står första delen *I Dalarne* med dess rika folkpsykologi, storslagna skildring av Ingmarsättens sinnelag, av pilgrimernas avsked från hemmets torva, och andra kapitel, i vilka hon uppenbarar en verkligt klassisk berättargåva. I den senare delen är det förnämligast österländska legendmotiv, som hon förträffligt tillgodogjort sig. På ett poetiskt sätt har hon vidare tolkat en följd *Kristus-*

Digitized by Google

legender och senast i tilltalande sagoform — *Nils Holgerssons resa* — skildrat Sveriges land och folk för barnen.

Selma Lagerlöf är framför allt *sagoförtäljerska*, och liksom de gamla sagoberättarna älskar hon mest de omedelbara, osammansatta naturerna; hennes berättarkonst bäres av en optimistisk världsåskådning och en kärnfull religiositet. Hon har vunnit en europeisk läsekrets.

Gustav Fröding (född 1860) har under sin korta, tyvärr hastigt avbrutna alstring gjort sig känd som lyriker med rang bland våra främsta mästare.

Hans debutarbete, *Gitarr och dragharmonika* (1891), vann med sina dubbeltvinnade strängar — en känslosam, bisarr, allvarlig tråd, en uppsluppen, burlesk, folklig — allmän beundran och sympati. Han uppenbarade många drag av svensk känsloton, av äkta folklighet både i innehåll och form och var dock fjärran från den alldagliga slagdängan, ty denne värmlandsson hade gått i världssmärtans skola; utlandets vemodsskalder och tänkare hade sin lott och del i hans andes daning likaväl som hemlandets »viser» och »låtar». Sådan uppenbarade han sig ock i sina senare samlingar (*Nya dikter*, *Stänk och flikar* m. fl.), dock med allt starkare dragning åt det tungsinta. Bland hans yppersta skaldestycken må nämnas »Det var dans bort i vägen», »Vallarelåt», »Bergslagstroll», de kostliga »Beväringa», »Lelle Kal Johan» samt de av brusten humor genompyrda »Jägar Malms hustrur» och »Skalden Wennerbom». Fröding är i sin form en av vår lyriks stora metriska nydanare.

Per Hallström (född 1866) framträdde samtidigt med Fröding som lyriker men har företrädesvis utmärkt sig såsom berättare. Han förfogar över en i engelsk och fransk skola utbildad prosakonst, som med stor böjlighet och finhet behärskar de mest skilda ämnesområden och stilar; bland hans arbeten må företrädesvis framhållas den nobelt givna, vemodsmättade skildringen från hundra år tillbaka *En gammal historia* samt novellsamlingarna *Vilsna fåglar*, *Briljantsmycket*, *Reseboken*, *Thanatos*, vilken rymmer flera av hans mest fulländade berättelser, och *De fyra elementen*. I Hallströms berättarkonst, vari vemodsdraget nog är förhärskande, uppenbarar sig dock ofta en satirisk ådra. Även på det dramatiska området har Hallström framträtt, bl. a. med den förträffliga studien i Shaksperes stil, *Greven av Antwerpen*.

Erik Axel Karlfeldt (född 1864, bibliotekarie) gjorde sig vid 1890-talets mitt gällande såsom lyriker av ett egendomligt, i någon mån med Frödings besläktat ehuru likväl säreget skaplynne. Liksom dennes diktning är Karlfeldts sprungen ur folklig mark men har ett mera kärvt och manligt dalkarlalynne. Såsom hembygdssångare är han i någon mån befryndad med åttiotalets realistiska diktning. Friskt och hurtigt, ärligt och innerligt besjunger Karlfeldt — stundom under masken av en studerad lantman, »Fridolin» — naturens skönhet, kär-

Digitized by Google

lekens stämningar, folklivets egendomligheter; han har ock humoristiskt tecknat »dalmålningar» på rim. Hans hittills utgivna diktsamlingar äro *Vildmarks- och kärleksvisor*, *Fridolins visor* och *Fridolins lustgård* samt — senast — *Flora och Pomona*, i vilken hans rytmiska mästerskap ytterligare utvecklats.

Pelle Molin (född 1864, målare, † 1896) har i en samling postumt utgivna skisser, *Ådalens poesi*, med måleriskt sinne skildrat norrländskt natur- och folkliv.

Hjalmar Söderberg (född 1869) har offentliggjort berättelser ur stockholmslivet av realistiskt skaplynne, alster av en skeptisk livsåskådning; de utmärkas av en viss skärpa i observationen och en bitande, något kylig kvickhet (*Historietter*, *Martin Bircks ungdom*). På sistone har han med framgång uppträtt sasom dramatiker (*Gertrud*).

Karl Erik Forsslund (född 1872, folkhögskolelärare) har i flera arbeten på vers och prosa skildrat lantlivets och hemlivets lycka och givit naturskildringar från bergslagsbygden (*Storgården*).

Mathilda Roos (född 1852) började vid 1880-talets slut med realistiska romaner men har senare med framgång ägnat sig åt religiöst färgad prosadikt (*Höststormar; Helgsmålsklockan*).

Sophie Elkan (född 1853) har jämte flera samlingar självfulla noveller (*I fågelperspektiv* m. fl.) författat de historiska romanerna *John Hall*, utmärkt för säker tidskolorit, samt *Konungen* och *Konungen i landsflykt*, i vilka hon med nobel konst och fin psykologi tolkat Gustav IV Adolfs tragiska levnadsöde.

Hilma Angered-Strandberg (född 1855) har i det svensk-amerikanska livet funnit tacksamma motiv för flera egenartade, pessimistiskt färgade skildringar (*Den nya världen* m. fl.), liksom hon även skildrat ämnen från hemlandet i roman och novell.

Jane Gernandt-Claine (född 1862) har i sin eleganta novellistik mest rört sig på utomeuropeisk mark (*Fata Morgana*, *Hella*, *Pampan*).

Inom sagolitteraturens område har **Helena Nyblom** (född 1843) framträtt såsom en originell och fin sagodiktare; hon är även utmärkt lyriker på danska språket samt har författat noveller. **Anna M. Roos** (f. 1862) har bl. a. författat älskvärda barnadikter.

Bland poetiska översättare från senare tider må nämnas:

Alfred Jensen (född 1859, fil. doktor), vilken gjort sig känd genom mästerliga tolkningar av slavisk poesi (Puschkins Eugen Onegin; Ler-

Digitized by Google

montoffs dikter, Mickiewicz' Herr Taddeus, Svatopluk Čechs, Askerz' och J. Vrlichys dikter m. fl.) och dessutom utgivit reseskildringar från slaviska länder; **Edvard Fredin** (född 1857, † 1889), som på förträffligt sätt överflyttat ett urval av samtidens lyrik i *Skilda stämmor*, liksom han även gjorde sig känd som talangfull originaldiktare; **Harald Molander** (född 1858, regissör, † 1900), vilken var en första rangens dramatisk översättare (*Cyrano de Bergerac*), varjämte han även verkade såsom originalförfattare (bl. a. av en historisk roman om Wivallius' öden: *En lyckoriddare*). En framstående tolkning av Cervantes' prosaroman Don Quijote är utförd av **V. E. Lidforss** (född 1833, f. d. professor), vilken även utgivit en orimmad översättning av Dantes Gudomliga komedi med lärda kommentarier. **Fredrik Wulff** (född 1845, professor) har med stor finhet tolkat Dantes »Vita nuova» (I livets vår). **Hjalmar Edgren** (född 1841, professor, † 1903) har dels överflyttat ett antal fornindiska verk, dels förträffligt tolkat Tennysons diktning.

Bland författare, som jämte de redan nämnda utmärkt sig inom det för en större allmänhet tillgängliga vetenskapliga skriftställeriet, må framhållas följande.

På *historieforskningens* och *hävdateckningens* fält: **Klas Teodor Odhner** (född 1836, riksarkivarie, † 1904), som författat bl. a. *Sveriges inre historia under Kristinas förmyndarregering* och *Sveriges politiska historia under Gustav III:s regering* (ofullb.), ävensom allmänt använda läroböcker i Sveriges historia; **Hans Forssell** (född 1843, statsråd, president, † 1901), som utgivit ett antal lärda och stilistiskt förträffliga historiska och nationalekonomiska avhandlingar och uppsatser, bl. a. två samlingar *Studier och kritiker;* **Elof Tegnér** (född 1844, universitetsbibliotekarie, † 1900), av vars hand man bl. a. har en ypperlig monografi över Gustav Maurits Armfelt, vilken innehåller viktiga bidrag till tidens historia; han utgav även och behandlade memoarer och författade dessutom historiska essayer; **Claes Annerstedt** (född 1839, f. d. universitetsbibliotekarie), som bl. a. tecknat Uppsala universitets historia under äldre tider; **Martin Weibull** (född 1835, professor, † 1902), som givit en vältalig skildring av Gustav Adolfs historia; **Oskar Alin** (född 1846, professor, † 1900), som bl. a. lämnat viktiga bidrag till Unionens historiska tillkomst och Karl Johans historia; **Harald Hjärne** (född 1848, professor), vilken utom en del lärda specialskrifter offentliggjort livfulla historiska och politiska essayer; **Emil Hildebrand** (född 1848, riksarkivarie), som grundat Historisk tidskrift och utgiver sammelverket *Sveriges historia*; **Ludvig Stavenow** (född 1864, professor), av vars hand föreligga värdefulla skildringar av frihetstidens och gustavianska tidens historia; **Gustav Björlin** (född 1845, generalmajor), som gjort sig känd såsom krigshistorisk författare, ävensom

Digitized by Google

genom populära skildringar ur våra hävder. — Såsom biograf märkes **Harald Wieselgren** (född 1835, bibliotekarie, † 1906), vars talrika levnadsteckningar (*Ur vår samtid*, *Bilder och minnen*, *Från gamla dagar och våra*) utmärka sig för stor sakkännedom, pietetsfull uppfattning och livlig framställning; han var ock en framstående talare. **Adolf Hedin** (född 1834, politiker, publicist, † 1905) har författat ett stort antal välskrivna, ofta uddiga essayer av historiskt och politiskt innehåll och var dessutom en utmärkt politisk vältalare.

Inom *fornkunskapen* hava med stor berömmelse arbetat **Hans Hildebrand** (född 1842, f. d. riksantikvarie), som även författat ett kulturhistoriskt arbete över *Sveriges medeltid*, och **Oscar Montelius** (född 1843, riksantikvarie), som utgivit verk i nordisk och jämförande arkeologi. — **Julius Centerwall** (född 1844, rektor) har genom populära skrifter gjort allmänheten bekant med den klassiska fornforskningens resultat.

På *konst- och litteraturhistoriens* område har utom förutnämnda författare **Carl Gustav Estlander** (född 1834, professor i Helsingfors) verkat; han har ock grundat den för den svenska odlingen i Finland betydelsefulla *Finsk tidskrift*. Inom den svenska litteraturhistoriska forskningen hava de senare årtiondena företett livlig verksamhet. Bland dess representanter må särskilt nämnas **Henrik Schück** (född 1855, professor i Uppsala), som utgivit en följd lärda skrifter, bl. a. *Svensk litteraturhistoria* (under medeltid och reformationstid), *Shakspere* samt, tillsammans med Karl Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, i vilket verk den förre författat första delen (till 1718), den senare återstoden. Han har även påbörjat en stort anlagd *Världslitteraturens historia*, som hittills omfattat antiken och den israelitiska litteraturen. (I övrigt hava på detta område verkat ett stort antal skriftställare, vilkas namn återfinnas i bilagan.) Såsom konsthistorisk skriftställare har, utom redan nämnda, bl. a. **Georg Göthe** (född 1846, amanuens) verkat (*J. T. Sergel* m. fl.).

Även inom *den svenska språkforskningen* har under senare åren pågått ett ytterst livfullt arbete. **Esaias Tegnér** d. y. (född 1843, professor) har genom lätt tillgängliga men på grundlig lärdom vilande avhandlingar (*Språkets makt över tanken*, *Hemmets ord*) varit föregångsmannen för popularisering av språkforskningens resultat; han är dessutom den främsta kraften i det nyligen avslutade nya *bibelöversättningsarbetet*. Genom *Svenska akademiens* försorg har en ny, i storartad omfattning anlagd *Ordbok* över vårt språk börjat utgivas under överledning av **K. F. Söderwall** (född 1842, professor), tillika författare av Ordbok över svenska medeltidsspråket. Bland de många krafter, som medverka i denna, må, utom Es. Tegnér, nämnas **Gustav Cederschiöld** (född 1849, professor i Göteborg), som även utgivit flera populärvetenskapliga skrifter, bl. a. *Svenskan som skriftspråk*.

Digitized by Google

Andra framstående representanter för nordisk språkforskning äro **Axel Kock** (född 1851, professor i Lund), vilken bl. a. utgivit arbeten om svensk accent, och **Adolf Noreen** (född 1854, professor i Uppsala), som bl. a. offentliggjort två populära samlingar *Spridda studier* och utom många specialskrifter börjat utgiva en stort anlagd svensk grammatik, *Vårt språk*. Även åt dialektforskningen och landsmålslitteraturen har på senare tid mycken uppmärksamhet ägnats bl. a. i *Svenska landsmålsföreningarnas tidskrift*, utgiven av *J. A. Lundell*.

På det *religiösa* skriftställeriets område hava verkat bl. a. **Valdemar Rudin** (född 1833, f. d. professor) och **Fredrik Fehr** (född 1849, pastor primarius i Stockholm, † 1895), vilkas röster gjort sig hörda inom vida kretsar.

Såsom *filosofiska* skriftställare, vilka vänt sig till en vidsträcktare läsekrets, äro att nämna **Vitalis Norström** (född 1856, professor i Göteborg) och **Hans Larsson** (född 1862, professor i Lund). Samhälleliga, populärfilosofiska och litterära ämnen hava på ett mot hävdvunna åskådningar stridande sätt behandlats av **Ellen Key** (född 1849), vars skrifter väckt mycket uppseende och framkallat livliga meningsutbyten.

Bland reseskildrare har särskilt **Sven Hedin** (född 1865, upptäcktsresande) vunnit sitt världsrykte genom sina resebeskrivningar från Asien. **Gustav F. Steffen** (född 1864, professor i nationalekonomi i Göteborg) har författat tre samlingar välskrivna skildringar från det nutida England. **Carl Bildt** (född 1850, envoyé), som även varit verksam såsom historiker, har utgivit spirituella reseskildringar och beskrivningar från Italien.

Ett framstående encyklopediskt verk, som utgör ett storartat vittnesbörd om vad samverkan mellan svenska vetenskapsidkare och skriftställare kunnat åstadkomma, är *Nordisk familjebok*, av vilken nu en andra upplaga är under utgivning.

Digitized by Google

BILAGA.

Hänvisningar till arbeten för vidare studier.

Närmast hänvisas till:

Illustrerad Svensk Litteraturhistoria av **Henrik Schück** och **Karl Warburg.**

P. D. A. Atterbom: Svenska siare och skalder, I—VI (särskilt författarna under 1600—1700-talen); **B. E. Malmström:** Grunddragen av svenska vitterhetens historia, I—V (efter Stiernhielm till omkr. 1820); **Gustav Ljunggren:** Svenska vitterhetens hävder efter Gustav III:s död, I—V (till 1821); **Henrik Schück:** Svensk litteraturhistoria, I (medeltid och reformationstid); **Hellen Lindgren:** Vår vittra storhetstid, I (1730—1809); **Per Wieselgren:** Svenska kyrkans sköna litteratur; **Atterbom:** Litterära karakteristiker; **C. R. Nyblom:** Estetiska studier; **Gustav Ljunggren:** Smärre skrifter, I—III; **C. D. af Wirsén:** Levnadsteckningar (Oxenstierna, Beskow, Nicander); **Oscar Levertin:** Diktare och drömmare och Svenska gestalter; **V. Vedel:** Svensk Romantik.

E. Ålund: Runorna i Norden; **K. Ljungstedt:** Eddan; **G. Cederschiöld:** Erikskrönikan; **H. Schück:** Olavus Petri; **G. Castrén:** Stormaktstidens diktning; **A. Hultin:** Den svenska litteraturen i Finland 1640—1720; **G. Ljunggren:** Svenska dramat till slutet av 1600-talet; **H. Schück:** Lars Wivallius; **J. Helander:** H. Spegel; **H. Tottie:** J. Svedberg; **E. Meyer:** G. Rosenhane; **G. Ljunggren:** Frese; **V. Vasenius:** Frese (i Historiallinen Arkisto); **Arvid Hultin:** Inledning till valda skrifter av Frese; **E. Wrangel:** Det karolinska tidevarvets komiska diktning; **J. A. Eklund:** Anders Rydelius.

E. Wrangel: Frihetstidens odlingshistoria 1718—1733; **K. Warburg:** Olov Dalin (i Sv. Akad. handl.); **C. Eichhorn:** Vår prosadikt under frihetstiden (i Svenska studier); **G. Göthe:** De vittra samfunden före 1786; **K. Warburg:** Det svenska lustspelet under frihetstiden; **I. Fehr:** Frihetstidens politiska visa; **V. Vasenius:** Jakob Henrik Mörk. I. Adalrik och Götilda; **J. Kruse:** Hedvig Charl. Nordenflycht;

Digitized by Google

G. Ljunggren: Bellman och Fredmans epistlar; **R. Steffen:** Anteckningar till Bellmansdiktens historia (i Samlaren); **N. Erdman:** Bellman (större upplagan); **O. Sylwan:** Sveriges periodiska litteratur till 1772; **Th. Fries:** Linné I—II; **O. Levertin:** Linné.

K. V. Böttiger: Minne av Kellgren (i Sv. akad. handl.); **V. Lagus:** Kellgrens finska levnadsminnen; **Verner Söderberg:** Kellgrens Studier (i Samlaren XXIII); **B. Beskow:** Minne av Leopold (i Sv. akad. handl.); **K. V. Böttiger:** Minne av Rosenstein (i Sv. akad. handl. och i Böttigers samlade skrifter); **O. Levertin:** Teater och drama under Gustav III; **O. Levertin:** Gustav III såsom dramatisk författare; **O. Levertin:** Från Gustav III:s dagar; **K. Warburg:** Striden om (Paykulls) Ordensvurmen; **K. Warburg:** Anna Maria Lenngren; **K. Warburg:** Lidner; **K. Warburg:** Lidners Medea; **B. Beskow:** Ehrensvärd (i Vitterhets-, historie- och antikvitetsakad. handl.); **K. Warburg:** Karl August Ehrensvärd; **C. D. af Wirsén:** Franzén (i Sv. akad. handl.); **G. Castrén:** Fr. Mik. Franzén i Finland; **C. Snoilsky:** Choræus; **K. F. Werner:** Gustav Abr. Silverstolpe (i Några anteckningar om släkten Silfverstolpe); **F. Bajer:** Nordens politiske digtning 1789—1807.

A. Fryxell: Bidrag till Sveriges litteraturhistoria; **O. P. Sturzen-Becker:** Grupper och personnager; **K. V. Böttiger:** Tegnér (i B:s Samlade skrifter); **G. Brandes:** Esaias Tegnér; **Nils Erdman:** Esaias Tegnér; **E. Schwartz:** Esaias Tegnérs ställning till vissa pedagogiska och litterära strömningar; **B. Norling:** Nya skolan bedömd i litteraturhistorien; **G. Franck:** Bidrag till kännedomen om Nya skolans första utveckling; **K. V. Böttiger:** Auroraförbundet (i Sv. akad. handl.); **Fr. Vetterlund:** Atterboms Fågel blå; **Fr. Vetterlund:** Atterboms senare »Blommor» och Romantisk mystik (Studier och dikter); **E. N. Söderberg:** S. J. Hedborn; **Knut Fredlund:** Karl Fredrik Dahlgren; **R. Hjärne:** Götiska förbundet; **C. A. Vesterblad:** Ling; **N. Erdman:** Geijer; **O. Sylwan:** Geijer, Bidrag till en litterär karakteristik (Samlaren XX); **A. Molin:** Geijerstudier; **L. Wahlström:** Geijer; **K. V. Böttiger:** Stagnelius (i B:s saml. skr. och i Sv. akad. handl.); **G. Ljunggren:** Vitalis (i Sv. akad. handl.); **K. V. Böttiger:** Samuel Ödmann (i Sv. akad. handl. och i B:s samlade skrifter); **H. Forssell:** Hans Järta (i Järtas samlade skrifter).

O. Sylwan: Svensk litteratur vid 1800-talets mitt; **J. Mortensen:** Från Aftonbladet till Röda rummet; **K. Warburg:** Den begynnande reaktionen mot nyromantiken (i Samlaren XXIV); **H. Wieselgren:** »Herr

Digitized by Google

Hugos akademi» (i Bilder och minnen); **A. Lysander:** Almquist; **A. Ahnfelt:** Almquist, hans liv och verksamhet; **E. Key:** Almquist; **A. Bergholm:** Almquiststudier; **J. E. Strömborg:** Runeberg, I—IV; **V. Söderhielm:** Runeberg I—II; **C. G. Estlander:** Runebergs skaldskap; **Eliel Vest:** Runeberg; **H. Lindgren:** Runeberg; **C. D. af Wirsén:** Böttiger (i Sv. akad. handl.); **C. Bååth-Holmberg:** »Frihetens sångarätt»; **V. Rydberg:** K. V. A. Strandberg (i Sv. akad. handl. och i Rydbergs skrifter); **G. Ljunggren:** Sturzen-Becker (i Inledningen till dennes Valda skrifter); **A. Ahnfelt:** Crusenstolpe; **K. Warburg:** Onkel Adam (i Svea 1881) och Gunnar Wennerberg (i Svea 1883); **C. Annerstedt:** G. Wennerberg i Sv. akad. handl.; **V. E. Svedelius:** K. A. Hagberg (i Sv. akad. handl.); **N. Erdman:** August Blanche; **S. L—d Adlersparre** och **S. Leijonhufvud:** Fredrika Bremer; **Ch. Bremer:** Fredrika Bremer, självbiografiska anteckningar, brev, levnadsteckning; **Johan Mortensen:** Fredrika Bremer; **C. R. Nyblom:** Fredrika Bremer (i Sv. akad. handl.); **B. Schöldström:** E. Flygare-Carlén; **Hans Forssell:** Fryxell (i Sv. akad. handl.); **H. Wieselgren:** Lars Hierta; **K. Warburg:** C. F. Bergstedt (i Nordisk Tidskrift 1903); **Th. Rein:** J. W. Snellman I—II; **Karl Warburg:** Viktor Rydberg: En levnadsteckning I—II; **K. Warburg:** C. Snoilsky; **V. Söderhielm:** K. A. Tavaststjerna; **R. G:son Berg:** Svenska skalder från nittiotalet.

Digitized by Google

REGISTER.

Sid.

Addison . . . . . 65.
Adlerbeth . . . . . 87, 100, 122.
Adlersparre . . . . . 118.
Afzelius . . . . . 5, 122, 147.
Agardh . . . . . 123, 154.
Agrell . . . . . 204.
Ahlgren, se Benedictsson.
Alin . . . . . 210.
Almquist . . . 7, 121, 156, 160, 179.
Alströmer . . . . . 58.
Andersen . . . . . 7.
Andreæ . . . . . 30, 33.
Angered-Strandberg . . . . . 209.
Annerstedt . . . . . 210.
Ariosto . . . . . 5, 120.
Aristofanes . . . . . 8.
Armfelt . . . . . 105.
Arrhenius . . . . . 53.
Asbjörnsen . . . . . 7.
Aschaneus . . . . . 36.
Askelöf . . . . . 133, 156, 191.
Asteropherus . . . . . 35.
Atterbom 4, 120, 133, 137, 153, 155, 156, 159.
Augier . . . . . 8.
Bellman 3, 63, 64, 79, 89, 102, 105, 141.
Benedictsson . . . . . 203.
Benzelius . . . . . 58.
Bergklint . . . . . 78.
Bergman . . . . . 59.
Bergstedt . . . . . 157, 191.
Berzelius . . . . . 123.
Beskow . . . . . 8, 151, 191.
Biberg . . . . . 123.
Bildt . . . . . 212.
Birgitta . . . . . 22.
Björck . . . . . 201.
Björlin . . . . . 210.
Björnson . . . . . 4, 7, 8, 9.
Blanche . . . . . 7, 8, 158, 185.
Boileau . . . . . 10, 54, 62.
Bondeson . . . . . 204.
Boström . . . . . 158.
Botin . . . . . 59.
Brahe . . . . . 38.

Sid.

Braun . . . . . 176.
Bremer . . . . . 7, 157, 179.
Brenner . . . . . 51.
Brinckman . . . . . 152, 181.
Bure . . . . . 39.
Burns . . . . . 4.
Byron . . . . . 4, 6, 126.
Bååth . . . . . 205.
Bäckström, E. . . . . 4, 201.
Bäckström, P. O. . . . . 196.
Börjesson . . . . . 8, 166.
Böttiger . . . . . 4, 165.
Calderon . . . . . 8, 120.
Calonius . . . . . 86.
Camoëns . . . . . 5, 120.
Carlén . . . . . 7, 157, 181.
Carlson . . . . . 189.
Cartesius . . . . . 38, 39.
Cats . . . . . 40.
Cederborgh . . . . . 153.
Cederschiöld . . . . . 211.
Celsius, A. . . . . 59.
Celsius, O. . . . . 59.
Centerwall . . . . . 211.
Cervantes . . . . . 6, 120.
Choræus . . . . . 105, 116.
Chydenius . . . . . 60.
Claëson . . . . . 190.
Columbus . . . . . 47.
Corneille . . . . . 8, 62.
Creutz . . 9, 64, 73, 75, 99, 103, 112.
Cronhielm . . . . . 60.
Cronstedt . . . . . 59.
Crusenstolpe . . . . . 182, 191.
Dahlgren, F. A. . . . . 177.
Dahlgren, K. F. . . . . 9, 135, 141.
Dahlstierna . . . . . 51.
Dalin . . . . . 9, 59, 60, 63, 64, 82.
Dalman . . . . . 191.
Dante . . . . . 6, 120.
David . . . . . 3.
De Foe . . . . . 6.
De Geer . . . . . 186.
Dickens . . . . . 7.
Drachmann . . . . . 4.

Digitized by Google

Sid.
Dumas d. y. . . . . 8.
Edgren, A. Ch., se Leffler.
Edgren, Hj. . . . . 210.
Ehrensvärd . . . . . 112.
Elkan . . . . . 209.
Envallsson . . . . . 106.
Eschylus . . . . . 8.
Eskil . . . . . 21.
Esopus . . . . . 10.
Estlander . . . . . 211.
Eufemia . . . . . 24.
Euphrosyne, se Nyberg.
Eurelius, se Dahlstierna.
Euripides . . . . . 8.
Fahlcrantz . . . . . 3, 9, 152.
Fallström . . . . . 205.
Fehr . . . . . 212.
Fénelon . . . . . 72.
Fjalar, se Östergren.
Forssell . . . . . 210.
Forsslund . . . . . 209.
Franzén . . . . . 4, 90, 113, 181.
Fredin . . . . . 210.
Frese . . . . . 54.
Fries . . . . . 123.
Fryxell . . . . . 158, 187.
Fröding . . . . . 4, 208.
Gardie, De la . . . . . 38.
Geijer 5, 43, 118, 120, 122, 143, 153, 155, 156, 158, 187.
Geijerstam . . . . . 7, 203.
Gellerstedt . . . . . 197.
Gernandt-Claine . . . . . 209.
Gessner . . . . . 3.
Gjörwell . . . . . 118.
Goethe 4, 5, 6, 9, 89, 106, 110, 120, 126, 194.
Grafström . . . . . 143.
Grimm . . . . . 7.
Grotius . . . . . 38.
Grubbe . . . . . 123.
Gumælius . . . . . 148.
Gustav Vasa . . . . . 33.
Gustav II Adolf . . . . . 37, 53.
Gustav III . . . . . 58, 87, 89, 91.
Gyllenborg, G. F. 10, 64, 73, 78, 88, 104.
Gyllenborg, K. . . . . 72.
Göthe . . . . . 211.
Hadorph . . . . . 39.
Hagberg, K. A. . . . . 157, 171.
Hagberg, J. T. . . . . 197.
Hallenberg . . . . . 86, 118.
Hallman . . . . . 105.
Hallström . . . . . 208.
Hammarsköld 118, 120, 133, 135, 137.
Hansson . . . . . 204.

Sid.
Hedberg, Frans . . . . . 8, 196.
Hedberg, Tor . . . . . 207.
Hedborn . . . . . 133, 143.
Hedenstierna . . . . . 204.
Hedin, Adolf . . . . . 211.
Hedin, Sven . . . . . 212.
Hedlund . . . . . 191.
Heidenstam . . . . . 4, 7, 206.
Heine . . . . . 4, 5, 9.
Herder . . . . . 10, 88, 98.
Hermansson . . . . . 25.
Hesiodus . . . . . 10.
Hierta . . . . . 156, 190.
Hildebrand, E. 210
Hildebrand, H. . . . . 211.
Hjärne, H. . . . . 211.
Hjärne, U. . . . . 40, 48, 53.
Holberg . . . . . 6. 8, 9, 63, 66, 72.
Holmgren . . . . . 197.
Holmström . . . . . 50.
Homerus . . . . . 5.
Horatius . . . 3, 9, 10, 62, 100, 123.
Hugo . . . . . 4.
Höijer . . . . . 90, 117, 123, 145.
Höpken . . . . . 58, 70, 87.
Ibsen . . . . . 8, 9.
Ihre . . . . . 60, 83, 86.
Jensen . . . . . 209.
Jesaja . . . . . 3.
Job . . . . . 3.
Johansson, Joh. . . . . 135, 157, 190.
Johansson, Lasse (Lucidor) . . . 48.
Jolin . . . . . 187.
Juvenalis . . . . . 9.
Järta . . . . . 118, 122, 133, 153.
Karl XI . . . . . 38.
Karl XII . . . . . 38.
Karlfeldt . . . . . 208.
Kellgren . 3, 9, 85, 87, 91, 92, 98, 108.
Kexél . . . . . 106.
Key . . . . . 212.
Kiellman-Göranson . . . . . 186.
Klopstock . . . . . 88, 106.
Knorring . . . . . 7, 181.
Kock . . . . . 212.
Kotzebue . . . . . 117.
Kristina . . . . . 37, 38.
Kullberg, av K. . . . . 187.
Kullberg, K. A. . . . . 197.
Lafontaine . . . . . 10, 54.
Lagerbring . . . . . 59, 60, 83, 86.
Lagerlöf, P. . . . . 48.
Lagerlöf, Selma . . . . . 7, 207.
Larsson . . . . . 212.
Lea, se Wettergrund.
Leffler, A. Ch. . . . . 203.

Digitized by Google

Sid.
Lehnberg . . . . . 102.
Lenngren . . . . . 9, 88, 89, 91, 102.
Leopold . 8, 9, 10, 66, 88, 96, 109, 133.
Lessing . . . . . 10, 88.
Levertin . . . . . 206.
Lidforss . . . . . 210.
Lidner . . . . . 88, 89, 106, 110.
Lindeberg . . . . . 135, 191.
Lindegren . . . . . 116.
Lindschiöld . . . . . 38.
Lindström . . . . . 191.
Ling . . . . . 121, 122, 146.
Linné . . . . . 58, 59, 84, 86.
Livijn . . . . . 133, 135, 142.
Ljunggren . . . . . 190.
Locke . . . . . 60.
Lovisa Ulrika . . . . . 58, 88.
Lucidor, se Johansson.
Lucretius Carus . . . . . 10.
Lundegård . . . . . 203.
Lundell . . . . . 212.
Lundgren . . . . . 187.
Lysander . . . . . 190.
Macpherson . . . . . 5, 88.
Malmstedt, se Lenngren.
Malmström, B. E. . . 4, 5, 157, 171.
Malmström, C. G. . . . . 189.
Magnus, Joh. . . . . 30, 34.
Magnus, Olaus. . . . . 30.
Mattias . . . . . 21.
Melin, K. A. . . . . 205.
Mellin, G. H. . . . . 186.
Messenius . . . . . 30, 33, 34.
Michaelson . . . . . 204.
Milton . . . . . 6, 99.
Modée . . . . . 72.
Moe . . . . . 7.
Molander . . . . . 210.
Molière . . . . . 8, 62, 72, 106.
Molin . . . . . 209.
Montelius . . . . . 211.
Mörk . . . . . 64, 70.
Nepomuk, se Kiellman-Göranson.
Nicander . . . . . 4, 121, 150.
Nohrborg . . . . . 60.
Nordencrantz . . . . . 60.
Nordenflycht . . . . . 64, 73 88.
Nordenskiöld . . . . . 160.
Nordensvan . . . . . 204.
Nordström . . . . . 189.
Noreen . . . . . 212.
Norström . . . . . 212.
Novalis . . . . . 120.
Nyberg . . . . . 143.
Nyblom, C. R. . . . . 196.
Nyblom, H. . . . . 209.

Sid.
Nyblæus . . . . . 190.
Nybom . . . . . 3, 172.
Odel . . . . . 72.
Odhner . . . . . 210.
Oehlenschläger . . . 5, 8, 121, 126.
Oelreich . . . . . 60.
Olai, E. . . . . 23.
Onkel Adam, se Wetterbergh.
Opitz . . . . . 40.
Orvar Odd, se Sturzen-Becker.
Oskar II . . . . . 196.
Oxenstierna, Axel . . . . . 38.
Oxenstierna, J. G. . . . . 3, 87, 99.
Palmblad 120, 133, 141, 153, 156, 179, 191.
Palmær . . . . . 186.
Paludan-Müller . . . . . 6.
Paulinus . . . . . 29, 30, 37.
Paykull . . . . . 106.
Peringskiöld . . . . . 39.
Perrault . . . . . 7.
Persius . . . . . 9.
Petrarca . . . . . 4, 40, 47.
Petri, Laurentius . . . . 29, 30, 33.
Petri, Olaus . . . . . 29, 30, 31.
Petrus de Dacia . . . . . 21.
Pindarus . . . . . 3.
Plautus . . . . . 8.
Polhem . . . . . 40.
Pope . . . . . 10.
Porthan . . . . . 86, 116.
Pufendorf . . . . . 39.
Qvanten, von . . . . . 197.
Racine . . . . . 8, 62, 66.
Retzius . . . . . 123.
Reuterdahl . . . . . 190.
Reuterholm . . . . . 89.
Richardson . . . . . 6.
Richert . . . . . 123.
Ridderstad . . . . . 187.
Ronsard . . . . . 47.
Roos, A. M. . . . . 209.
Roos, M. . . . . 209.
Rosenhane . . . . . 47.
Rosenstein . . . . . 87, 101, 112.
Rousseau . . 3, 86, 88, 106, 110, 161.
Rudbeck, Olov, d. ä. . 39, 40, 41, 54.
Rudbeck, Olov, d. y. . . . . 40.
Rudbeck, Olov, sonsonsonen . . 6, 105.
Rudbeckius, J . . . . . 29, 34, 37.
Rudin . . . . . 212.
Runeberg . . . 4, 6, 8, 9. 157, 166.
Runius . . . . . 49.
Rydberg . . . . . 3, 4, 7, 158, 192.
Rydelius . . . . . 60, 68, 82.
Rydqvist . . . . . 160, 189.

Digitized by Google

Sid.
Rääf . . . . . 122.
Sahlstedt . . . . . 60.
Sander . . . . . 197.
Sapfo . . . . . 3.
Saxo . . . . . 23.
Schartau . . . . . 123.
Schéele . . . . . 59, 86.
Schefferus . . . . . 39.
Schelling . . . . . 120.
Schiller . . 3, 4, 8, 10, 89, 98, 120, 126.
Schlegel . . . . . 120.
Schlyter . . . . . 189.
Schück . . . . . 211.
Schwartz . . . . . 187.
Schönberg . . . . . 86.
Scott . . . . . 6.
Sehlstedt . . . . . 176.
Shakspere . . . . . 7, 8, 88, 120.
Silverstolpe, A. G. . . . . 116, 122.
Silverstolpe, G. A. . . . . 90, 118.
Simonsson, se Tomas.
Sjöberg . . . . . 9, 121, 150.
Skogekiär Bergbo, se Rosenhane.
Skytte . . . . . 38.
Snellman . . . . . 192.
Snoilsky . . . . . 4, 6, 158, 197.
Snorre Sturlesson . . . . . 16, 23.
Sofokles . . . . . 8.
Sohlman . . . . . 191.
Sommelius . . . . . 179.
Sondén . . . . . 133, 137.
Sparre, E. . . . . 30.
Sparre, P. . . . . 186.
Spegel . . . . . 52.
Stagnelius . . . . 3, 4, 5, 121, 148.
Starbäck . . . . . 196.
Stavenow . . . . . 210.
Steele . . . . . 65.
Steffen . . . . . 212.
Stenbäck . . . . . 179.
Stiernhielm . . . 10, 39, 40, 41, 43.
Stiernhöök . . . . . 39.
Strandberg . . . . . 3, 157, 173.
Strindberg . . . . . 7, 8, 9, 202.
Strinnholm . . . . . 155.
Sturzen-Becker . . . . 6, 158, 174.
Svart . . . . . 30.
Svedberg . . . . . 52.
Svedelius . . . . . 189.
Svedenborg . . . . . 59, 60.
Swift . . . . . 7, 9, 66, 72.
Sätherberg . . . . . 179.

Sid.
Söderberg . . . . . 209.
Söderwall . . . . . 211.
Talis Qualis, se Strandberg.
Tasso . . . . . 5.
Tavaststjerna . . . . . 205.
Tegel . . . . . 30.
Tegnér, Elof . . . . . 210.
Tegnér, Esaias 3, 4, 5, 6, 13, 68, 77, 121, 122, 126, 135, 153, 157.
Tegnér, Esaias, d. y. . . . . 211.
Teokritus . . . . . 9.
Tessin . . . . . 58, 70.
Theorell . . . . . 191.
Thomander . . . . . 189, 190.
Thomasson . . . . . 187.
Thorild . . . 3, 88, 93, 106, 112, 135.
Tieck . . . . . 120.
Tomas . . . . . 25.
Topelius . . . . . 178.
Trievald . . . . . 54.
Törngren . . . . . 70.
Uhland . . . . . 5.
Ulvsson . . . . . 18.
Wadman . . . . . 152.
Wagner . . . . . 8.
Valerius . . . . . 116, 133.
Wallenberg . . . . . 72.
Wallin . . 4, 90, 117, 121, 123, 133.
Wallmark . . . . . 133, 135.
Warburg . . . . . 211.
Weibull . . . . . 210.
Wennerberg . . . . . 3, 158, 176.
Verelius . . . . . 39.
Vergilius . . . . . 5, 9, 10, 100.
Wetterbergh . . . . . 7, 183.
Wettergrund . . . . . 197.
Wieland . . . . . 99.
Wieselgren, H. . . . . 211.
Wieselgren, P. . . . . 141, 190.
Wikner . . . . . 200.
Winckelmann . . . . . 112.
Winther . . . . . 4.
Wirsén, af . . . . . 4, 200.
Vitalis, se Sjöberg.
Wivallius . . . . . 42.
Voltaire 5, 9, 66, 85, 87, 93, 98, 99.
Wulff . . . . . 210.
Ångström . . . . . 160.
Ödman, N. P. . . . . 201.
Ödmann, S. . . . . 123, 153.
Öman . . . . . 197.
Östergren . . . . . 201.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF CHICAGO
20 987 311

PT 9260 Warburg, Karl
.W23 Johan, 1852-1918.
Svensk litterat-
urhistoria i
sammandrag

PT 9260 Warburg, Karl
.W23 Johan, 1852-1918.
Svensk litterat-
urhistoria i
sammandrag

UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

Digitized by Google

U of Chicago
20987311

Digitized by Google